

Michel Haaksema

S1768239

Lokale Energie Initiatieven

De rol van sociale cohesie, vertrouwen en sociaal kapitaal in de opstart- en ontwikkelingsfase

Masterthesis Sociale Planologie
Faculteit Ruimtelijk Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Begeleider: dr. F.M.G. van Kann
April 2017

Voorwoord

Er bestaat een gezegde in de Nederlandse taal die stelt dat de laatste loodjes het zwaarst wegen. Nu ik mijn Masterscriptie heb afgerond ben ik in de positie gekomen waar ik in staat ben om het gezegde te bevestigen of te ontkrachten. Bij dezen wil ik dit graag bevestigen. De overvloed aan informatie die tot mij kwam en de taak om daar een samenhangend geheel van te maken deden mij dikwijls proestend boven komen om naar adem te happen omdat het water mij weer eens naar de lippen was gestegen. Nu kunt u de indruk krijgen dat het schrijven van dit onderzoek een verschrikkelijke ervaring was, maar dat was het zeer zeker niet. De uitdaging was groot en wanhoop lag soms op de loer, maar des te groter was de voldoening als er wederom een obstakel was overwonnen, nieuwe inzichten waren opgedaan en het eindproduct weer een stukje dichterbij was gekomen. Ik ben blij en trots op het resultaat en tevreden dat ik heb mogen ervaren dat de afgelopen jaren als student mij van voldoende vaardigheden hebben voorzien om dit product af te leveren.

Alleen zou ik echter niet tot dit resultaat zijn gekomen. Ten eerste wil ik de coöperaties AEC, het Zuiderlicht, EcoStroom en EC Drentse Aa hartelijk bedanken voor hun tijd en medewerking, met name Johan Kiewiet, Aukje van Bezeij, Joris ter Vuure en Dick Boersma. Een speciale vermelding dient gemaakt te worden voor Ferry van Kann. Op momenten dat het oerwoud aan informatie, theorieën en concepten mij teveel werden was Ferry daar om met de machete orde te scheppen in de chaos, waardoor het einddoel weer duidelijk zichtbaar werd. Ook wil ik een speciale vermelding maken voor mijn vriendin. Ze wist met te motiveren gedurende het lange proces, hield me scherp en gedisciplineerd en heeft in de tijden van tegenspoed mij geholpen om de rug te rechte. Het heeft mij ook het inzicht gegeven dat dit de vrouw is waarmee ik mijn leven wil delen waardoor zij tegenwoordig door het leven gaat als mevrouw Haaksema. Alleen dit vervuld mij met meer vreugd dan het aanbieden van deze Masterscriptie aan de lezer. Hopelijk mag het inzicht verschaffen, inspireren en aanzetten tot daden.

Vriendelijke groet,

Michel Haaksema

Groningen, april 2017

Samenvatting

Het huidige energiesysteem is aan verandering onderhevig. De dynamiek verandert en er is een zoektocht gaande naar een nieuw evenwicht. In dit onderzoek staan lokale energie initiatieven centraal. Zij zijn de laatste jaren sterk in opkomst en het doel is om tot een beter begrip te komen van deze initiatieven. Lokale energie initiatieven zijn collectieven van burgers welke lokaal opereren en zich bezig houden met het besparen van energie en/of het opwekken en levering van energie op een duurzame wijze.

In dit onderzoek staat de volgende hoofdvraag centraal: Wat zijn de belangrijkste overeenkomsten en verschillen tussen de gekozen initiatieven, rekening houdend met sociale cohesie, vertrouwen en sociaal kapitaal en onderscheid makend tussen opstart- en ontwikkelingsfase? Om deze vraag te beantwoorden is gebruikt gemaakt van een *case-study* benadering. Het onderzoek heeft plaatsgevonden bij vier lokale energie initiatieven. Twee in Amsterdam, één in de gemeente Tynaarlo en één initiatief op Ameland. Er is gekozen voor *maximum variation cases* om een breed beeld te krijgen van de initiatieven. Vanuit dat beeld worden de belangrijkste verschillen en overeenkomsten belicht.

Om de het energiesysteem, waarin de lokale energie initiatieven opereren, beter te begrijpen is de ontwikkeling van het algehele energiesysteem in Nederland in de afgelopen 25 jaar beschreven. Het heersende energieregime dat in die 25 jaar is gevormd is vandaag de dag een belangrijk obstakel in de ontwikkeling van de lokale initiatieven. Daar komt bovenop dat de overheid de laatste jaren niet in staat is gebleken om een stabiel investeringsklimaat te scheppen. Dit komt de lokale energie initiatieven en daarmee de innovatie binnen het energiesysteem niet ten goede. Die innovatie vindt namelijk plaats van onderop.

In de benadering van lokale energie initiatieven is onderscheid gemaakt tussen proces en uitkomst, en tussen opstart- ontwikkelingsfase. Daarin stonden de componenten sociale cohesie, vertrouwen en sociaal kapitaal centraal. Deze componenten zijn nauw met elkaar verweven. Sociale cohesie leidt tot vertrouwen, dit vertrouwen betaalt zich weer uit in sociale cohesie. Daarbovenop wordt vertrouwen als belangrijkste component en als maatstaf van sociaal kapitaal gezien.

Uit de resultaten blijkt dat de Amelander Energie Coöperatie (AEC) goed scoort op de hierboven genoemde componenten. De ontwikkeling van de coöperatie verloopt ook gestaag. Veel eilandbewoners participeren en de coöperatie fungeert als volwaardig speler in het energiesysteem van Ameland. Andere onderzochte coöperaties kennen meer moeite in de ontwikkeling. Bij de coöperaties in Amsterdam bleek het moeilijk om een de *business-case* van projecten rond te krijgen als deze niet ondersteunt werd met subsidieregelingen. Deze ondersteuning is, zoals we al zagen, niet vanzelfsprekend. Bij de EC Drentse Aa stokte de ontwikkeling. Ze zijn nog niet in staat gebleken om energieprojecten aan te gaan waarin energie werd opgewekt. Tot op heden bleef de rol van de coöperatie beperkt tot een adviserende rol. Het gebrek aan sociale cohesie tussen de dorpsbewoners van de lokale dorpen en de energiecoöperatie is een waarschijnlijke oorzaak. Dit stelde de coöperatie ook niet in staat om het netwerk, en daarmee het sociaal kapitaal op te bouwen die helpt bij een verdere ontwikkeling. Het vinden van een opmaatgemaakte aanpak is voor de onderzochte lokale energie inactieven uiteindelijk het belangrijkste bij het succesvol opstarten van energieprojecten.

Trefwoorden: lokale energie initiatieven, lokale energiecoöperaties, participatie, burger, duurzaamheid, vertrouwen, sociaal kapitaal, sociale cohesie

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	1
Samenvatting	2
Inhoudsopgave.....	3
<u>1. Inleiding</u>	<u>5</u>
<u>2. Energiesysteem in Nederland de afgelopen 25 jaar</u>	<u>9</u>
De jaren '90.....	9
Veranderingen in de markt.....	9
Ontwikkeling energiesysteem in buurland Duitsland	10
Subsidieregelingen	11
Implicaties voor lokale energie initiatieven	13
<u>3. Lokale energie initiatieven</u>	<u>14</u>
De energiecoöperatie	14
Projectcoöperaties.....	16
Proces en uitkomst.....	17
Lokale energie initiatieven opereren op kleine schaal.....	18
Opstarten, ontwikkeling en uitdagingen	20
Handelen vanuit een negatieve ervaring?	21
Vertrouwen en participatie	21
<u>4. Vertrouwen en sociaal kapitaal.....</u>	<u>23</u>
Vertrouwen.....	23
Vertrouwen in eigen kunnen.....	24
Vertrouwen als onderdeel van sociaal kapitaal	24
'Bonding and bridging social capital'	25
Enkele kanttekeningen	26
Implicaties voor lokale energie initiatieven	26
<u>5. Vertrouwen en sociale cohesie.....</u>	<u>27</u>
Sociale cohesie	27
Kenmerken sociale cohesie.....	28
Implicaties voor lokale energie initiatieven	29
<u>6. Conceptueel Model.....</u>	<u>30</u>

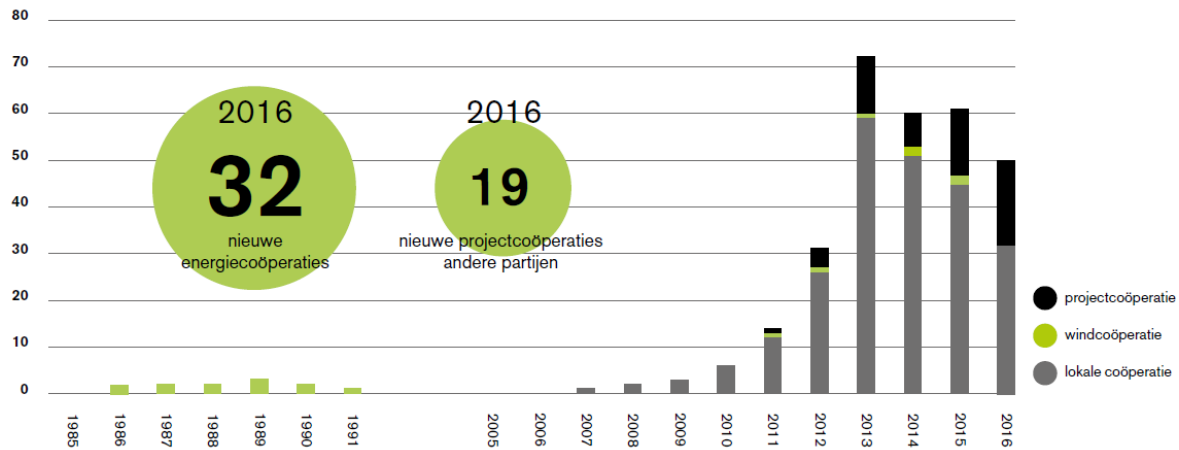
<u>7. Methodiek.....</u>	<u>31</u>
Type onderzoek.....	31
Beschrijving cases.....	31
Dataverzameling	33
Analyse	34
Kanttekeningen.....	36
<u>8. Resultaten & Analyse</u>	<u>37</u>
Overzicht van score per component	37
Positionering.....	37
Opstart- en ontwikkelingsfase.....	40
Rol van vertrouwen.....	44
Rol van sociale cohesie	46
Rol van sociaal kapitaal	48
Kennis en kennisoverdracht.....	49
<u>9. Conclusie</u>	<u>51</u>
Aanbeveling voor ruimtelijk beleid.....	53
Aanbeveling voor vervolgonderzoek.....	53
<u>Bibliografie.....</u>	<u>55</u>
Literatuur	55
Websites/Documents.....	59
<u>Bijlage.....</u>	<u>60</u>
Bijlage 1.....	60
Bijlage 2.....	61
Bijlage 3.....	62
Bijlage 4.....	69
Bijlage 5.....	74
Bijlage 6.....	81
Bijlage 7.....	89
Bijlage 8.....	92
Bijlage 9.....	94

1. Inleiding

Het huidige energiesysteem is aan verandering onderhevig. De topman van Shell zei al: 'De maatschappelijke acceptatie van het energiesysteem zoals we dat nu hebben, is aan het verdwijnen' (van Dijk, 2017). De energievoorziening zoals we die kennen, grotendeels gevoed door fossiele brandstoffen, bevindt zich in een transitie naar een energievoorziening die meer en meer gestoeld is op hernieuwbare bronnen (Rotmans, Staat van de Energietransitie in Nederland, 2011). Een belangrijke rol wordt hierin genomen door de burger. Zij is steeds meer bezig is met zelforganisatie, om van onderop zaken gedaan te krijgen. Zij neemt het heft in eigen handen op gebieden waarin zij denkt het beter, efficiënter of goedkoper te kunnen. De burger is geen passieve verbruiker meer. Zij neemt een actieve houding aan bij het afnemen en het opwekken van energie (Schwencke, 2015). Onder invloed van deze ontwikkelingen verandert de relatie tussen burger, overheid en energiebedrijf en gaat die actoren een proces in naar een nieuw evenwicht (Roorda et al., 2015).

De situatie in Nederland verschilt van verscheidene landen om ons heen. Met name in hoeverre ons land voorzien wordt van stroom door hernieuwbare bronnen, zoals zonne- en windenergie, blijft achter bij naburige landen als Duitsland en Denemarken. Eind 2015 is 5,8 procent van de Nederlandse energie afkomstig van duurzame bronnen en daarmee bevindt het zich in de achterhoede van Europa (NEV, 2016). Landen als Zweden (53 procent), Letland en Finland (beiden 39 procent) halen percentages die een veelvoud zijn van de cijfers die Nederland aan de dag kan leggen (CBS, 2016). Een belangrijke reden waarom Nederland hierin is achtergebleven is de enorme gasvoorraad die in de Groningse bodem ligt. Energie in de vorm van gas was (en is) een goedkope en makkelijk verkrijgbare vorm van energie. Een echte prikkel om over te stappen op duurzame energie ontbrak (Rotmans, 2011). Bovendien hebben de partijen, die belang hebben bij een sterke positie van het gas in Nederland, een dermate grote machtspositie veroverd dat dit een remmende werking heeft op een duurzaamheidsinitiatief van bovenaf (Kemp & Rotmans, 2009). De afgelopen jaren is echter een steeds grotere druk komen staan op de gaswinning in Groningen. Aanhoudende aardbevingen, welke worden gelinkt aan de gaswinning, hebben de landelijke overheid er toe genoopt om de gaskraan in Groningen wat verder dicht te draaien. De noodzaak om over te stappen naar andere vormen van energievoorziening is hierdoor urgenter geworden, ook omdat import van gas, uit met name Rusland, om politieke redenen niet wenselijk is. Dat deze overstap automatisch richting duurzame energie wordt gezet is niet evident getuige de recente opening van kolencentrales in Eemshaven en op de Tweede Maasvlakte (NOS, 2016).

Waar de ingezette richting van bovenaf enigszins onduidelijk is zien we op lokaal niveau wel een duidelijke groei in duurzame initiatieven. Figuur 1.1 toont dat de laatste jaren een explosieve stijging van, met name, de lokale energie coöperatie heeft plaatsgevonden. Ook de projectcoöperatie, een meer tijdelijke verband, maakt een gestage groei door. Dit betekent niet dat voor die tijd de lokale energiecoöperaties geen enkele rol hadden binnen het energieveld. De windcoöperaties, met name in plattelandsgebieden, zijn er, vanaf de jaren '90, altijd wel geweest en namen een klein deel van de energievoorziening voor hun rekening door middel van het gezamenlijk financieren van windturbines (Schwencke, 2015). Dat heeft zich in de jaren echter niet vertaald in een grootschalige overgang naar windenergie.

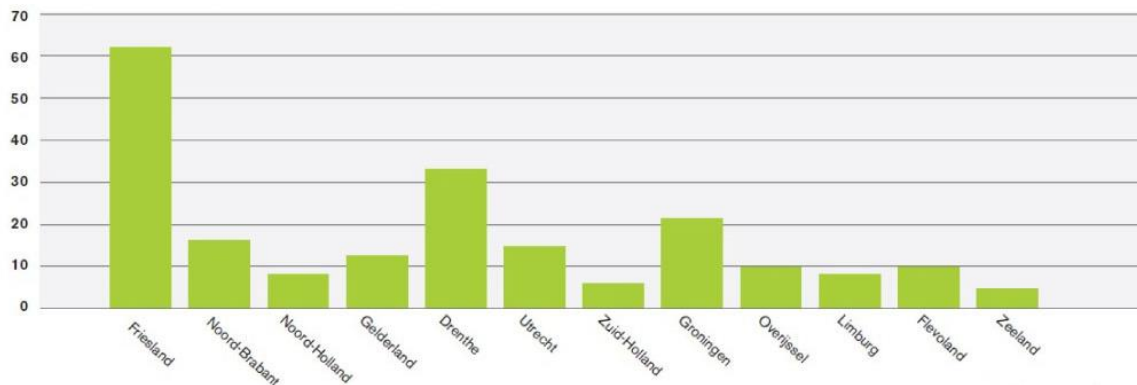

Figuur 1.1 Aantal energiecoöperaties: nieuw opgericht per jaar (Schwencke, 2016)

Dit onderzoek richt zich op wat er gebeurt op lokaal niveau. Er wordt gekeken wat er gebeurt op het gebied van de duurzame energievoorziening in de buurten, de wijken, de dorpen, of in dit specifieke geval op eilanden. Lokale energie initiatieven zijn nieuwe spelers in het energieveld en bezig met een opmars. Deze burgerinitiatieven willen duurzame energie lokaal produceren én lokaal leveren en doen dit bijna altijd in de vorm van een coöperatie. Een vorm waarin iedereen die participeert in staat zou moeten zijn om mede te bepalen welke koers er wordt gevaren, omdat binnen een coöperatie het eigenaarschap gedeeld wordt. Al deze veranderingen zorgen er voor dat de relatie tussen consument, leveranciers en producenten verandert omdat de burger meerdere rollen aan kan nemen binnen het energieveld. We zullen zien dat lokale energiecoöperaties, die vaak voortkomen uit de energie initiatieven, de afgelopen jaren een explosieve groei doormaken. Vanwege deze snelle opmars ontstaat er een vraag vanuit beleidsmakers, bestuurders en initiatiefnemers om meer inzicht te verkrijgen in de initiatieven die in het energieveld tot ontkieming komen, om hier op een juiste manier mee om te gaan (Agentschap NL, 2010; WRR, 2009). Om de opkomst van de energie initiatieven goed te kunnen plaatsen is het van belang op de ontwikkeling van het energiesysteem mee te nemen in het onderzoek. De huidige opkomst van energie initiatieven is een reactie op een situatie die door je jaren heen zo is geëvolueerd. In de eerste twee hoofdstukken zullen dan de volgende vragen worden gesteld en worden beantwoord:

- Hoe heeft het Nederlandse energiesysteem zich ontwikkeld in de afgelopen 25 jaar?
- Wat wordt verstaan onder lokale energie initiatieven? Hoe worden ze vormgegeven? Wat zijn hun voornaamste activiteiten?

Op basis van de cijfers van de Lokale Energiemonitor 2016 (Schwencke, 2016) ontstaat de indruk dat in bepaalde gebieden initiatieven makkelijker van de grond komen dan andere gebieden (figuur 1.2). Zo ligt het aantal initiatieven in de drie noordelijke provincies veel hoger dan in andere provincies. Wat is hierin de rol van lokale context?

Figuur 1.2 Aantal energiecoöperaties per 1 miljoen inwoners per provincie in 2015 (Schwencke, 2016)

Dit onderzoek richt zich op verschillen en overeenkomsten tussen lokale energie initiatieven en kijkt of de context van invloed is op het opstarten en ontwikkelen van deze initiatieven. Wat is er nodig om een energiecoöperaties op te starten? En als de energiecoöperatie eenmaal draait, wat zijn dan de grootste uitdagingen om te overleven of eventueel te groeien? Dit zal worden onderzocht aan de hand van vier case studies van lokale energiecoöperaties, namelijk één op Ameland, één in de gemeente Tynaarlo en twee coöperaties in Amsterdam. Om de initiatieven met elkaar te vergelijken zijn er op basis van literatuur enkele componenten vastgesteld waarvan mag worden verwacht dat ze een grote rol spelen bij het ontstaan en ontwikkeling van lokale energie initiatieven. De belangrijkste van deze componenten zijn sociale cohesie, sociaal kapitaal en vertrouwen. De volgende vragen worden hierbij gesteld:

- Hoe wordt/is vertrouwen opgebouwd en hoe draagt vertrouwen bij aan de opbouw van sociaal kapitaal?
- Hoe draagt vertrouwen bij aan de opbouw en versterking van sociale cohesie?

Buiten deze drie componenten zal ook worden gekeken naar de precieze invloed van de context. Figuur 1.2 doet vermoeden dat er lokale omstandigheden zijn die een stimulerende, dan wel remmende invloed hebben op het ontstaan van lokale energie initiatieven. Bovenstaande vragen zoeken al naar een verklaring voor stimulerende, dan wel remmende invloeden, maar de context, het huidige energiesysteem waarin ze opereren, zal ook worden uitgelicht.

- Welke invloed heeft het huidige energiesysteem op het opstarten en ontwikkelen van lokale energie initiatieven?

Als al deze vragen een antwoord hebben gekregen zal er kunnen worden gekeken naar de hoofdvraag:

- Wat zijn de belangrijkste overeenkomsten en verschillen tussen de gekozen initiatieven, rekening houdend met sociale cohesie, vertrouwen en sociaal kapitaal en onderscheid makend tussen opstart- en ontwikkelingsfase?

Opbouw

Deze thesis is als volgt opgebouwd. In de hoofdstukken 3 tot en met 5 komen de relevante ideeën en concepten aan bod en wordt uitgelegd waarom ze relevant zijn voor dit onderzoek. Dat zal gedaan worden voor de onderwerpen: lokale energie initiatieven, vertrouwen en sociaal kapitaal en vertrouwen en sociale cohesie. Daarvoor zal in hoofdstuk 2 al een beknopte situatieschets worden gegeven om de huidige situatie in het Nederlandse energieveld beter te kunnen duiden. Hoofdstuk 6 zal gebruikt worden om de theoretisch onderbouwing van de voorgaande hoofdstukken om te zetten in een conceptueel model als handvat voor de dataverzameling. De methodiek die is gebruikt om data te verzamelen en analyseren is terug te vinden in hoofdstuk 7.

In hoofdstuk 8 vindt de analyse plaats, de data wordt hier gecategoriseerd en de vier lokale energiecoöperaties worden in dit hoofdstuk voor het eerst vergeleken. In hoofdstuk 9 zal vervolgens de conclusie plaatsvinden en naar aanleiding van die conclusie de opgedane inzichten worden gedeeld en geëvalueerd binnen het huidige energieregime. Uiteindelijk zal dit leiden tot nieuwe ideeën en aanbevelingen voor ruimtelijk beleid en vervolgonderzoek. In de bijlage is de lijst met interviewvragen/onderwerpen, een observatieverslag, geanalyseerde documenten en verslagen en het script van de interviews met de vier lokale energie coöperaties opgenomen.

Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Lokale energie-initiatieven worden steeds meer naar voren geschoven als belangrijk instrument in de transitie naar een duurzame energievoorziening (Clark & Chadwick, 2011). Maar om die rol te kunnen vervullen is er meer kennis nodig over, onder andere, de potentie en het bereik van lokale energie initiatieven en hun eventuele vermogen om veranderingen teweeg te brengen in het huidige (nog steeds grotendeels op fossiele energie gestoelde) energiesysteem. Uit een onderzoeksrapport uit 2015 van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en adviesbureau Royal Haskoning DHV blijkt dat ongeveer de helft van de gemeenten de klimaatdoelstelling verwacht te gaan halen. De andere helft denkt dat het ze niet gaat lukken of weet het nog niet. Het deel van de gemeenten dat moeite heeft om de doelen te halen wil, om de doelen toch te halen, inzetten op burgerparticipatie binnen de energievoorziening (Kerpel, 2015). Ook in dit licht is het dus belangrijk om lokale energie initiatieven op een juiste manier te kunnen duiden. Ook Van der Schoor & Scholtens (*Power to the people: Local community initiatives and the transition to sustainable energy*, 2015) onderkennen het feit dat er nog weinig bekend is over lokale energie initiatieven en de impact die ze met zich mee brengen. Ook de reikwijdte en het potentieel van lokale energie initiatieven binnen een energieregime in transitie is tot op heden weinig belicht geweest (Seyfang et al., 2014). De rol van de overheid binnen de transitie naar duurzame energie is daarentegen al onderwerp geweest van meerdere studies (Agentschap NL, 2010; Salverda et al., 2012). Relevanter is het daarom om de rol van de lokale energie initiatieven beter te belichten.

2. Energiesysteem in Nederland de afgelopen 25 jaar

In dit hoofdstuk komt de ontwikkeling van het Nederlandse energiesysteem naar voren. Het energiesysteem van Nederland omhelst, ten eerste, alle input om energie op te wekken, hieronder vallen olie, gas, maar ook hernieuwbare bronnen. Daarnaast gaat het over de output, waar gaat de opgewekte energie heen? En wat gebeurt er tussen de momenten van input en van output. Al die activiteiten noemen we het energiesysteem (Weterings et al., 2013). 25 jaar geleden werden de eerste stappen op gebied van duurzame energie gezet. Wat is er vanaf toen gebeurd en wat is de huidige staat van het energiesysteem? De ontwikkeling van de afgelopen 25 jaar kan niet los worden gezien van de positie van lokale energie initiatieven vandaag. De situatie zal worden afgezet tegenover Denemarken en Duitsland, landen die in hun transitie naar duurzame energie al veel verder zijn dan Nederland. Wat zijn de belangrijkste verschillen? Ook de huidige relevante subsidieregelingen voor lokale energie initiatieven van de overheid zullen worden uitgelicht omdat die regelingen een belangrijke rol spelen bij het opstarten en ontwikkelen van lokale energie initiatieven.

De jaren '90

In het begin van de jaren '90 was de situatie op het gebied van hernieuwbare energie veelbelovend. De markt werd gedomineerd door overheid-geleide energiebedrijven en kende dan ook een monopolistische structuur. Door middel van vrijwillige overeenkomsten met de energiebedrijven poogde de overheid hen te bewegen tot het produceren van hernieuwbare energie, met name door de bouw van windturbines. Voor de acht Nederlandse provincies met het meeste windpotentie werden afzonderlijk doelstelling opgesteld die moesten worden behaald door de energiebedrijven. De focus bij overheden, centraal en op provinciaal niveau, lag op de bouw van grootschalige windparken om aan de doelstellingen te voldoen. Halverwege de jaren '90 schoten steeds meer windmolenparken uit de grond. Enkelen daarvan zijn te labelen als een lokale windcoöperatie, maar grotendeels was deze ontwikkeling overheid gestuurd (CBS, 2016). Verderop in dit hoofdstuk zullen we zien dat Duitsland en Denemarken een andere aanpak kennen op het gebied van duurzame energie. In die landen worden projecten op lokaal niveau aangepakt (Wolsink, 2010).

Veranderingen in de markt

Aan het eind van de jaren '90 en aan het begin van dit millennium is een liberalisatie in gang gezet op het gebied van energie, voornamelijk om te voldoen aan Europese eisen voor een vrij toegankelijke energiemarkt. Dit had echter niet de gewenste resultaten. Overstappen kostte moeite en was duur. Netbeheerders en energiebedrijven, welke voorheen één nutsbedrijf waren, moesten nu onafhankelijk van elkaar opereren. Een situatie die, helemaal in de beginperiode, lastig werkbaar was. De verwachte daling van energieprijzen trad niet op. De liberalisering heeft een grote verandering teweeggebracht in het functioneren van de energiemarkt en de mate van 'commitment' van energieproducenten ten behoeve van hernieuwbare energie (Dinica & Arentsen, 2003). De toegenomen concurrentie zorgde voor een veranderde prikkel jegens duurzame energie. Duurzame energie was niet rendabel genoeg om te ontwikkelen en het aandeel van hernieuwbare bronnen is het energiesysteem stagneerde. De gelden, die voorheen werden gespendeerd aan *research & development* ten behoeve van duurzame energie, gingen na de liberalisatie grotendeels naar reclame- en marketingdoeleinden om staande te blijven in een markt met veel toegenomen concurrentie (Klooster et al., 2005).

Na de eeuwwisseling stagneert het aandeel van hernieuwbare energie binnen het Nederlandse energieregime. De situatie had zich zo ontvouwd dat het klimaat om op grote schaal over te stappen op hernieuwbare energie ongunstig was geworden. Dit had twee voornamelijk oorzaken. Ten eerste, de focus van het Nederlandse energieregime op fossiele brandstoffen. Een groot deel van onze economie is afhankelijk van en ingesteld op fossiele brandstoffen. Fossiele brandstoffen die ook makkelijk verkrijgbaar zijn door de gunstige ligging van Nederland ten aanzien van de invoer van fossiele brandstoffen. Ook is het gasveld onder Noord-Nederland een belangrijke inkomstenbron gebleken voor de overheid en was deze in staat om goedkoop in de energiebehoefte te voorzien. Deze specialisatie voor fossiele energiebronnen heeft een lock-in-situatie doen laten ontstaan (Kern & Smith, 2008; Rotmans, 2010). Alternatieve routes in de zoektocht naar hernieuwbare energiebronnen leveren, door deze situatie, op korte termijn te weinig rendement op en worden om die reden ook niet gezocht (Weterings et al., 2013). De private partijen die in de jaren '90 nog gemobiliseerd konden worden om te investeren in hernieuwbare energiebronnen kiezen nu voor de financieel veiligste optie en in weinig gevallen is dat een keuze voor hernieuwbare energiebronnen.

Dit brengt ons bij de tweede oorzaak. De overheid was in de jaren '90 nog in staat om een stabiel investeringsklimaat te creëren voor investeerders. Die stabiliteit verdwijnt halverwege het vorige decennium. Het stimuleringsbeleid van de overheid door, onder andere exploitatiesubsidies en andere financiële regelingen, hebben ervoor gezorgd dat de kosten voor hernieuwbare energie bij de overheid hoog lagen en dat daar op korte termijn weinig tegenover stond. De economische crisis heeft er vervolgens voor gezorgd dat dit stimuleringsbeleid is heroverwogen met als resultaat dat de financiële stimulering van hernieuwbare energie onzeker is geworden (van Rooijen & van Wees, 2003). De overheid hanteert een discontinue beleid waarbij vastigheid over langere termijn uiterst onzeker is (Negro et al., 2007). Zo kunnen bijvoorbeeld stimuleringsregelingen, bij een te grote vraag, stopgezet worden. Dit zorgt voor een relatief ongunstig investeringsklimaat voor investeerders in hernieuwbare energie (Kern & Smith, 2008; van Rooijen & van Wees, 2003). Maar ondanks de problemen die de energie initiatieven ervaren bij de financiering wordt het opwekken van duurzame energie in coöperatieve vorm toch ervaren als geschikte manier om het te bewerkstelligen, getuige de snelle groei in de afgelopen jaren. Vooral de flexibiliteit die deze vorm met zich mee brengt en de beperkte eisen die de wet stelt aan deze rechtsvorm dragen bij aan de populariteit (RVO, 2016).

Ontwikkeling energiesysteem in buurland Duitsland

Buurlanden Duitsland en Denemarken lopen in verhouding ver voor op Nederland wat betreft het aandeel van hernieuwbare bronnen voor de energievoorziening. Alle drie de landen gebruiken geen kernenergie en wekken weinig hydro-elektriciteit op en zijn dus aangewezen om op andere manieren (duurzame) energie op te wekken. In Denemarken werd hier in de jaren '80 al mee begonnen, gevolgd door Duitsland in de jaren '90. Het succes was grotendeels te danken aan institutionele factoren. De besluitvorming over bouw en investering in, met name, windenergie lag en ligt in voornamelijk op lokaal niveau.

'De enorme opkomst van windenergie in Duitsland sinds 1991 - vooral in het nog relatief kleinschalige begin - bestond vooral uit grote hoeveelheden lokale projecten. Het Duitse systeem is vooral zo succesvol omdat het de bestaande grote behoefte onder burgers om te investeren in duurzame energie aanspreekt. Dat was ook de bedoeling, want dat had men afgekeken van het succes dat in Denemarken al in de jaren '80 werd geboekt. Het belangrijkste element in het systeem is niet zozeer de omvang van de prikkel, hoewel een hoger tarief natuurlijk wel iets meer stimuleert dan een lager. Twee andere factoren zijn veel essentiëler (Mitchell et al., 2006). Dat is ten eerste de toegang voor iedere

duurzame energieproducent tot het net met het recht energie te leveren, waardoor het potentieel in de maatschappij van alle burgers, organisaties en innovatieve bedrijven wordt aangesproken. De tweede factor is dat het systeem stabiliteit creëert, omdat van tevoren voor investeerders in windenergie te verwachten opbrengst, veel beter is in te schatten. Dat maakt het risico voor de investeerders veel overzichtelijker. Waar in Engeland alleen enkele grote energiemaatschappijen met elkaar concurreren op door de overheid uitgeschreven tenders, kan in Duitsland iedereen zich organiseren en toegang krijgen tot de markt. Dat hebben de Duitse burgers dan ook in grote aantallen gedaan. Vrijwel geen één groep van burgers of van boeren heeft het kapitaal voor de investering in windturbines zo klaarliggen, maar de vrije toegang met verzekerde prijs heeft de onzekerheid rond de investering sterk gereduceerd en daardoor is het veel beter mogelijk om krediet van een bank te krijgen. Een niet te onderschatten factor is bovendien dat de Duitse overheid het systeem van de Erneuerbare Energien Gesetz en de Stromeinspeisungsgesetz heeft gehandhaafd vanaf 1991, daarmee ook stabiliteit creërend. Deze betrouwbaarheid is ook een grote tegenstelling met veel andere landen, zoals Nederland, waar telkens de ondersteunende steun- en subsidiesystemen werden afgeschaft en in het gunstigste geval vervangen door nieuwe die na een paar jaar ook weer werden afgeschaft (Agterbosch en Breukers, 2008)'. (Wolsink, 2010, p. 147)

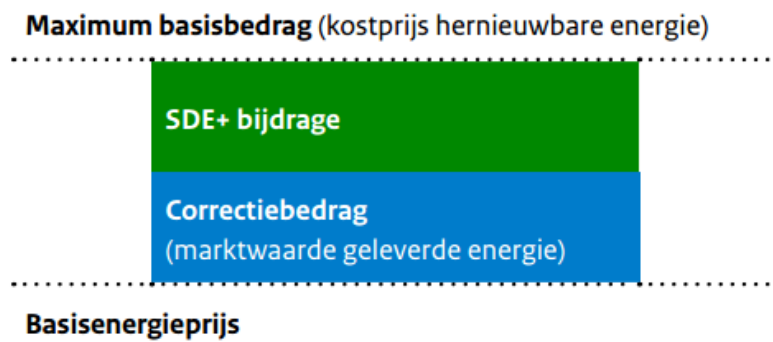
Wolsink (2010) haalt hier drie redenen aan waarom in Duitsland de overstap naar het gebruik van windenergie een succes werd. Met name de laatste twee redenen zijn belangrijk en verschillen ten opzichte van de Nederlandse situatie. Ten eerste, hoewel de Nederlandse energiemarkt geliberaliseerd was werd het nog steeds gedomineerd door grote energiebedrijven, waardoor toetreding tot de markt erg lastig was. Het tweede punt, in dit hoofdstuk ook al eerder aangehaald, is de stabiliteit van het systeem. In een stabiel systeem komen investeringen ten behoeve van duurzame energie eenvoudiger van de grond (Negro et al., 2007). Om duurzame energie initiatieven meer te ondersteunen en meer zekerheid te bieden bestaan in Nederland inmiddels ook subsidieregelingen die meer aansluiting proberen te vinden bij de ingezette beweging van duurzame energie initiatieven. Hoe die regelingen werken en of ze effect sorteren wordt uitgelegd in de volgende paragraaf.

Subsidieregelingen

Om lokale energie initiatieven te ondersteunen zijn er enkele regelingen opgesteld. De twee belangrijkste regelingen zijn Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE+) en de Postcoderoosregeling of Regeling verlaagd tarief. Ten eerste SDE+:

'SDE+ is een exploitatiesubsidie. Dat wil zeggen dat producenten subsidie ontvangen voor de duurzame energie die zij opwekken. Omdat de kostprijs van duurzame energie hoger is dan die voor energie uit fossiele brandstoffen, is de productie van duurzame energie niet altijd rendabel. SDE+ vergoedt het verschil tussen de kostprijs van duurzame energie en de marktwaarde van de geleverde energie: de onrendabele top. De subsidie wordt toegekend over een periode van 8, 12 of 15 jaar. Hoeveel jaren u subsidie krijgt, is afhankelijk van de technologie die u gebruikt. De hoogte van de subsidie is afhankelijk van de toegepaste technologie en de hoeveelheid duurzame energie die u produceert.' (RVO, 2017, p. 3)

Maximale SDE+ bijdrage = maximum basisbedrag - correctiebedrag

Figuur 2.1 Maximale SDE+ bijdrage (RVO, 2017)

ontvangt. In de jaren hiervoor was het potje snel leeg en namen veel aanvragen veel tijden energie in beslag, omdat bij een afwijzing gewacht moet worden op een nieuwe ronde. Elk jaar zijn er twee rondes.

De postcodeeroosregeling of de 'Regeling verlaagd tarief' bestaat sinds 2014. Het is bedoeld om, onder andere, energiecoöperaties een belastingvoordeel te geven voor het opwekken van groene energie, bijvoorbeeld wanneer iemand zelf geen geschikt dak heeft om zonne-energie op te wekken, maar dit wel graag wil en als daartoe in de buurt wel mogelijkheden liggen.

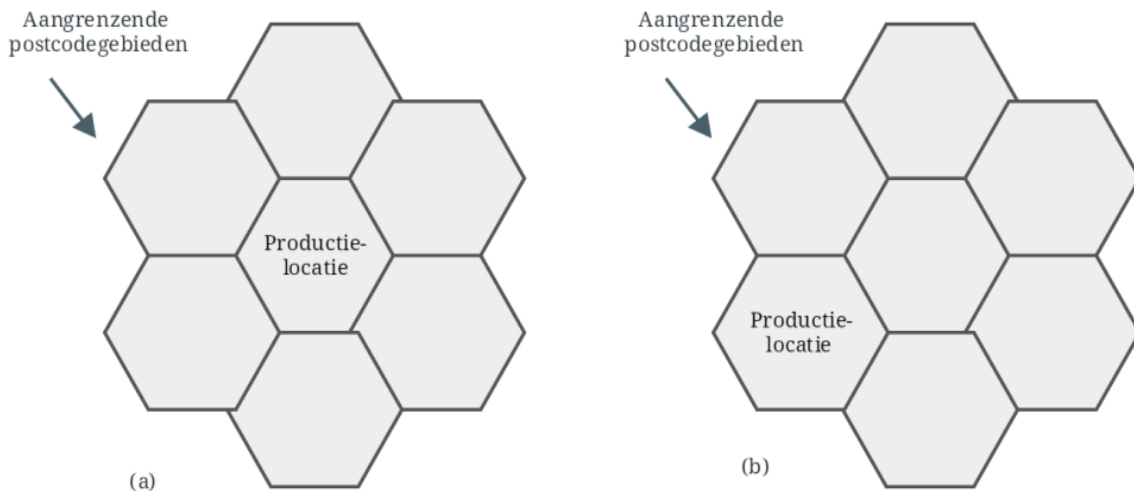
'Leden van coöperaties en Verenigingen van Eigenaren komen in aanmerking voor een belastingkorting. Was er bij aanvang van de regeling nog sprake van een korting van 7,5 cent/kWh, per 1-1-2016 is er sprake van een verlaging van het tarief van de eerste schijf voor elektriciteit tot nihil voor hun gezamenlijk opgewekte hernieuwbare energie. Deze regeling geldt voor kleinverbruikers die samen eigenaar zijn van een productie-installatie en die in de zogenaamde postcodeeroos van deze productie-installatie wonen.

De verlaging van het tarief van de eerste schijf tot nihil wordt toegepast op de persoonlijke energierekening van de leden, tot het eigen verbruik (maximaal 10.000 kWh per jaar). Leden hebben met deze regeling lagere kosten en de coöperatie heeft inkomsten van de verkochte stroom.' (Hier opgewekt, 2016)

De regeling komt voort uit het energieakkoord van 2013 en is de afgelopen jaren een aantal keer aangepast om het flexibeler toepasbaar te maken. Zo moest een project voorheen altijd midden in de postcodeeroos (zie figuur 2.2) vallen, bij de huidige regeling mag de productielocatie in elke postcode vallen en komt de gehele postcodeeroos nog steeds in aanmerking voor het belastingvoordeel.

Er is ook kritiek vanuit de coöperaties op de postcodeeroosregeling. Door de restrictie van de postcodeeroos is het een puzzel om de regeling goed in te zetten, hoewel dit met de versoepelen van de locatie van het energieproject wel is verbeterd. Een andere punt van kritiek is dat er gewoonweg te weinig rendement kan worden gehaald uit de postcodeeroosregeling. De verschillen in prijs tussen groene en grijze stroom zijn nog steeds niet substantieel, waardoor een investering in groene energie nog steeds niet lonend is. Aanvullende regelingen en sponsoring is nodig om projecten ten behoeve van groene energie daadwerkelijk van de grond te krijgen (Schwencke A., Postcodeeroos-regeling: Consultatie energiecoöperaties. Reacties op verlaagd EB kortingsregeling coöperatieve opwekking, 2013).

De SDE+ regeling is een subsidiepot van de overheid waarbij, na aanvraag, subsidie voor energiecoöperaties mogelijk is. De overheid vergoedt het verschil tussen de basisenergieprijs plus de marktwaarde van de geleverde energie ten opzichte van de kostprijs van hernieuwbare energie (figuur 2.1). Het probleem is echter dat lang niet iedereen die een aanvraag doet daadwerkelijk subsidie

Figuur 2.2 Postcoderoosgebieden, oude (a) en nieuwe (b) situatie

Implicaties voor lokale energie initiatieven

In de Nederlandse situatie hebben zich in de tijdspanne van de afgelopen 25 jaar enkele obstakels gevormd in het overstappen naar een energiesysteem dat wordt gevoed door hernieuwbare bronnen. De wil om te investeren en energie via lokale energiecoöperaties op te wekken is aanwezig (Wolsink, 2010). Het feit dat een regeling als SDE+ niet kunnen voldoen aan de grote vraag onderstreept dit. Wolsink stelt echter wel dat bij een overgang naar een energiesysteem met hernieuwbare bronnen centrale sturing onwenselijk is. Bij juiste institutionele voorwaarden kunnen lokale energie initiatieven de drijvende kracht zijn achter innovatie en opkomst van een duurzame energievoorziening. Echte vernieuwing begint vaak niet bij grote energiebedrijven, maar komt van onderop (Johnstone et al., 2010). Vaak worden burgers nog als belemmering gezien bij de overgang naar duurzame bronnen, bijvoorbeeld bij het blokkeren van grootschalige windparken (Devine-Wright, 2005). Instituties zijn niet gericht op deelname van burgers en lokale gemeenschappen aan de energievoorziening. Volgens Wolsink (2010) is dit een probleem om dat juist hun rol cruciaal is in een soepele overgang naar energieopwekking met behulp van hernieuwbare bronnen.

3. Lokale energie initiatieven

In het vorige hoofdstuk hebben we kunnen zien hoe belangrijk het is om het potentieel van de burgercoöperatie aan te spreken voor het slagen van duurzame energieprojecten. In dit hoofdstuk focussen we ons op wat deze beweging van burgerinitiatieven precies inhoudt. Er zijn veel verschillende benamingen voor overwegend dezelfde activiteiten en initiatieven. Zo passeren de termen lokale energie initiatieven, burgerinitiatieven, energiegemeenschappen, lokale energiecoöperaties en *grassroots-initiatives* de revue. In de genoemde termen zit veel overlap, sommige zijn zelfs aan te merken als synoniemen. Ter bevordering van de leesbaarheid van dit onderzoek worden de belangrijkste verschillen tussen de termen kort besproken. De gangbare term die in dit onderzoek zal worden aangehouden is lokaal energie initiatieven als we het over de maatschappelijke beweging hebben en lokale energie coöperatie als we het over meer specifieke cases hebben. Alle andere termen zullen dan ook in het licht van die twee termen worden bekeken. Verder zullen de karakteristieken en activiteiten van lokale energie initiatieven worden uitgelicht en de grootste uitdagingen waar ze tegen aanlopen. Dit hoofdstuk probeert een zo compleet mogelijk beeld te geven van de positie van lokale energie initiatieven binnen het energiesysteem van Nederland. De theorie die hier gegeven is geldt ook als uitgangspunt bij de benadering van de cases in dit onderzoek.

De energiecoöperatie

In Nederland observeren we een grote toename in energie initiatieven door groepen burgers. Deze initiatieven nemen een steeds prominentere rol en vergaren meer en meer bekendheid en aandacht (van der Schoor & Scholtens, 2015). Burgers werken gemeenschappelijk aan lokale productie en besparing van energie, soms gaat dit in combinatie met de aanleg van glasvezel, het verlenen van zorg en/of het gezamenlijk verbouwen en produceren van voedsel (Schwencke, 2015). Deze gemeenschappen, in het Engels aangeduid als *communities*, zijn een sociale groep van ongedefinieerde grootte wiens leden verblijven op een specifieke plaats (Huang et al., 2014). In dit onderzoek komen gemeenschappen naar voren die als voornaamste doel hebben om lokale energie op te wekken en te gebruiken. Het gaat om alle initiatieven waarbij burgers actief betrokken zijn en samenwerken, in collectief verband, aan de verduurzaming van de (lokale) energievoorziening.

De Waddeneilanden Texel (2007), en daaropvolgend Ameland (2009) waren de eerste in een nieuwe golf van energiecoöperaties en zijn de opmaat geweest voor een explosieve groei van lokale energiecoöperaties. Vandaag de dag tellen de lokale energie initiatieven ongeveer 50.000 leden verdeeld over 256 energiecoöperaties en 57 projectcoöperaties (Schwencke, 2016). Het is overigens niet zo dat deze beweging helemaal nieuw is. Met name in Friesland ontstaan, eind jaren '80 en begin jaren '90, windcoöperaties. Daar besloten verscheidene dorpen om een dorpsmolen aan te schaffen om met de opbrengsten voorzieningen in het dorp te bekostigen. Halverwege de jaren '90 stopt deze trend en de eerste nieuwe windcoöperatie wordt pas in 2011 in Limburg opgericht (Schwencke, 2015). Het stoppen van deze golf is niet los te zien van de ontwikkelingen die in het vorige hoofdstuk zijn beschreven waarin de stagnatie van het aandeel hernieuwbare bronnen wordt uitgelegd. Vergeleken met de huidige trend is de golf rond 1990 eerder een rimpeling gebleken die uiteindelijk is uitgewaaid in de grote plas. Het vervolg op deze rimpeling, een twintigtal jaar later doet vermoeden dat we te maken hebben met een golf welke daadwerkelijk in staat is om een grotere beweging in gang te zetten binnen het huidige energiesysteem. Zie hiervoor ook figuur 1.1.

Wat verstaan we precies onder de term lokale energie coöperaties? In de 'Lokale energiemonitor 2015' worden de karakteristieken van energiecoöperaties op een rij gezet.

De term 'energiecoöperatie' gebruiken we voor burgercollectieven met de volgende kenmerken:

- *'Er is sprake van een formele organisatie met een juridische rechtsvorm en registratie bij de Kamer van Koophandel. Dit kan zijn: coöperatie u.a (uitgesloten aansprakelijkheid), stichting of vereniging, besloten vennootschap of anders.*
- *Burgers (particulieren) zijn de belangrijkste dragers van de organisatie.*
- *Het primaire doel van de energiecoöperatie is verduurzaming van de energievoorziening en energiebesparing. Dit is (meestal) gekoppeld aan een bredere doelstelling, namelijk verbetering van de leefomgeving, leefbaarheid, versterking van de gemeenschap en van de lokale economie.*
- *De energiecoöperatie houdt zich primair bezig met energie. Dit houdt in: lokale energieopwekking, energiebesparing en energielevering. Soms wordt dit gecombineerd met andere activiteiten zoals zorg, autodelen, glasvezel of voedsel.*
- *In het geval van productie treedt de coöperatie op als initiatiefnemer, projectontwikkelaar, financier, exploitant en/of eigenaar van een productie-installatie. Het zeggenschap ligt bij de leden.*
- *De coöperatie stelt haar leden in staat om als collectief te investeren en financieel te participeren in lokale energieproductie. Het is een middel om geldstromen te mobiliseren en binnen de gemeenschap te houden'* (Schwencke, 2015, p. 11).

Lokale energie initiatieven zijn in alles wat energiecoöperaties ook zijn, alleen zijn sommige initiatieven dermate klein dat ze zich (nog) niet hebben verenigd in een coöperatie, stichting, vereniging of besloten vennootschap. Zoals benoemd in het eerste punt van de hierboven genoemde definitie is er dan dus geen sprake is van een formele organisatie met een juridische rechtsvorm. Om de gehele beweging te beschrijven dient dus de term lokale energie initiatieven te worden gebruikt, omdat die term ook het gedeelte van de beweging beschrijft dat in de officiële statistieken niet direct is terug te vinden. Verder komen de termen burgerinitiatieven, energiegemeenschappen en *grassroots-initiatives* terug in de literatuur gebruikt voor dit onderzoek. Ze zullen kort behandeld worden.

Ten eerste burgerinitiatieven. Dit overlapt grotendeels met lokale energie initiatieven, alleen is het begrip meeromvattend. Hier vallen ook initiatieven onder die niet als primair doel hebben om energie te produceren, te besparen of de energievoorziening te verduurzamen. Dit doel kan bijvoorbeeld meer liggen in de verbetering van de sociale positie van de buurt, aanbieden van lokale zorg of het bijeenbrengen van plaatselijke kennis en ideeën. Daarnaast wordt er in verschillende artikelen gesproken over energiegemeenschappen. Deze vorm heeft veel overeenkomsten met lokale energie initiatieven, alleen ligt er meer nadruk op de groep/gemeenschap die, door middel van samenwerking, een doel met betrekking tot energie bewerkstelligd. Het sociale proces en de uitkomst is hierin de leidraad, er ligt minder focus op de ondernomen activiteiten (Walker & Devine-Wright, 2008).

Vervolgens hebben Seyfang & Smith (2007) het, in hun artikel over *grassroots-initiatives*, als volgt omschreven:

“networks of activists and organisations generating novel bottom-up solutions for sustainable development; solutions that respond to the local situation and the interests and values of the communities involved. In contrast to mainstream business greening, grassroots initiatives operate in civil society arenas and involve committed activists experimenting with social innovations as well as using greener technologies.” (Seyfang & Smith, 2007, p. 585).

Ze omschrijven *grassroots-initiatieven* dus als een clustering van initiatieven binnen een netwerk, waarmee van onder, bottom-up, duurzame verandering in de bestaande maatschappelijke arena wordt nagestreefd. De focus ligt op de maatschappelijke beweging waarvan de initiatieven deel van uitmaken. Een beweging die van onderop, aangepast aan de lokale situatie, en met behulp van sociale innovatie een weg naar boven probeert te vinden. Dit komt sterk overeen met de term lokale energie initiatieven die, zoals eerder vermeld, eveneens duidt op diezelfde maatschappelijke beweging.

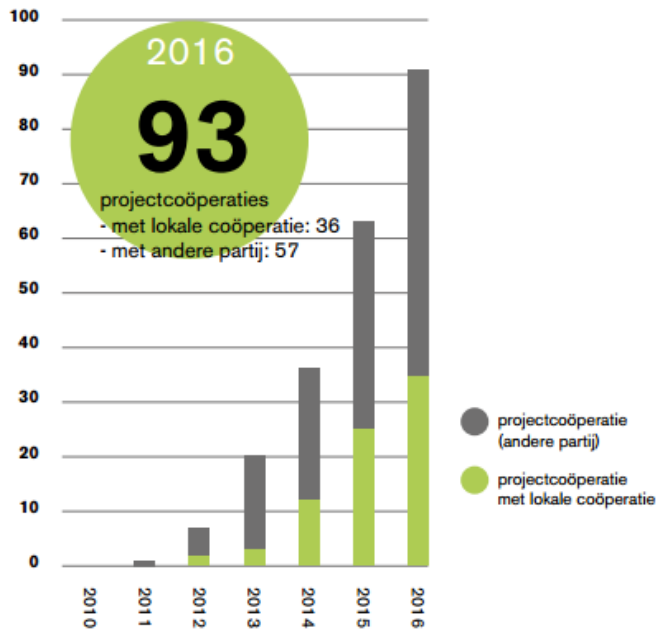
Als de lokale initiatiefnemers met grotere projecten aan de slag willen gaan evolueren ze vaak naar een energievooperatie, een organisatie met een juridische rechtsvorm. Bij het uitbreiden van de organisatie is het vaak wenselijk om juridische zekerheid in te bouwen, die gebeurt in bijna alle gevallen door een coöperatievorm (Schwencke, 2015). De lokale energievooperaties zijn globaal onder te brengen in de volgende drie categorieën:

- Een windcoöperatie primair gericht op windproductie.
- Een project- of productievooperatie is verbonden aan één specifiek project (of productie-installatie)
- Een lokale energievooperatie richt zich op verduurzaming van de omgeving – de buurt, het dorp, de stad of regio (lokaal) en ontwikkelt meerdere projecten en activiteiten (Schwencke, 2015, p. 12).

Windcoöperaties zijn in Nederland al langer bekend. 25 jaar geleden verenigden burgers zich al om collectief te profiteren van stroom opgewekt door windmolens. Dit zijn de eerder beschreven Friese windcoöperaties. Van de 2700 MegaWatt die vandaag de dag door windcoöperaties wordt opgewekt is de helft afkomstig van windmolens van voor 2012, dus afkomstig van voor de grote stijging van lokale energie initiatieven. Het is echter niet zo dat deze een grote rol spelen in de productie van elektriciteit. In het totaal is de windenergie afkomstig van burgercoöperaties verantwoordelijk voor 3% van de totale opbrengst van windenergie op land (CBS, 2016).

Projectcoöperaties

Vanaf 2011 is er een nieuw soort coöperatie in opkomst: de projectcoöperatie. Dit zijn coöperatieve samenwerkingsverbanden die zich focussen op één specifiek productieproject. In veel gevallen is dit een zonnedak. Het gaat hier niet om het plaatsen van zonnecollectoren op eigen dak of grond, maar om het plaatsen van zonnecollectoren op een dak of grond van derden. Deze initiatieven zijn vaak grootschalig van aard en het collectief van burgers is erbij betrokken in verschillende rollen. Het kan zijn als initiatiefnemer, maar het kan ook zijn als financier of eigenaar (Schwencke, 2015). Eind 2016 zijn er 93 projectcoöperaties geregistreerd. Veel van de nieuw opgestarte projectcoöperaties zijn postcoderoosprojecten. Omdat de

postcoderoosregeling, vanwege de gestelde eisen, erg gebonden is aan een specifieke plek wordt dit vaak in een tijdelijke coöperatie gedaan. Bij de postcoderoosregeling is het verplicht om een coöperatievorm aan te houden waarin de productie-installatie collectief eigendom is. Zie hoofdstuk 2. Het sterk toegenomen aantal project-coöperaties heeft ook nog een andere reden. De projectcoöperatie brengt minder risico met zich mee en is dus beter in staat om in te spelen op onzekerheid op het gebied van financiering.

Figuur 3.1 Ontwikkeling van projectcoöperaties in de afgelopen jaren (Schwencke, 2016)

De voornaamste activiteiten van lokale energie initiatieven zijn globaal in de volgende categorieën te verdelen.

- Lokaal opwekken van groene stroom
- Lokale levering van de opgewekte stroom
- Financiering en/of participatie van duurzame projecten, daarbij energie besparend en/of energie opwekkend (Schwencke, 2015)

De lokale energiecoöperaties worden steeds professioneler en de samenwerking met andere zakelijke partijen en (lokale) overheden is vanzelfsprekend geworden.

Proces en uitkomst

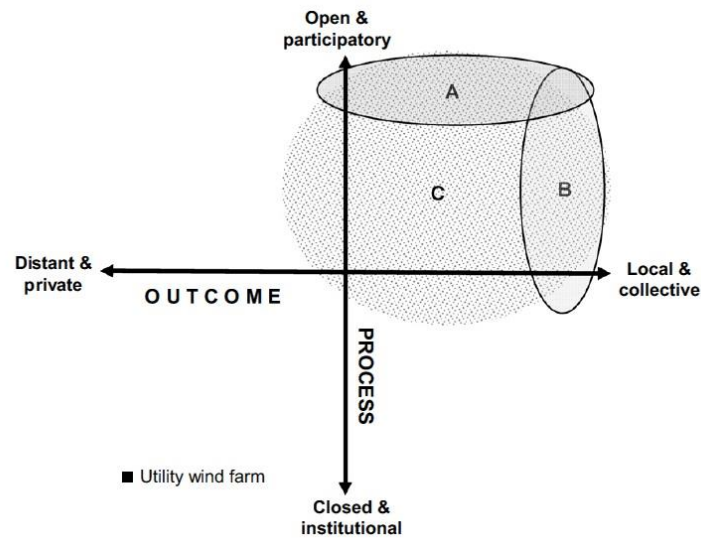
De collectieve beweging die bezig is met de lokaal energievoorziening vormt ook de kern van het onderzoek van Walker & Devine-Wright (2008), door hen energiegemeenschappen genoemd. Zij proberen de betekenis van energiegemeenschappen te doorgronden. Door de ruime interpretatie van *communities* binnen de onderzochte energie-initiatieven was het lastig om tot een eenduidige betekenis te komen. Ze onderzochten 12 initiatieven die overheid, niet-overheid of industrie-gedreven waren. Elk van deze initiatieven had de term *community*, op één of andere manier, verwerkt in hun naam. Uit de veelheid van interpretaties hebben ze de twee volgende dimensies binnen deze gemeenschappen gedestilleerd en ze daarop beoordeeld:

1. Proces
2. Uitkomst

Op basis van deze twee dimensies is het mogelijk de energiegemeenschappen onderling te onderscheiden (figuur 3.1). De procesdimensie richt zich op met wie een project is ontwikkeld en uitgevoerd, oftewel wie is betrokken en is in staat invloed uit te oefenen? De uitkomstdimensie richt zich op hoe de uitkomsten van een project ruimtelijk en sociaal zijn verdeeld, oftewel, wie profiteert er? Deze dimensies zijn verwerkt in een model waardoor projecten, uitgevoerd door gemeenschappen kunnen worden afgezet ten opzichte van elkaar. Projecten met een grote betrokkenheid van burgers ter plekke, dus bij het opstarten en het ontwikkelen, vallen in het vak dat gemarkeerd is met (A). Projecten die in het vak (B) vallen hebben minder focus op wie er participeert in een project, maar richten zich meer op hoe de voordelen en opbrengsten worden verdeeld. Wie profiteren er van een project? Is dit lokaal en verdeeld over meerdere

personen/partijen/groepen dan valt een project in vak (B). Het gedeelte met de letter (C) staat voor projecten die om redenen die minder strikt zijn het label gemeenschapsinitiatieven verdienen, deze zijn voor dit onderzoek minder interessant (Walker & Devine-Wright, 2008). Om deze gemeenschapsinitiatieven in perspectief te plaatsen is de positie van een windpark, gerealiseerd door een groot energiebedrijf, ook opgenomen in het figuur (*utility wind farm*).

Burgers nemen een steeds actievere positie in om hun doelen te behalen. De samenleving bestaat

Figuur 3.2 Understanding of community renewable energy in relation to project process and outcome dimensions (Walker & Devine-Wright, 2008, p498).

meer en meer uit horizontale netwerken waarin burgers een voorname rol spelen (Salverda et al., 2012). In lokale energie initiatieven worden burgers vooral gezien als onderdeel van een 'collectief'. Samen gaan ze aan de slag met duurzame energie. Ze organiseren zich 'spontaan' in de vorm van een coöperatie, vereniging, meestal vooraf gegaan door een losser samenwerkingsverband (WRR, 2009). Met spontaan wordt in dit geval bedoeld dat de beweging organisch is en niet wordt gestuurd door externe (f)actoren, zoals de overheid.

In Seyfang & Smith (2007) wordt gereflecteerd op de rol van lokale energiegemeenschappen als katalysator in een *grassroots energy niche*. Zij dopen gemeenschapsinitiatieven voor duurzaamheid – dus breder getrokken dan alleen duurzame energie, maar wel grotendeels overlappend – als *grassroots innovative niche*. Kort gezegd maken *grassroots-initiatives* samen deel uit van een beweging welke, van onder op, oplossingen voor een duurzame ontwikkeling aandraagt die geschikt zijn voor wat er voor een specifieke locatie wordt gevraagd. Ze opereren midden in het maatschappelijke veld en verschillen zodoende met innovaties die marktgedreven zijn. Het maken van winst is geen primair doel. In het maatschappelijk veld zijn het coöperaties, vrijwilligersorganisaties en gemeenschapsinitiatieven die het beeld bepalen, in plaats van commerciële partijen of overheden. Hulpbronnen bestaan uit vrijwilligers, giften, wederzijds uitwisselen van sociaal kapitaal en relaties op basis van reciprociteit (Seyfang & Smith, 2007). Deze hulpbronnen zullen uitgebreider worden behandeld in de volgende twee hoofdstukken.

Lokale energie initiatieven opereren op kleine schaal

Initiatieven beginnen op het kleinste schaalniveau en vinden dan eventueel hun weg naar boven. Om deze reden worden ze ook wel getypeerd als *grassroots-initiatives*, vanwege het *bottom-up* karakter van de initiatieven. Welk pad omhoog er exact wordt genomen en waar deze weg ophoudt is lastig te bepalen. Vanwege het jonge karakter van deze initiatieven, is het lastig om de volledigheid van de beweging aan te geven, in ieder geval cijfermatig. Duidelijk is echter wel dat

deze beweging van onder wordt ingezet (van der Schoor & Scholtens, 2015). Een lokaal initiatief wordt genomen en uitgevoerd door een groep van burgers en dit levert vervolgens collectief voordeel op voor deze lokale groep burgers. Een belangrijke voorwaarde voor het opstarten van dergelijke initiatieven is dat er collectief (economisch) gewin uit voort komt. In het kort gaat het om initiatieven door en voor een lokale groep burgers (Walker & Devine-Wright, 2008).

Een opvallende ontwikkeling is dat lokale energie initiatieven lokaal opereren en zich niet ontwikkelen tot grotere spelers binnen het energieveld. Onderzoek uit het Verenigd Koninkrijk laat zien dat de meest succesvolle lokale energie initiatieven op een klein schaalniveau opereren en ook klein blijven. Driekwart van de onderzochte initiatieven had minder dan 10 mensen in dienst, tweederde had geen betaald personeel in dienst (Seyfang et al., 2013). In Nederland bestaan, eind 2016, 256 lokale energiecoöperaties en 57 projectcoöperaties, waarvan het overgrote deel kleine spelers zijn die gebruik maken van vrijwilligers en een beperkt budget tot hun beschikking hebben. Daarboven zitten nog enkele oudere, meer ervaren coöperaties die een jaaromzet kennen tussen de 50.000 en 200.000 euro en één of twee betaalde werknemers in dienst hebben (Schwencke, 2015; Schwencke, 2016). Vastgesteld kan worden dat ook Nederland succesvolle energie-initiatieven op een klein schaalniveau blijven opereren en geen stap zetten om zich op een hoger schaalniveau te manifesteren. Volgens Bhaduri & Kumar (2011) zijn lokale energie initiatieven ook niet altijd bereid om het initiatief verder te ontwikkelen als het geen vereiste is om de eigen situatie op korte termijn te verbeteren.

Het is niet zo dat lokale energie initiatieven enkel opereren op lokale schaal. In Nederland verenigen ze zich in samenwerkingsverbanden om samen sterk te staan en elkaar te ondersteunen. In de drie noordelijke provincies, Friesland, Groningen en Drenthe is bijvoorbeeld sprake van provinciale samenwerkingsverbanden (figuur 3.2). Dit samenwerkingsverband is vormgegeven als een coöperatie van coöperaties en behalve samenwerking propageren ze het opstarten van nieuwe lokale energiecoöperaties. Momenteel zijn 63 lokale energie coöperaties in de drie noordelijke provincies aangesloten bij Noordelijk Lokaal Duurzaam (Noordelijk Lokaal Duurzaam, 2016). Noordelijk Lokaal Duurzaam (NLD) werkt als volgt. Er bestaan drie koepelcoöperatie, die alle drie voor één derde eigenaar zijn van NLD. Elke koepelcoöperatie vertegenwoordigd aangesloten lokale energiecoöperaties per provincie. Ús Koöperaasje namens Friesland, Drentse Kei namens Drenthe en Groninger Energie Koepel (GREK) namens Groningen. De lokale energiecoöperaties verkopen hun opgewekte stroom en krijgen daarvoor een vast bedrag per aangeleverde klant. Eventuele winst van NLD vloeit terug, via de drie koepelcoöperaties naar de aangesloten energiecoöperaties en hun leden (Noordelijk Lokaal Duurzaam, 2016). Dit geeft dus de garantie en transparantie dat de stroom daadwerkelijk groen en lokaal is opgewekt, bovendien stromen eventuele winsten die worden gemaakt niet weg naar grote energiebedrijven.

Figuur 3.2 De opbouw van Noordelijk Lokaal Duurzaam (2016), bestaand uit lokale energie coöperaties en koepelcoöperaties

Opstarten, ontwikkeling en uitdagingen

Verschillende studies (Ornetzeder & Rohracher, 2013; Hielscher et al., 2013 in: Seyfang et al., 2014) hebben aangetoond dat lokale energie initiatieven, in eerste instantie, één gemeenschappelijke uitdaging kennen en dat is simpelweg overleven. Slagen ze hierin en zijn ze succesvol dan kunnen ze denken aan uitbreiden en ontwikkelen. Om te ontwikkelen dienen lokale energie initiatieven, volgens Smith et al. (2013) de volgende specificaties te bezitten:

1. Het zijn van locatie-specifiek, maar tegelijk overal toepasbaar
2. Aangepast aan de huidige situatie, toch strevend naar transformatie
3. Project-gebaseerde oplossingen, maar blijven zoeken naar structurele verandering

In de praktijk blijkt dat het veel energie-initiatieven niet lukt om zich te ontwikkelen. Volgens Seyfang et al. (2014) omdat de financiële en personele hulpmiddelen, en institutionele ondersteuning voor de lange termijn ontbreken. Om die reden blijkt het moeilijk om het streven naar verandering. Verandering die volgens Smith et al. (2013) nodig zijn voor ontwikkeling. Bovendien zijn, zoals eerder gezegd, lokale energie initiatieven ook niet altijd bereid om het initiatief naar een hoger plan te tillen als het geen vereiste is om de eigen situatie op korte termijn te verbeteren (Bhaduri & Kumar, 2011).

Een belangrijke remmende factor is hier ook tegenstrijdige belangen en prioriteiten van de gevestigde orde binnen het energieregime en politiek. Hun waarden en doelen botsen meer dan eens met de waarden en doelen van de initiatiefnemers (Rotmans, Staat van de Energietransitie in Nederland, 2011). Hoewel eerder is gebleken dat Duitsland een effectief *bottom-up* energiesysteem heeft weten te implementeren zijn daar ook pogingen geweest door gevestigde energiebedrijven om het systeem te bestrijden door onder andere gerechtelijke stappen te ondernemen tot aan de Europese raad aan toe. Dat is niet gelukt, maar het geeft wel aan dat voor

een effectieve innovatie van het huidige energiesysteem in Nederland bestaande institutionele kaders letterlijk doorbroken moeten worden. Ook in Spanje en Denemarken doen gevestigde energiebedrijven pogingen om het *feed-in*¹ systeem af te schaffen ten behoeve van een meer uniform en Europees geleid energiesysteem, waarin zij meer invloed houden (Wolsink, 2010).

Handelen vanuit een negatieve ervaring?

De situatie die geschetst wordt in de vorige paragraaf, waarin de gevestigde energiebedrijven huidige ontwikkelingen en innovaties op het lokale niveau proberen te frustreren zien sommigen als reden voor de huidige opkomst van lokale energiecoöperaties in Nederland. Ze zouden handelen uit onvrede over de bestaande situatie in het energieveld, en dan met name vanwege een passieve rol van overheid en grote energiebedrijven binnen de transitie naar duurzame energie. Burgers beseffen dat ze het heft in eigen handen kunnen nemen en niet afhankelijk zijn van overheid of marktpartijen, bijvoorbeeld in hun energievoorziening (Schwencke, 2012). De vraag is of onvrede daadwerkelijk een drijfveer is bij het opstarten van initiatieven of dat er andere motieven zijn, zoals economische of duurzaamheidsmotieven.

Het TNO-rapport naar drijfveren voor actieve participatie in lokale energiecoöperaties uit 2013 ziet geen direct verband tussen het participeren in initiatieven en ontevredenheid over de huidige situatie binnen het energiesysteem. Deze resultaten kwamen voort uit een vragenlijst die is gehouden onder leden van vijf lokale energiecoöperaties verspreid door het land (Paradies et al., 2013). In tabel 3.1 is een gedeelte van die uitkomsten te zien op het vlak probleeminterpretatie. Het plusteken geeft aan dat er een verband aanwezig is en het minteken betekent dat er geen verband aanwezig is. Er is dus geen onderscheid tussen positief of negatief verband, de '+' geeft enkel aan dat er een verband is. Ook wordt er nog onderscheid gemaakt in de leden die enkel passief energie afnemen en leden die ook actief betrokken zijn bij de lokale energiecoöperaties. Het enige verband dat gevonden is is dat mensen kiezen voor lokale energiecoöperaties omdat ze de opwarming van de aarde willen terugdringen. Dit duidt op motieven die voortkomen uit een duurzaamheidsovertuiging. Ontevredenheid over stijgende energieprijzen, opraken van fossiele brandstoffen of gevolgen voor individu zijn in dit onderzoek geen oorzaak voor de ontevredenheid over de rol van grote energiebedrijven.

Gemeten drijfveren tov energieproblematiek	Passieve afname	Actieve betrokkenheid
Opwarming van de aarde	+	+
Opraken fossiele brandstof	–	–
Stijgende energieprijzen	–	–
Gevolgen voor individu	–	–

Tabel 3.1 Aanwezigheid van verband tussen gemeten drijfveren en met passieve en actieve participatie in lokale energiecoöperaties (Aangepast van Paradies et al, 2013, p36).

Vertrouwen en participatie

Er is niet alleen onderzoek gedaan naar drijfveren die te maken hebben met de huidige energieproblematiek. Ook is gekeken naar verantwoordelijkheid en vertrouwen en of dat een

¹ Een bij wet geregelde vergoedingsstructuur voor de versnelde ingebruikname van duurzame energie.

verband aangeeft met participatie in een energiecoöperatie. Het TNO-rapport 'Drijfveren voor actieve participatie in lokale energie coöperaties' zegt er dit over:

'Hoewel het toeschrijven van verantwoordelijk om een bijdrage te leveren aan het oplossen van de milieuproblematiek aan zichzelf niet leidt tot het meer keuzes voor duurzame producten (passieve participatie), heeft het wel invloed op de mate waarin mensen zich actief in willen zetten (als vrijwilliger of door het opzetten van een coöperatie). Bovendien is er een positief verband tussen de mate waarin mensen zich moreel verplicht voelen om bij te dragen aan het oplossen van de energieproblematiek en zowel passieve afname, als actieve inzet. Het zou dus effectief kunnen zijn om een moreel appel te doen op mensen.

Naarmate mensen meer verantwoordelijkheid leggen bij lokale energie coöperaties gaan zij zich meer actief inzetten. Naarmate zij meer vertrouwen hebben in lokale energie coöperaties om bij te dragen aan de oplossing van de energieproblematiek hoe meer zij passief duurzame producten afnemen én zich actief inzetten. Dit geeft aan dat vertrouwen in lokale coöperaties belangrijk is en dat dit behouden of vergroot moet worden.

Naarmate mensen meer het gevoel hebben dat ze in staat zijn om duurzame producten uit te kiezen, af te nemen en toe te passen, des te meer nemen zij zowel passief duurzame producten af en zetten ze zich actief in. Dit betekent dat het belangrijk is om duidelijk te maken hoe mensen precies kunnen handelen zodat zij meer vertrouwen krijgen in hun eigen kunnen'
(Paradies et al., 2013, pp. 33-34).

Gemeten drijfveren	Passieve afname	Actieve betrokkenheid
Eigen verantwoordelijkheid	–	+
Morele verantwoordelijkheid	+	+
Vertrouwen in lokale energie	+	+
Vertrouwen in andere partijen	–	–
Vertrouwen in eigen kunnen	+	+

Tabel 3.2 Aanwezigheid van verband tussen gemeten drijfveren en met passieve en actieve participatie in lokale energiecoöperaties (Paradies et al., 2013, p36).

De importantie van vertrouwen binnen en voor lokale energiecoöperaties, zoals hier aangestipt door onderzoeksinstituut TNO, en de rol van vertrouwen *an sich*, zullen verder worden uitgewerkt in het volgende hoofdstuk waarin vertrouwen en sociaal kapitaal centraal staan.

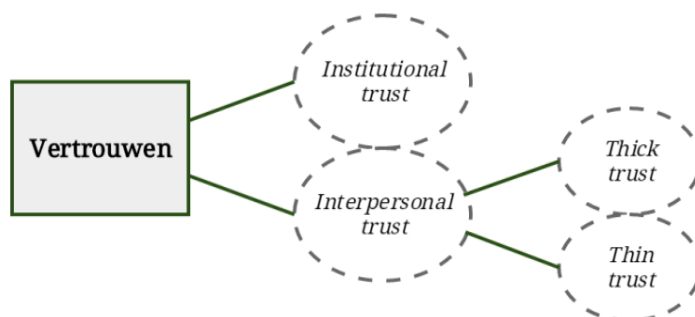
4. Vertrouwen en sociaal kapitaal

Zoals Paradies et al. (2013) al aangaven is vertrouwen een belangrijke voorwaarde voor een succesvol initiatief. Daar bovenop is vertrouwen ook nog een potentiële uitkomst van het proces. Sociaal kapitaal wordt in het vorige hoofdstuk door Seyfang & Smith (2007) genoemd als één van de hulpbronnen van lokale energie coöperaties. Vertrouwen en sociaal kapitaal zijn nauw met elkaar verweven. Zo wordt vertrouwen gezien als belangrijkste component van sociaal kapitaal en wordt het soms gebruikt als maatstaf om de aanwezigheid van sociaal kapitaal vast te stellen (Healy & Côté, 2001). Vanwege deze overlap is ervoor gekozen om ze gezamenlijk aan bod te laten komen in dit hoofdstuk, omdat, in dit onderzoek, het één niet los van het ander kan worden gezien.

Vertrouwen

In het algemeen is vertrouwen de zekerheid van individuen dat de andere zal handelen zoals men op voorhand mag verwachten. Vertrouwen is het fundament van de meeste persoonlijke relaties die mensen aangaan. Hoge waarden van interpersoonlijk vertrouwen maken het dagelijks leven aangenamer en productiever. Vertrouwen vermindert, de moeite om om te gaan met risico en onzekerheid. Helemaal als het gepaard gaat betrouwbaar gedrag van anderen (Morrone et al., 2009). Een belangrijk gegeven, omdat risico's en onzekerheid een grote rol spelen bij het opstarten en ontwikkelen van lokale energie initiatieven.

Binnen het concept vertrouwen bestaat er een onderscheid in twee vormen. Ten eerste is er interpersoonlijk vertrouwen (*interpersonal trust*), dit is vertrouwen in en tussen personen. Daarnaast bestaat er sociaal vertrouwen (*social trust*) of institutioneel vertrouwen (*institutional trust*). Dit concept behelst het vertrouwen van personen/gemeenschappen/groepen in instituties en overheden (Walker et al., 2010; Morrone et al., 2009). Ook is er ook nog onderscheid tussen *thick trust* en *thin trust*. Dit is een onderscheid dat wordt gemaakt door Putnam waarbij de term *thick trust* wordt gebruikt als er sprake is van vertrouwen die is opgebouwd door persoonlijke relaties binnen netwerken van familie en vrienden. Relaties die gestoeld zijn door contact op regelmatige basis. *Thin trust* is vertrouwen waarbij er geen sprake is van een persoonlijke relatie. Vertrouwen wordt opgewekt op basis van reputatie van de andere partij, de normen die het uitdraagt en de signalen die worden afgegeven door het voorkomen, imago of gedrag (Putnam, 1995).

Figuur 4.1 Opbouw van vertrouwen

Putnam et al. (1993) zien interpersoonlijk vertrouwen als fundament om de maatschappelijke betrokkenheid van burgers te vergroten. Zij stellen dat vertrouwen als smeermiddel fungeert voor samenwerking en dat samenwerking weer nieuw vertrouwen scheidt. Ook Misztal (1996) ziet een

belangrijke rol voor vertrouwen binnen lokale gemeenschappen. Vertrouwen creëert wederzijds respect en reciprociteit, bevordert samenwerking en bouwt mee aan sociaal kapitaal. Dit is belangrijk omdat het de voorwaarden en capaciteiten schept voor toekomstige gezamenlijke initiatieven en het bijdraagt aan maatschappelijk vertrouwen in duurzame energie-initiatieven die van onderop worden ingezet (Walker et al., 2010). Vertrouwen is ook het centrale begrip in het WRR-rapport 'Vertrouwen in burgers' (2009). Als een samenleving wil bouwen op burgerbetrokkenheid kan en mag vertrouwen niet ontbreken. Dit geldt voor vertrouwen van burger naar beleidsmaker en vice versa. Dit betekent overigens niet dat er sprake moet zijn van blind vertrouwen. Volgens het rapport is ook een 'gepaste dosis wantrouwen' nodig als corrigerende tegenmacht en voor maatschappelijke hernieuwing (WRR, 2009).

Vertrouwen in eigen kunnen

Naast vertrouwen in de ander is vertrouwen in eigen kunnen belangrijk om initiatieven opgestart te krijgen en om ervoor te zorgen dan burgers zich gaan binden aan initiatieven als lid, consument of vrijwilliger. In het onderzoek van TNO komt naar voor dat veel mensen nog weinig weten over de (on)mogelijkheden van deelname aan lokale energie-initiatieven en afname van energie (Paradies et al., 2013). Deze onwetendheid voedt de gedachte dat het niet op een laagdrempelige manier mogelijk is om in te stappen. Nu moet wel worden aangetekend dat er in enkele jaren veel kan veranderen. Zo laten de cijfers van de Lokale Energiemonitor 2016 (Schwencke, 2016) een explosieve groei zien in het aantal energie- en projectcoöperaties en in het aantal leden dat hieraan verbonden is. Op basis van het genoemde rapport zou geconcludeerd kunnen worden dat dit vertrouwen in eigen kunnen meer en meer aanwezig is en dat de drempel voor steeds meer mensen laag genoeg is om in te stappen als lid van een lokale energiecoöperatie. Al met al kan vertrouwen worden gezien als katalysator binnen het proces van lokale energie-initiatieven. Het is zowel een voorwaarde en een uitkomst. Daarbij bevordert het ook verdere samenwerking en samenhang wat weer bevorderlijk is voor verdere initiatieven in de toekomst.

Vertrouwen als onderdeel van sociaal kapitaal

Misztal (1996) gaf al aan dat vertrouwen een belangrijke bouwsteen is van sociaal kapitaal. De integratie tussen vertrouwen en sociaal kapitaal wordt verder uitgewerkt door Fukuyama (2000). Volgens Fukuyama is sociaal kapitaal gedefinieerd als een geïnstantieerde informele norm die de samenwerking tussen twee of meer individuen of groepen verbetert. Die norm kan variëren van simpele reciprociteit tussen vrienden tot complexe en wel uitgewerkte doctrines zoals religie. Voortbouwend op dit perspectief kan worden beschouwd dat vertrouwen wordt afgedwongen, niet alleen voor instrumentele redenen - dat wil zeggen samenwerking tussen twee of meerdere personen om het bereiken van persoonlijke doelen te vergemakkelijken - maar ook omdat gedeelde normen en waarden de kans op sociale afstraffing vergroten, in het geval van niet-coöperatieve gedrag.

De term sociaal kapitaal heeft een vlucht genomen in de jaren '90 van de vorige eeuw. Dit is grotendeels te danken aan Putnams invloedrijke 'Bowling Alone' (Putnam, 1995). De precieze definitie lijkt echter, net zoals we later zien bij sociale cohesie, te ontbreken. Vooral omdat de term door verschillende velden van de wetenschap is geadopteerd (sociologie, politieke wetenschappen, economie), waarbij ieder veld een eigen draai geeft aan het fenomeen. Volgens Putnam ondersteunt en versterkt sociaal kapitaal de samenwerking en wederzijds ondersteunende relaties in gemeenschappen en zelfs hele naties. In het tijdperk voor Putnam werd sociaal kapitaal vooral gedefinieerd als een fenomeen waarvan de gevolgen toch voornamelijk op individueel vlak terug te zien. Putnam beweert dat de gevolgen ook, en misschien nog wel beter, terug te zien zijn in gemeenschappen, dit werkt vervolgens door in buurten of in sommige gevallen zelfs in hele naties. De gemeenschap en het netwerk waar ze deel van uitmaken

profiteert omdat er, bovenop de geboden kansen, ook meer vertrouwen wordt gekweekt en sociale cohesie wordt versterkt.

'... social capital refers to features of social organisation such as networks, norms and trust that facilitate co-ordination and cooperation for mutual benefit. Social capital enhances the benefits of investment in physical and human capital.'
(Putnam et al., 1993, p. 35).

Sociaal kapitaal werkt twee kanten op. Niet alleen het individu, die kansen aangereikt krijgt, profiteert. De persoon die kansen aanreikt profiteert ook, zij het linksom of rechtsom. Zo heeft sociaal kapitaal, volgens Uzzi & Dunlap (2005), positieve invloed op toegang tot informatie en vaardigheden. Ze betogen verder dat een netwerk kan profiteren door een toevoeging van een link die er een andere kennissenkring op nahoudt. Deze link fungeert dan als *'broker'* of schakel tussen verschillende netwerken waardoor het bereik, en daarbij de mogelijkheden, enorm worden uitgebreid. Nieuwe ideeën kunnen enorm gebaat zijn met deze uitbreiding. De kans dat een idee de juiste ondersteuning ontvangt en daarmee succesvol is wordt hierdoor aanzienlijk vergroot. Het is hierbij wel noodzaak om binnen het netwerk een scala aan activiteiten te ondernemen dat ervoor zorgt dat men in contact blijft met diverse personen. Voorbeelden die genoemd worden zijn sport- of buurtverenigingen, lidmaatschap van een bestuur of vrijwilligerswerk. Andere personen die door deze activiteiten worden toegevoegd aan eigen netwerk kunnen de link vormen met een ander netwerk. Granovetter kwam al in 1973 met het idee dat een *weak tie*, bijvoorbeeld een vage kennis, beter is dan een *strong tie*, een goede vriend, ten behoeve van sociaal kapitaal. Sociale netwerken bestaan vaak uit gelijkgestemden, maar bij de vage kennis is de kans om vernieuwende ideeën en informatie op te doen groter dan binnen het eigen netwerk. De *weak tie* fungeert hier als brug tussen twee werelden (Granovetter, 1973).

'Bonding and bridging social capital'

Putnam (1995) maakt bij sociaal kapitaal onderscheid tussen *'bonding social capital'* en *'bridging social capital'*. Hierbij is *bonding* de verbinding die gemaakt wordt tussen netwerken van personen die in zekere mate homogeen zijn. De onderlinge band wordt hierbij versterkt. *Bonding* is vooral voordelig voor gemarginaliseerden binnen een samenleving, om op die manier een betere ondersteuning te krijgen in de collectieve behoefte. Het biedt gelijk bescherming bij bedreiging van buitenaf en kan dienen als een vangnet. In omgevingen waar vertrouwen in instituties erg laag is, bijvoorbeeld na tijden van conflict, is de bescherming door een band met gelijkgestemden, zoals bijvoorbeeld familie, erg belangrijk (Fukuyama, Social capital and development: The coming agenda, 2002). *Bonding* kent veel raakvlakken met sociale cohesie, wat in het volgende hoofdstuk aan bod komt. Daar zullen we ook zien dat *bonding social capital* één van de bouwstenen is van sociale cohesie in lokale gemeenschappen, benoemd door Kearns & Forrest (2000).

Er is sprake van *bridging* als de verbinding die gemaakt wordt tussen netwerken van personen niet homogeen, maar juist heterogeen is. *Bridging social capital* kent veel overlap met *weak ties* en *thin trust*. Er is sprake van een 'dunne', fragiele verbinding tussen netwerken die in eerste instantie weinig samenhang bezitten. Maar om te spreken van een sterk sociaal kapitaal is *bridging* essentieel. Het heeft het vermogen om grenzen te overbruggen waardoor vervolgens een grotere stabiele basis gecreëerd wordt voor alle betrokken organisaties (Fukuyama, 2002).

De opkomst van talloze sociale netwerksites heeft de rol van *weak ties* binnen de huidige netwerksamenleving een nieuwe dimensie gegeven en de focus op *bridging* versterkt. Lokale energie initiatieven maken veel gebruik van sociale media om leden en mensen daarbuiten te bereiken (WRR, 2009). Er zijn ook onderzoeken gedaan die bevestigen dat sociaal kapitaal kan worden opgebouwd met behulp van sociale netwerksites (Ellison et al., 2007). Echter is dit een

compleet nieuw onderzoeksveld en moet er meer onderzoek worden gedaan voordat hier met stelligheid uitspraken over kunnen worden gedaan.

Omdat het bij sociaal kapitaal constant gaat over het (ver)binden van netwerken, is het niet beter om sociaal kapitaal sociale netwerken te noemen? Volgens Bellington & Carroll (2002) is en blijft sociaal kapitaal de juiste benaming, omdat individuen er vaak bewust voor kiezen om te investeren in die relaties en daarmee investeren in nieuwe mogelijkheden en kansen. Individuen zijn bewust bezig zijn met het uitbreiden van het kapitaal. Overigens wordt, in tegenstelling tot kapitaal in economische zin, sociaal kapitaal uitgeput bij weinig of geen gebruik ervan.

Enkele kanttekeningen

Om lichtzinnigheid voor te zijn en de complexiteit van gemeenschappen te benadrukken worden hier tot slot van het hoofdstuk nog enkele kanttekeningen geplaatst. Ten eerst is het zo dat gemeenschappen fysieke afbakening kunnen overstijgen. Gemeenschap en plaats zijn geen synoniemen van elkaar, en zijn ze dynamisch en vaak tijdelijk, vergankelijk van aard. Tijdens het proces veranderen zij vaak van vorm. Dit heeft te maken met het feit dat verhoudingen binnen een gemeenschap van tijd tot tijd veranderen, al dan niet door onvoorziene gebeurtenissen (Delanty, 2003). Ook Bebbington & Carrol (2002) onderschrijven dat organisaties/gemeenschappen niet gezien kunnen worden als homogene actoren, maar dat ze opgebouwd zijn uit individuen die zelf netwerken onderhouden, zowel binnen de gemeenschap als naar buiten toe. Dit zorgt voor de afbakening van een gemeenschap die vaag en onduidelijk is. Ook merken ze op dat sociale klasse, etniciteit, sekse en andere sociale categorieën, niet automatisch leidend hoeven te zijn voor de structurering van sociale relaties. De structuur van de sociale relaties kan in de verloop van tijd worden veranderd. Zo kunnen individuen er voor kiezen te investeren in hun sociale relaties, waardoor er veranderingen en verschuivingen plaatsvinden. Uiteindelijk kunnen verandering in deze netwerken van sociale relaties effect resulteren in een dispositie van macht en de bestaande structuren. De structuur van sociale relaties bepalen in belangrijke mate hoe instituties – politiek en economisch, dus ook op het gebied van energie – werkelijk functioneren. Wat hier duidelijk wordt geprobeerd te maken is dat de gemeenschappen die onderzocht zijn, en zullen worden, complex zijn en dat onzekerheid hieromtrent als gegeven zal moeten worden aangenomen.

Implicaties voor lokale energie initiatieven

In het begin van het hoofdstuk werd het onderscheid gemaakt tussen *interpersonal* en *institutional trust*. Sociaal kapitaal is voor lokale energie initiatieven ook bevorderlijk voor de samenwerking tussen verschillende partijen. Vertrouwen binnen lokale energiecoöperaties kan worden onverdeeld in drie delen.

1. Persoonlijk vertrouwen
2. Vertrouwen tussen samenwerkende partijen
3. Vertrouwen in instituties

Bonding social capital is belangrijk voor het opbouwen van vertrouwen omdat het zekerheid kan geven binnen onzekerheid. Dit vertrouwen bevordert vervolgens verdere samenwerking. *Bridging social capital* is belangrijk voor verdere ontwikkeling van lokale energie initiatieven. Het fungeert als schakel, *broker of weak tie* tussen netwerken. Het zorgt voor kansen, een grotere *skill-set* en hulpbronnen om verder te ontwikkelen.

5. Vertrouwen en sociale cohesie

In het vorige hoofdstuk werd de link tussen sociaal kapitaal en vertrouwen uitgelicht. In dit hoofdstuk zal dit worden gedaan tussen sociale cohesie en vertrouwen. In het vorige hoofdstuk zagen we al dat Fukuyama (2002) beschreef hoe in tijden van conflict, crisis en onzekerheid teruggegrepen wordt naar de vertrouwde banden die bestaan in een *'circle of trust'*. Familie is hiervan een sprekend voorbeeld en is van nature een groep die gekenmerkt wordt door een sterke sociale cohesie. Sociale cohesie voorziet in een stabiele basis welke, juist in tijden van onzekerheid, de zekerheid kan geven om te handelen en niet te vervallen in passiviteit. Dit hoofdstuk heeft als doel om te laten zien dat sociale cohesie een belangrijke bouwsteen is bij het opstarten van lokale energie initiatieven.

Sociale cohesie

Sociale cohesie, bekeken in het licht van gemeenschappen en buurten, heeft zijn vlucht genomen in de eerste helft van de vorige eeuw. Het snel veranderende karakter van steden had zijn weerslag op de samenleving. Anonimiteit en individualisme waren, met de sterke opkomst van grote wereldsteden, termen die steeds beter pasten bij de stedelijke samenleving (Forrest & Kearns, 2001). De *'Chicago School'* ging uit van het principe dat mensen zich aanpassen aan hun omgeving. De *Chicago School* heeft een belangrijke invloed gehad op urbane sociologie en dus op de vraag hoe de snel groeiende stad moest worden vormgegeven. Forrest & Kearns (2001) zien daarbij een belangrijke rol weggelegd voor lokale gemeenschappen en buurten. Ook Salverda et al. (2012) geven aan dat de rol van lokale gemeenschappen binnen de huidige samenleving groeiende is.

Sociale cohesie is opgebouwd uit verschillende dimensies en die staan in relatie tot verschillende schaalniveau's. Door dit te ontleden ontstaat er een *'tailor-made'* definitie die geschikt is voor het lokale schaalniveau van dit onderzoek. Kearns & Forrest (2000) hebben sociale cohesie in vijf domeinen onderverdeeld. Het gewicht van die domeinen afzonderlijk verschillen per schaalniveau. De vijf domeinen zijn:

- ***Common values and a civic culture***
- *Social order and social control*
- ***Social solidarity and reductions in wealth disparities***
- ***Social networks and social capital***
- *Place attachment and identity* (Forrest & Kearns, 2001, p. 2129)

Voor dit onderzoek zijn alleen de dikgedrukte domeinen relevant. De niet dikgedrukte domeinen zijn eerder relevant als er bijvoorbeeld op nationaal niveau wordt geanalyseerd. Voor een analyse op het lokale niveau zijn de dikgedrukte domeinen het meest relevant. Hieronder zullen ze kort worden uitgelicht.

Common values and a civic culture

Gedeelde waarden en *civic culture* (Almond & Verba, 1963) zijn belangrijke bouwstenen voor sociale cohesie. Kenmerken van dit domein zijn gezamenlijke visie, doelen principes, normen en waarden. Dit zal leiden tot actieve sociale controle en orde. Binnen lokale energie initiatieven zien we dit domein vooral terug in een gezamenlijk duurzaamheidsstreven. Kearns & Forrest (2000) zien in dit domein een sterke participatie in politiek. Lokale energie initiatieven dragen vaak wel een politieke boodschap, maar opereren zelden via politieke wegen.

Social solidarity

Er is sprake van opbouw van sociale cohesie als er binnen een gemeenschap sprake is van gelijke

kansen en solidariteit. Collectiviteit, gezamenlijk dragen van winsten en risico is belangrijk bij lokale energie initiatieven. Samen risico nemen en daarmee samen meer kansen creëren, solidariteit is daarin een belangrijk onderdeel.

Social networks and social capital

Sociale netwerken en sociaal kapitaal zijn essentieel voor de ontwikkeling van lokale energie-initiatieven. De gedeelde kennis en mogelijkheden die deze netwerken met zich meebrengen zijn onmisbaar. Zie hiervoor ook het vorige hoofdstuk.

Kenmerken sociale cohesie

Een van de belangrijkste kenmerken van groepen met veel sociale cohesie is dat die groepen veel samenhang bezitten. Alle componenten passen en sluiten op elkaar aan en dragen bij aan het collectieve welzijn. Conflicten zijn binnen groepen met veel samenhang weinig tot niet aan de orde (Kearns & Forrest, 2000). Sociale cohesie is een kracht die groepen bij elkaar brengt. Ze komen samen op spontane of op een geplande manier omdat ze een gedeelde behoefte hebben waar men door het collectief in kan voorzien. Turner et al. (1987) beargumenteren verder dat sociale cohesie, in combinatie met fysieke nabijheid tot elkaar, een gedeelde levenswijze en gedeelde belangen waarin collectief kan worden voorzien zal leiden tot een sterk gevoel van gedeeld gevoel van identiteit. Sterke sociale cohesie zal daarmee zulke voorwaarden creëren dat het leidt tot een sterk gevoel van identiteit wat vervolgens leidt tot een meer altruïstische houding richting anderen waarmee het gevoel van identiteit wordt gedeeld. Dit is een belangrijk argument in relatie tot het ontstaan en de ontwikkeling van lokale energie-initiatieven. Want het creëren van bovengenoemde omstandigheden kan leiden tot een aanzienlijke drempelverlaging bij het instappen van lokale energie-initiatieven voor mensen in nabijheid van het bestaande netwerk dat een lokale energievoorziening vormt. Wat hier ook uit gehaald kan worden is dat de samenwerking die, dankzij sociale cohesie, wordt aangegaan ook weer zorgt voor een versterking van de onderlinge sociale cohesie.

Gemeten drijfveren	Passieve afname	Actieve betrokkenheid
Sociale omgeving	–	+
Sociale vergelijking	+	+

Tabel 5.1 Aanwezigheid van verband tussen gemeten drijfveren en met passieve en actieve participatie in lokale energievoorzieningen (Paradies et al., 2013, p36).

In het eerder aangehaalde TNO-rapport, waarin de drijfveren van participanten in lokale energie initiatieven worden beschreven, is ook onderzoek gedaan naar de rol van de directe sociale omgeving en de vergelijking van mensen onderling in de keuze voor duurzame opties van energievoorziening. Wat we hierin zien is dat er een verband bestaat tussen de sociale omgeving van participanten en actieve betrokkenheid in lokale energie initiatieven. Dit is een indicator dat sociale cohesie, die het hoogst is in de directe sociale omgeving (familie, vrienden), belangrijk is om actief betrokken te raken bij lokale energie initiatieven (Paradies et al., 2013). Bij sociale vergelijking, waarin werd gemeten hoe participanten zich vergelijken met anderen op het gebied van duurzaam gedrag, is een verband te zien bij passieve afname en actieve betrokkenheid. Wat precies de reden is van dit verband is niet te zeggen maar het suggereert dat mensen in participatie in duurzame energie projecten een mogelijkheid zien om zich te onderscheiden van anderen (Paradies et al., 2013).

Gemeten drijfveren (Waarden)	Passieve afname	Actieve betrokkenheid
Biosferisch	+	+
Egoïstisch	-	-
Hedonistisch	-	-
Altruïstisch	-	-

Tabel 5.2 Aanwezigheid van verband tussen gemeten drijfveren en met passieve en actieve participatie in lokale energiecoöperaties (Paradies et al., 2013, p36).

Kearns & Forrest (2000) lieten eerder al zien dat het hebben van gedeelde waarden een belangrijke bouwsteen is voor sociale cohesie. Het is daarom interessant om verschillende waarden te toetsen en daarmee te kijken of het verband houdt met participatie in lokale energie initiatieven. In het eerder aangehaald onderzoek van TNO is dat gebeurd (zie tabel 5.2). Het enige verband dat is ontdekt is op biosferisch gebied, wat duidt op zorg voor de natuur. Het streven naar een duurzame leefomgeving heeft dus verband met participatie in lokale energie initiatieven. Bij de waarden egoïsme, het kiezen voor eigen gewin, hedonisme, streven naar directe lustbevrediging, of altruïsme, eigen belang los laten, zijn geen verbanden gevonden.

Implicaties voor lokale energie initiatieven

Sociale cohesie is een van de belangrijkste bouwstenen van lokale gemeenschappen en daarmee ook van lokale energie initiatieven. Het geeft zekerheid om te handelen in een onzekere omgeving. Sterke sociale cohesie versterkt altruïstisch gedrag ten behoeve van een netwerk wat weer bijdraagt aan het benodigde vertrouwen dat iedereen zal handelen in belang van het netwerk.

7. Methodiek

Type onderzoek

Dit onderzoek beantwoordt de reeds gestelde onderzoeksvraag:

- Wat zijn de belangrijkste overeenkomsten en verschillen tussen de gekozen initiatieven, rekening houdend met sociale cohesie, vertrouwen en sociaal kapitaal en onderscheid makend tussen opstart- en ontwikkelingsfase?

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden worden lokale energie initiatieven onderzocht in de opstart- en ontwikkelingsfase op verschillende locaties met eigen context. Het doel is om tot een beter begrip te komen van lokale energie initiatieven door uiteenlopende coöperaties als *case-study* te gebruiken. Dit onderzoek is kwalitatief van aard. Het doel van het kwalitatief onderzoek is beschrijven en waar mogelijk te verklaren. De van de onderzoeksvraag sluit aan op het beschrijvende en verklarende karakter van dit onderzoek. De gekozen onderzoeksmethoden maken het mogelijk om het onderwerp vanuit het perspectief van de onderzochte energiecoöperaties te leren kennen (Boeije, 2006). Het proces van opstarten en ontwikkelen zal worden beschreven en vervolgens de verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende lokale energiecoöperaties. In dit onderzoek is ervoor gekozen om *case-studies* te gebruiken om te voorzien in kwalitatieve data. Deze vorm van onderzoeken heeft het voordeel dat het geschikt is om inhoudelijk de 'diepte' in te gaan (Cresswell, 2007).

Beschrijving cases

Geselecteerde cases

De vier cases die in dit onderzoek betrokken zijn, zijn geselecteerd uit de lijst van de Lokale Energiemonitor 2015 (Schwencke, 2015). Dit is een jaarlijkse rapportage welke wordt uitgegeven om meer zicht te krijgen op de opkomende 'lokale coöperatieve energiesector' (Schwencke, 2015, p. 3). Het rapport is een samenwerking van de Rijksdienst Ondernemend Nederland (RVO), het ministerie van Economische Zaken, de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), netwerkbedrijven, de SER-commissie Borging Energieakkoord en de stichting Hier Opgewekt. Uit de lijst van 256 energie initiatieven zijn vier initiatieven gekozen. Om lokale energie initiatieven in een zo breed mogelijke *scope* te vangen is geprobeerd cases te zoeken die in figuurlijke zin ver van elkaar af liggen. Dat kan op het gebied van grootte, locatie en/of budget. Op deze manier is het mogelijk om de betekenis in kaart te brengen van uiteenlopende omstandigheden voor het proces en de uitkomst van lokale energie initiatieven, zogenaamde '*Maximum variation cases*' (Flyvbjerg, 2006). Er is gekozen voor twee initiatieven uit een uitgesproken stedelijke omgeving. De keuze is gemaakt om daarin te beperken tot energie initiatieven uit de vier grote steden van Nederland. De andere twee initiatieven moesten, om te voldoen aan de brede *scope* van dit onderzoek, in een omgeving liggen welke contrasteert met de stedelijke omgeving van Amsterdam. De verscheidenheid tussen de cases in Amsterdam ligt in het feit dat de energiecoöperaties verschillend zijn opgebouwd, zo is EcoStroom een projectcoöperatie (zie hoofdstuk 3). Ameland is in hoofdstuk 3 al aangehaald als één van de eerste energiecoöperaties van Nederland. Het is gelegen op een Waddeneiland, wat zorgt voor een behoorlijk contrast ten opzichte van Amsterdam. De verwachting was dat sociale cohesie overvloedig aanwezig was in de relatief gesloten eilandgemeenschap van Ameland. Het andere initiatief is gezocht op het vasteland van de drie noordelijke provincies en is gevonden in de gemeente Tynaarlo in de vorm van EC Drentse Aa. Alle geselecteerde cases voldoen aan de definitie van lokale energiecoöperaties zoals die eerder is gegeven (Schwencke, 2015).

De geïnterviewde personen zijn allen actief betrokken en zijn voorzitter of nemen plaats in het bestuur van de betreffende lokale energiecoöperaties. Tevens zijn ze vanaf de opstartfase aanwezig zijn geweest bij het proces.

Overzicht geselecteerde cases

	Aantal leden	Locatie	Opgericht	Soort initiatief
Ameland Energie Coöperatie (AEC)	260	Ameland	2009	Lokale energiecoöperatie
EC Drentse Aa	20-25	Gemeente Tynaarlo	Eind 2014	Lokale energiecoöperatie
Ecostrroom	150	Amsterdam	2013	Projectcoöperatie
Zuiderlicht	462	Amsterdam	2013	Lokale energiecoöperatie

Tabel 7.1 Overzicht geselecteerde cases

Ameland Energie Coöperatie (AEC)

De AEC is, binnen de recente opkomst van lokale energiecoöperaties, één van de eerste en loopt al sinds 2009. De inspiratie en kennis om het initiatief te starten is afkomstig van Samsø, een Deens eiland, en Texel. Texel begint in 2007 in Nederland als eerste een lokale energiecoöperatie en heeft gefungeerd als voorbeeld voor Ameland. De coöperatie op Ameland ziet twee jaar later het levenslicht en kan worden gezien als kopie van Texel. Met behulp van de AEC hoopt Ameland in 2020 alle energie voor de 3600 bewoners duurzaam op te wekken (Bijlage 3). Het interview is afgenomen met Johan Kiewiet. Johan Kiewiet is de oprichter, voorzitter van raad van bestuur van de AEC en woonachtig op Ameland. Tevens heeft Johan Kiewiet zich sterk gemaakt om de beweging van lokale energiecoöperaties te verspreiden en is hij het verhaal van Ameland gaan vertellen op het vasteland van Friesland. Ook staat Johan Kiewiet aan de basis van de oprichting van Noordelijk Lokaal Duurzaam (Bijlage 3).

Zuiderlicht Amsterdam

De coöperatie kent, sinds de oprichting in 2013, een gestage groei in ledenaantal. Het is in dit onderzoek de energiecoöperatie die het meeste leden aan zich heeft weten te binden. Het doel is om de metropoolregio van Amsterdam in 2028 volledig energieneutraal te maken en ze willen zoveel mogelijk partijen meekrijgen in hun 'zwerm' richting dat einddoel. Het interview is afgenomen met Aukje van Bezeij. Ze is vrijwilliger voor het Zuiderlicht heeft zitting in het bestuur van de Energiecoöperatie Zuiderlicht en is verantwoordelijk voor de communicatie naar buiten toe. In het totaal bestaat het bestuur uit zes personen (Bijlage 4).

Ecostrroom Amsterdam

Ecostrroom opereert, evenals het Zuiderlicht, in de regio Amsterdam. De doelstelling van de coöperatie is het opwekken van duurzame energie en waar mogelijk energie besparen. De insteek is hierbij commerciëler van aard en minder gericht op een idealistisch einddoel. Deze coöperatie is ook als enige een projectcoöperatie. Het interview is afgenomen met Joris van Vuure. Hij is een vrijwilliger en werkt als penningmeester binnen het bestuur en is tevens verantwoordelijk voor een deel van de communicatie (Bijlage 5).

EC Drentse Aa

De energiecoöperatie van de Drentse Aa is de kleinste van de vier bestudeerde cases. De activiteiten van de EC Drentse Aa vinden plaats in gemeente Tynaarlo. De gemeente is opgebouwd uit verschillende kleinere dorpen als Zuidlaren, Eelde, Vries, Paterswolde, Tynaarlo en

Eelderwolde. Het doel is om de regio Drentse Aa energieneutraal te maken. De coöperatie is opgericht in 2014 en is daarmee ook de jongste van de vier coöperaties. Het interview is afgenomen met Dick Boersma. Initiatiefnemer en penningmeester van de energiecoöperatie Drentse Aa. Daarnaast nemen nog drie personen plaats in het bestuur van de EC Drentse Aa (Bijlage 6).

Dataverzameling

Literatuuronderzoek

Voor enkele deelvragen is alleen literatuuronderzoek gebruikt ter beantwoording. Dit geldt voor de volgende vragen:

- Hoe heeft het Nederlandse energiesysteem zich ontwikkeld in de afgelopen 25 jaar?
- Hoe wordt/is vertrouwen opgebouwd en hoe draagt vertrouwen bij aan de opbouw van sociaal kapitaal?
- Hoe draagt vertrouwen bij aan de opbouw en versterking van sociale cohesie?

Bij de resterende vragen is literatuuronderzoek verantwoordelijk voor een gedeeltelijke beantwoording aangevuld met data uit semigestructureerd interviews, observaties en documentanalyses.

Documentanalyse

Documentanalyse kan worden gebruikt in de oriënterende fase in de zoektocht naar geschikte cases. Bovendien kan het helpen om andere te bevestigen en eventueel in perspectief te plaatsen. In dit onderzoek zijn hiervoor websites, nieuwsbrieven, verslagen van ledenvergadering en andere interviews gebruikt. Een overzicht van deze bronnen staan vermeld in de bibliografie, onder andere bij 'Websites'.

Observatie

Naast documentanalyse is er ook andere methodiek toegepast om data te verkrijgen. Dit is, onder andere, gedaan door middel van observatie en participatie. Observatie is een geschikte methodiek als het te behandelen onderwerp nog veel onduidelijkheid bevat voor de waarnemer. De observatie geeft de mogelijkheid om het object te observeren in de natuurlijke context waarin het zich bevindt en geeft de mogelijkheid om een compleet, allesomvattend en gedetailleerd beeld te schetsen. Het gedrag van initiatiefnemers van lokale energie coöperaties. De observatie was participatief van aard. Gevaar is hierbij dat de waarneming (te) subjectief is omdat de waarnemer onderdeel uit maakt van het object. Dat gevaar was in deze specifieke situatie minder omdat de observatie slechts uit één ochtend bestond en daardoor het gevaar op een vergrote onderlinge verbondenheid gering. De uitkomsten van de observatie zijn beschrijvend van karakter en hebben als doel om te komen tot interpretaties (Baarda et al., 2005). In dit onderzoek is het vooral gebruikt om informatie van binnenuit te vergaren. Dit wordt gebruikt om beter geïnformeerd de interviews in te gaan met als gevolg dat er meer gerichte vragen kunnen worden gesteld.

Semigestructureerd interview

Bij het interviewen van de initiatiefnemers van de verschillende energiecoöperaties is gekozen voor een semigestructureerd interview. Op deze manier zijn de interviews, in beperkte mate, gestructureerd, wat de mogelijkheid tot onderling vergelijken geeft. Ook geeft deze manier van interviewen de vrijheid om de diepte in te gaan en door te vragen waar dat nodig is. Zo kunnen zaken die nadere opheldering behoeven verduidelijkt worden of kan interessante of nieuwe informatie verder uitgediept worden (Thomas, 2011). Het proces kan via deze kwalitatieve methode van onderzoeken goed in kaart worden gebracht en onverwachte gebeurtenissen en

onvoorziene invloeden kunnen beter verwerkt worden in een al lopend onderzoek (Maxwell, 2005). In bijlage 1 is de opzet van de interviewvragen opgenomen. Omdat het een semigestructureerd interview betreft, geldt de opzet als richtlijn. In geen van de interviews is de opzet één op één gevolgd, omdat het verloop van het interview dit niet toe liet.

Analyse

Verwerking ruwe data

De ruwe data van de afgenomen interviews is vervolgens getranscribeerd. Dit is gedaan om tekstgedeelten te kunnen coderen, wat nodig is om de cases onderling te kunnen vergelijken. Deze ruwe data is terug te vinden in de bijlages, evenals het observatie/participatieverslag. Voor het uitvoeren van de analyse is een codering aangehouden die in lijn is met de thema's die aan bod zijn gekomen bij de interviews en het conceptueel model. De interviews zijn woordelijk getranscribeerd, dat wil zeggen dat nodeloze haperingen en spraaktaal niet letterlijk zijn overgenomen in de tekst.

Codering

Er is gekozen om de codes pas na het interviewen vast te stellen. Dit om dezelfde reden als dat er gekozen is voor een semigestructureerd interview. Het zou beperkend kunnen werken op de vrijheid van de interviewer. De mogelijkheid om op onvoorziene uitkomsten in te springen blijft op deze wijze open. De interviewvragen zijn echter gevormd op basis van de theorie, dus de codes die uit de transcripten naar voren zijn gekomen komen dan ook, voor het overgrote deel, overeen met de concepten die in de theorie zijn benoemd. Omdat het aantal te analyseren documenten klein was is de codering handmatig uitgevoerd met behulp van de software ATLAS.ti. Door deze aanpak raakte de auteur tevens goed bekend met de teksten wat het vergelijken van de data vergemakkelijkte.

Analyse

Na het transcriberen is er een lijst met 14 componenten overgebleven waarvan 12 opgenomen zijn in een tabel met waardeoordeel. Dit is terug te vinden in tabel 8.3. De andere twee zijn indicatoren van een fase, wetende opstart- en ontwikkelingsfase. Sommige van de 14 componenten zijn een indicator of uitkomst van de andere. Om die redenen zijn de componenten gecategoriseerd.

Proces/Uitkomst

- Participatie
 - Het participeren van leden in de besluitvorming van de coöperatie
- Lokaal/collectief
 - Stromen de voordelen lokaal terug en profiteert iedereen?

Sociale cohesie

- Sociale cohesie
 - Onderlinge samenhang, solidariteit en het hebben van gedeelde waarden
- Duurzaamheidsovertuiging
 - Het handelen vanuit een overtuiging dat de energievoorziening duurzamer moet dan nu het geval is om de aarde voor de toekomstige generaties leefbaar te houden.

Vertrouwen

- Vertrouwen
 - de zekerheid van individuen dat de andere zal handelen zoals men op voorhand mag verwachten

Sociaal kapitaal

- Sociaal kapitaal
 - Een geïnstantieerde informele norm die de samenwerking tussen twee of meer individuen of groepen verbetert
- Sociaal kapitaal – bridging
 - De gemaakte verbinding tussen heterogene netwerken
- Kennisoverdracht
 - In hoeverre een initiatief bezig is om de opgedane kennis te delen met derden

Situatie binnen het energiesysteem

- Externe factoren
 - De externe factoren die van invloed zijn op het functioneren van lokale energie initiatieven, denk hierbij aan subsidieregelingen of overheidsbepalingen.
- Uitdagingen/Problemen
 - De hoeveelheid problemen en uitdagingen die een vertragende werking hebben op de ontwikkeling van een initiatief

Opstarten en ontwikkelen

- Specialisme
 - De aanwezige financiële, juridische, communicatieve, technische en energie-gerelateerde kennis die aanwezig is.
- Aanpassing
 - Het vermogen van energie initiatieven om zich aan te passen aan de gegeven situatie

De scores die gehaald kunnen worden zijn ‘++’, ‘+’, ‘+-’, ‘-’ en ‘--’. In tabel 7.2 is de precieze betekenis van de waarden terug te vinden.

Waarde	Betekenis
++	Is in grote mate aanwezig
+	Is aanwezig
+-	Aanwezigheid is onduidelijk
-	Is bijna niet aanwezig
--	Is helemaal niet aanwezig

Tabel 7.2

De bereidwilligheid om mee te werken was erg groot bij de personen die ik namens de verschillende energiecoöperaties sprak. Zo gaven het Zuiderlicht en het AEC aan dat ze geïnteresseerd waren in de uitkomsten van het onderzoek. EcoStroom gaf aan graag mee te willen werken met onderzoeken, om daarin ook vernoemd te worden, om zo te benadrukken dat ze actief bezig zijn met delen van kennis. Zoals ook in de analyse naar voor zal komen is het hebben en onderhouden van de goed en groot netwerk van groot belang voor de coöperaties. Activiteiten als het geven van interviews en het laten meelopen van studenten wordt gezien als een verrijking van dit netwerk en kansen op dat gebied worden over het algemeen dan ook aangegrepen (Ter Vuure, bijlage 5).

Kantttekeningen

De toekennen van de waarden aan de verschillende componenten is subjectief omdat het uitgaat van de interpretatie van de auteur. De uitkomsten zijn niet gewaardeerd in absolute cijfers. Omdat het hier om een verkenning gaat is dat ook minder noodzakelijk, maar er moet wel beseft worden dat de uitkomsten niet absoluut beschouwd kunnen worden. Het is van belang dat deze gegevens met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Ook gezien het geringe aantal cases (n=4) kunnen de gegevens niet worden gegeneraliseerd voor de gehele groep energie initiatieven. Het doel was dan ook om een beter begrip te krijgen over het functioneren van lokale energie initiatieven.

8. Resultaten & Analyse

Overzicht van score per component

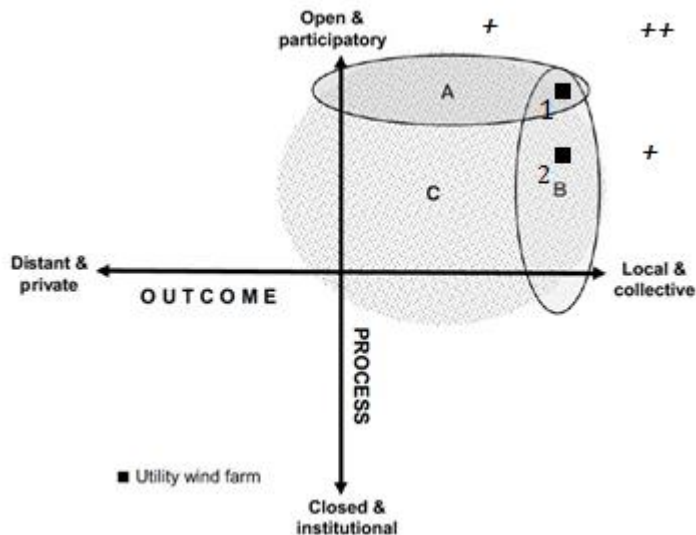
In tabel 8.1 staan de twaalf component weergegeven met een indicatie van de mate van aanwezigheid per energiecoöperatie. De toelichting volgt in het verdere vervolg van dit hoofdstuk.

	AEC	Zuiderlicht	Ecostroom	Drentse Aa
Open/ Participatief	++	++	+	++
Lokaal / collectief	++	++	++	++
Duurzaamheids-overtuiging	++	++	+	++
Aanpassingsvermogen	+	+-	++	+-
Invloed externe factoren	++	-	-	+-
Kennisoverdracht	++	+	-	+
Specialistische kennis	++	+	++	-
Problemen/uitdagingen	--	+	+	++
Bridging	++	++	+	+-
Sociaal kapitaal	++	++	+	+-
Sociale cohesie	++	+	+	-
Vertrouwen	++	+-	+	-

Tabel 8.1 Score van componenten per lokale energiecoöperatie

Positionering

Projecten met een grote betrokkenheid van burgers ter plekke, dus bij het opstarten en het ontwikkelen, vallen in het vak dat gemarkeerd is met (A). Projecten die in het vak (B) vallen hebben minder focus op wie er participeert in een project, maar richten zich meer op hoe de voordelen en opbrengsten worden verdeeld. Wie profiteren er van een project? Is dit lokaal en verdeeld over meerdere personen/partijen/groepen dan valt een project in vak (B).

Figuur 8.2 Bewerking op figuur 3.2 Walker & Devine-Wright (2008)

Er is gekozen voor *maximum variation cases*, daarom worden eerst de verschillen in proces en uitkomst weergegeven om de positionering ten opzichte van elkaar te bepalen. Dat is het beginpunt van de analyse. De cases zijn gepositioneerd met behulp van het model van Walker & Devine-Wright (2008) zoals die is genoemd in hoofdstuk 3. In figuur 8.2 zijn, ten opzichte van het originele model, twee additionele punten opgenomen. Dit is, ten eerste, punt (1), welke in het overlapgebied valt van gebied (A) en (B). Dit betekent dat er sprake is van een volledig open/participatieve coöperatie aan de proceskant, en een volledig lokale/collectieve coöperatie aan de uitkomstenkant. Ten tweede, punt (2) valt alleen in het vak gemarkeerd met (B). Ten opzichte van punt (1) betekent dit dat er sprake is van een verminderde openheid en participatie. De positionering van de cases zijn als volgt verdeeld. Onder punt (1) vallen de coöperaties: 'Ameland Energie Coöperatie', 'Zuiderlicht' en 'EC Drentse Aa'.

- Ameland Energie Coöperatie (AEC)

Proces (Open en participatief: ++)

De AEC is een coöperatie. In die coöperatie hebben de leden daadwerkelijk een stem hebben in besluiten. Leden mogen meedenken middels vergaderingen en besluiten worden pas genomen bij een (grote) meerderheid (Kiewiet, bijlage 3).

'Volgens de statuten moet het inderdaad een meerderheid zijn, maar daar laat ik het nooit op aankomen. Dat zal dan nog steeds ondemocratisch wezen, het moet echt een overgrote meerderheid zijn' (Kiewiet, bijlage 3).

Het geloof is aanwezig dat coöperatievorm ook echt de juiste vorm is om een lokaal energie initiatief vorm te geven. Het zorgt voor draagvlak binnen de eilandbewoners en daarmee een grotere machtspositie binnen het energiesysteem op het eiland. Dit is tevens een uitkomst.

Uitkomst (Lokaal en collectief: ++)

Binnen de AEC staat (de kracht van) het collectief centraal. Er is sprake van een collectief van burgers, een aanzienlijk deel van de inwoners van Ameland doet mee. Ook bepalen zij uiteindelijk de doorgang van projecten en de koers van de energiecoöperatie en delen in de winsten. De *'leden zijn de baas, want zij betalen'* (Kiewiet, bijlage 3).

Wij sturen ook bij. Je kan eigenlijk de kracht van de mensen gebruiken via een coöperatie om mee te denken, dan zeggen ze: maar het gaat de verkeerde kant

op, dat is niet de kant die we willen. Meestal hebben de hardste schreeuwers de grootste stem, maar in een coöperatie werkt dat toch een beetje anders, dat doe je met zijn allen. (Kiewiet, bijlage 3)

Dat het geloof in het collectief op Ameland sterk is en in staat is het beleid te beïnvloeden wordt nog eens benadrukt in het bovenstaande citaat.

- EC Drentse Aa

Proces (Open en participatief: ++)

Het streven is om door middel van ledenvergaderingen de participatie te verhogen. Die worden dan ook regelmatig gehouden. Het uiteindelijk doel is om zoveel mogelijk burgers uit de regio mee te nemen in de 'beweging'. Er wordt informatie gedeeld en samengewerkt met partijen als de gemeente, Enexis en buurten/wijken (Boersma, bijlage 6).

Omdat er nog geen projecten zijn uitgevoerd is er over uitkomsten op dat gebied nog niets te vermelden. De uitkomsten zijn terug te zien in het opstarten van wijkteams waarin op wijkniveau in de verschillende dorpen van de regio mensen van energieadviezen worden voorzien. Dit wordt gedaan door mensen uit de betreffende wijk met ondersteuning van de EC Drentse Aa (Boersma, bijlage 6).

'We kregen contact met buurtkracht, een team van Enexis, toen kregen we ondersteuning. Daar zat een plan achter. Een aanpak om concrete wijken en mensen te binden aan een thema.' (Boersma, bijlage 6)

Over het verbinding maken in de wijken zegt de coöperatie het volgende:

'Hé, dit zijn mensen die we kunnen vertrouwen, komen uit onze eigen wijk en we kennen er een paar van' (Boersma, bijlage 6)

Door lokaal te opereren en bewoners te betrekken wordt een vertrouwensband opgewekt waardoor de coöperatie toch in staat is voet aan de grond te krijgen in de verschillende dorpen van de gemeente. Iets wat daarvoor niet lukte bij het opzetten van projecten om lokaal duurzame energie op te wekken.

- Het Zuiderlicht Amsterdam

Proces (Open en participatief: ++)

Een belangrijke insteek van deze coöperatie is dat iedereen mag meedoen, meedoen in de zwerm die de metropoolregio Amsterdam zo snel mogelijk energieneutraal wil maken. De coöperatie steekt moeite in ledenvergaderingen en om leden te betrekken bij de coöperatie. Zo worden bijvoorbeeld regelmatig sprekers uitgenodigd en zijn er borrels. Een voorbeeld is ook het energieontbijt waarbij de coöperatie met verschillende lokale partijen in gesprek gaat om samen nieuwe kansen te creëren. Projecten worden echter steeds minder ter goedkeuring voorgelegd aan de leden omdat die vaak erg complex en specialistisch zijn, zo wordt aangegeven. Leden hebben wel inspraak. Naarmate de coöperatie groeit wordt er ook gemerkt dat de aandacht voor de algemene ledenvergadering, die twee keer per jaar wordt uitgeschreven, kleiner wordt.

In het begin was het echt de burens van, de familie van. Voor iedereen heel spannend en super geïnteresseerd. We merken dat het groepje die nu naar de ALV gaan kleiner wordt, terwijl we juist meer leden krijgen' (Van Bezeij, bijlage 4).

Uitkomst (Lokaal en collectief: ++)

Ze zoeken als coöperatie actief verbinding en versterking bij en met verschillende partijen lokale partijen en initiatieven om samen op verschillende gebieden. 'Met elkaar en met de buurt' staat dan ook vermeld op de site. De visie van deze coöperatie is dat iedereen mag meedoen en dat daar geen enkele restricties aan verbonden zijn (Van Bezeij, bijlage 4).

Onder punt (2), en dus minder open en participatief ten opzichte van de andere drie coöperaties, valt de coöperatie 'Ecostrroom' uit Amsterdam.

- Ecostrroom Amsterdam

Proces (Open en participatief: +)

Omdat Ecostrroom een projectcoöperatie betreft wordt het proces anders ingevuld. De leden worden voornamelijk gezocht rondom de projecten. Dit zijn allemaal andere coöperaties. Dit betekent dus dat er weinig sprake is van participatie in de overkoepelende coöperatie. De participatie vindt voornamelijk plaats door middel van financiering. De besluiten over de koers van Ecostrroom vinden uitsluitend plaats binnen het bestuur (Van Vuure, bijlage 5). Over de rol van leden in de besluitvorming:

'Technisch gezien is het een coöperatie, dus iedereen kan meedoen met het proces. Maar het doel is strikt van deze coöperatie om het rendement te genereren. Dus een eenmalig opgezette organisatie en dat blijft natuurlijk bestaan omdat hij moet uitkeren.' (Van Vuure, bijlage 5)

Over de ledenvergadering zegt Ecostrroom:

'Technisch gezien moeten we de vergadering uitschrijven. We moeten jaarstukken produceren, we moeten uitkeren. Mensen weten ons te vinden en we worden ook aangesproken door leden op straat en via borrels. Maar we gaan niet daarnaast nog extra activiteiten houden.' (Van Vuure, bijlage 5)

Ze geven ook aan dat participatie binnen het bestuur niet zomaar voor iedereen mogelijk is. Door de tijdelijke vormen van de projectcoöperatie is de mogelijkheid van leden om invloed uit te oefenen ook beperkt tot het betreffende project (Ter Vuure, bijlage 5).

Uitkomst (Lokaal en collectief: ++)

De coöperatievorm zorgt ervoor dat de winsten worden verdeeld onder de participerende leden per project, het collectief. De projecten worden opgestart met een lokaal bestuur. Daarin zitten, buiten leden van Ecostrroom, lokale bewoners voor de verbinding en kennis met en van de buurt.

'Gezamenlijk pakken we dat op en gaan we daarmee aan de slag. Wij zorgen wel dat de professionaliteit aan boord is en ook geborgd is om samen met lokale netwerken tot afspraken komen' (Van Vuure, bijlage 5).

Samenwerking met andere partijen, zoals gemeente en dakeigenaren is essentieel voor het slagen van projecten. Ook zijn lokale bewoners erg belangrijk omdat, om te voldoen aan de postcoderoosregeling, de leden in de buurt van het project moeten worden gezocht. Ze hebben toegang tot netwerken binnen de bouwwereld en de politiek om de afhandeling omtrent subsidieregeling soepel te laten verlopen en onzekerheid te verkleinen (Van Vuure, bijlage 5).

Opstart- en ontwikkelingsfase

De theorie vermeldt dat in de opstartfase de grootste uitdaging voor lokale energie initiatieven simpelweg overleven is. Om te ontwikkelen is aanpassing en streven naar verandering belangrijk.

Hieronder wordt aangegeven hier die situatie zich in de praktijk ontvouwd bij de vier lokale energie coöperaties. De verandering die de coöperaties afzonderlijk nestreven is hieronder te zien in tabel 8.3. Hoe het algemene beeld is van de energiecoöperaties in de opstart- en ontwikkelingsfase volgt daarna.

	AEC	Zuiderlicht	Ecostroom	EC Drentse Aa
Object	Streeft er naar om als voorbeeld te dienen in de transitie naar duurzame energie en voor energiecoöperaties in heel Nederland. Ameland moet daarin zo snel mogelijk CO2 neutraal zijn.	Streeft er naar om de metropoolregio van Amsterdam in 2028 volledig zelfvoorzienend te laten zijn met lokale duurzame energie. Willen daarbij zoveel mogelijk partijen meekrijgen in de zwerm.	Er is geen vastgesteld einddoel. Initiatiefnemers gaan door zolang het werk voldoening blijft geven.	Hebben als doel om een beweging van duurzaamheid op gang ze zetten in de regio, met name in de gemeente Tynaarlo.

Tabel 8.3 Nagestreefde verandering per lokale energiecoöperatie

‘Amelander Energie Coöperatie’

Het AEC is opgericht in 2009 door Johan Kiewiet en is daarmee de eerste en enige initiatiefnemer. Hij heeft een achtergrond binnen het energieregime, Kiewiet is lang werkzaam geweest bij de NAM. Die tijd heeft hem inzicht gegeven dat er ook andere wegen te bewandelen zijn binnen de energievoorziening. Na inspiratie te hebben opgedaan op het Deense eiland Samsø en later op het Texel heeft hij ook op Ameland de stap gezet (Kiewiet, bijlage 3).

*‘Een eiland is een microsamenleving en daarom een ideale oefentuin voor het testen van nieuwe uitvindingen en het experimenteren met eigen, schone energie.’
(Van Bezeij, bijlage 7)*

‘In de toekomst moet iedereen naar duurzame energie, dat is onvermijdelijk. En dat gaf mij het vertrouwen van ik spring in het diepe. Dat is gewoon de toekomst, daar kun je niet om heen’ (Kiewiet, bijlage 3).

De grootste uitdaging in de opstartfase werd gezien als het binden van zoveel mogelijk leden. Dit is volgens eigen zeggen gelukt. Een belangrijke reden bij het binden van leden in de opstartfase is doordat de coöperatie zich heeft opgeworpen als wederverkoper van de energiemaatschappij ‘Greenchoice’. Zo is er verbinding gemaakt met bestaande netwerken (Kiewiet, bijlage 3).

De ontwikkelingsfase van het AEC kan niet los worden gezien van de succesvolle start. Door de snelle groei van het aantal leden is het vertrouwen in AEC gestegen en heeft het nu een positie als volwaardige partij binnen het energiesysteem van Ameland. Dit heeft geresulteerd in de aanleg van het zonnepark (figuur 8.1) waarin AEC voor éénderde eigenaar is, samen met Eneco en de gemeente Ameland (Kiewiet, bijlage 3). Inmiddels is de positie van de energiecoöperatie al zo dat het als instrument wordt ingezet in de transitie naar een energieneutraal Ameland. Andere partijen zien ook het belang van de coöperatie in.

‘..dat wordt ook onderkend door andere partijen. Die zeggen van: de energiecoöperatie die hebben we nodig, want die energiecoöperatie hebben veel meer vertrouwen dan de gemeente dat heeft volgens het normale politieke proces. En dat is zo belangrijk van ons: dat wij er zijn.’ (Kiewiet, bijlage 3)

Figuur 8.1 Het zonnepark op Ameland. Foto: Kees van de Veen

‘Het Zuiderlicht Amsterdam’

De initiatiefnemers zijn burens en buurtgenoten, maar ook energie- en communicatie-experts. De drang naar een duurzame energievoorziening is vanaf het begin aanwezig geweest, maar op een gegeven moment werden de limieten van persoonlijke opwekking bereikt en werd in de buurt gekeken naar opties om gezamenlijk met de buurt een project op te starten. De initiatiefnemers werden in de opstartfase, met name gezocht rondom de projecten (Van Bezeij, bijlage 4).

Evenals AEC is Greenchoice een belangrijke partner bij het verkrijgen van meer leden. Bovenop het vergrote bereik geeft Greenchoice ook 25 euro per aanmelding via de coöperatie het Zuiderlicht. Ook zijn ze actief op evenementen gerelateerd aan duurzaamheid om, middels een koffiekar, het gesprek aan te gaan en mensen op die manier te betrekken bij de coöperatie. Het Zuiderlicht zat/zit in een constant proces om het vertrouwen van de leden te winnen/behouden. De rol van sociale cohesie is in het volgende citaat ook duidelijk zichtbaar.

‘In het begin hebben we heel veel leden gehad die kwamen. Dat was natuurlijk ook een andere groep mensen die we in het begin hebben aangetrokken dan de groep die we nu via de markten aantrekken. De primaire band is nu minder warm. In het begin was het echt de burens van, de familie van. Voor iedereen heel spannend en super geïnteresseerd. We merken dat het groepje die nu naar de ALV gaan kleiner wordt, terwijl we juist meer leden krijgen’ (Van Bezeij, bijlage 4).

Het opstarten van nieuwe projecten blijkt lastig doordat subsidieregelingen niet altijd geknipt zijn voor ieder project. Het lastig om de businesscase per project rond te krijgen. In de drie jaar dat ze als coöperatie opereren is in deze situatie weinig veranderd. De regelingen veranderen wel, maar nog niet voldoende voor het Zuiderlicht. Ze moeten daarin zelf ook aanpassen en dat blijkt in de praktijk lastig (Van Bezeij, bijlage 4).

‘Ecostroom Amsterdam’

Ook deze initiatiefnemers kenden elkaar al lange tijd en wisten wat ze van elkaar konden verwachten. Ze waren van elkaars kwaliteiten op de hoogte en zagen daarmee mogelijkheden om

professioneel te functioneren op allerlei vlakken, namelijk juridisch, technisch en zakelijk (Van Vuure, bijlage 5).

'Voordat je een energiecoöperatie opstart moet de kennis aanwezig zijn. De binnenkant van de motor is altijd het allerbelangrijkste, dat vraagt veel kennis.'

[...]

'Als je zorgt dat dat allemaal goed zit, dan vraagt dat veel kennis. Wij hadden die kennis dat betekent dat je veel sneller en makkelijker dan een groep collega's stappen kan zetten' (Van Vuure, bijlage 5).

De rol van de overheid is op dit moment de grootste remmende factor voor de ontwikkeling van EcoStroom. De aanpak is niet gericht op het functioneren van lokale energiecoöperaties binnen het energiesysteem (Van Vuure, bijlage 5).

'De overheid is steeds minder goed om met initiatieven en groepen en bewoners om te gaan. Die kwaliteit hebben ze niet. Ze werken alleen nog met hele grote professionele partijen en de wet verplicht ze om af en toe mee te werken maar daar hebben ze heel veel moeite mee. [...] Maar met duurzaamheid denkt de overheid alsnog alles uniform te kunnen krijgen, maar eigenlijk is elk project is anders. Zeker als je binnen die kleine marges die er zijn probeert het rendabel voor je deelnemers te krijgen, of zelfs meer dan rendabel' (Van Vuure, bijlage 5).

De insteek is commercieel. Het belangrijkste is dat er rendement gehaald wordt uit de projecten. Zo worden de onderhandelingen ook in gegaan. Duurzaamheid speelt wel degelijk een rol, maar die is beperkter dan bij de andere coöperaties.

'Maar wij zijn wel heel hard in het uitonderhandelen, met het inkopen en aanbestedingen, om maar te zorgen dat onze leden rendement hebben.'

[...]

'De marges zijn heel klein. Dan heb je ene hele kleine, snelle, effectieve en commerciële organisatie nodig die een coöperatieproject kan neerzetten.' (Van Vuure, bijlage 5)

De commerciële insteek en het karakter van een projectcoöperatie duiden op aanpassing aan de situatie. Met de snelle opkomst van lokale energiecoöperaties neemt ook de concurrentie toe en EcoStroom stelt zich daarop in.

'EC Drentse Aa'

Ook deze initiatiefnemers kenden elkaar voorafgaand aan de opstartfase. Ze zijn verbonden door gedeelde overtuigingen en waarden.

'Dat was de start: mensen met een duurzaam hart hadden elkaar gevonden en zijn met elkaar in gesprek geraakt. Na een jaar hebben we daar echt een bestuurtje boven gezet en hebben we een technische werkgroep en een communicatiewerkgroep/klantenwerkgroep' (Boersma, bijlage 6).

Bovenstaand citaat benadrukt de cohesie bij de initiatiefnemers. Het dorp Paterswolde, een forensendorp binnen de gemeente Tynaarlo, bezit weinig cohesie (Boersma, bijlage 6). Dit wordt gezien als de reden achter de moeite om verbinding te maken met de bewoners en andere mogelijke geïnteresseerden. Het aantal leden is tot nu toe dan ook blijven steken op een aantal van ongeveer 25 (Boersma, bijlage 6).

De energiecoöperatie heeft zich nog niet kunnen ontwikkelen tot energie producerende coöperatie. Tot op heden zijn de activiteiten voornamelijk gericht op het geven van advies om een

beweging van duurzaamheid in de regio in gang te zetten. De coöperatie is met 25 leden te klein om door andere partijen als voorwaardig lid te worden gezien. Het vertrouwen in de Drentse Aa als volwaardige partner is daarvoor (nog) te klein (Boersma, bijlage 6).

'De lokale gemeente hebben geen cent over voor deze initiatieven. Laat ik het zo zeggen: burgers moeten dat ook niet meer verwachten. Je ziet ook dat gemeente hier een draai in maken en veel meer faciliterend en stimulerend bezig zijn' (Boersma, bijlage 6).

De doelstelling is door de jaren heen wel veranderd, hierin heeft de coöperatie een aanpassing gemaakt. Waar voorheen de focus lag op de participatie in energieprojecten is het nu echt gericht om een beweging in de regio op gang te brengen en mensen enthousiast te krijgen.

'Dus een beweging in gang krijgen en dat is eigenlijk nog wel belangrijker dan het uiteindelijke doel: de markt in. Er is voldoende en steeds meer besef dat het gewoon die kant op gaat' (Boersma, bijlage 6).

Rol van vertrouwen

De belangrijkste concepten uit dit onderzoek worden nu gerelateerd met de vier onderzochte lokale energiecoöperaties. Hieronder is de score te zien op de belangrijkste componenten in dit onderzoek.

	AEC	Zuiderlicht	Ecostroom	Drentse Aa
Sociaal kapitaal	++	++	+	+-
Sociale cohesie	++	+	+	-
Vertrouwen	++	+-	+	-

Tabel 8.4 Aanwezigheid van de centrale componenten ten aanzien van de onderzochte lokale energiecoöperaties

Het bindmiddel tussen sociale cohesie en sociaal kapitaal is vertrouwen. Binnen vertrouwen wordt in dit onderzoek nog onderscheid gemaakt tussen drie vormen:

1. Persoonlijk vertrouwen
2. Vertrouwen tussen samenwerkende partijen
3. Vertrouwen in instituties

De waarden in tabel 8.4 geven aan de AEC de hoogste score kent bij vertrouwen. Het vertrouwen is op elk van de drie vormen van vertrouwen aanwezig. De coöperatie heeft het vertrouwen weten te winnen van de eiland bewoners en veel eilandbewoners zijn dan ook lid van AEC. Dit heeft de coöperatie tot een volwaardige spelers gemaakt in de energievoorziening op Ameland vanwege het grote draagvlak onder de burgers.

'We moeten het wel samen met de Amelanders doen. Dat is de schakel die wij inbrengen. Waar wij belangrijk in kunnen zijn om dat het sociale aspect, daar heb je echt ons voor nodig en dat wordt ook onderkend door andere partijen. Die zeggen van: de energiecoöperatie die hebben we nodig, want die energiecoöperatie heeft veel meer vertrouwen dan de gemeente dat heeft volgens het normale politieke proces. En dat is zo belangrijk van ons: dat wij er zijn.' (Kiewiet, bijlage 3)

Dit geeft tevens aan dat er ook een wederzijds vertrouwen is met betrekking tot de lokale overheid, dus de instituties. De rol van de gemeente Ameland, een lokaal instituut, wordt als 'zeer belangrijk' omschreven.

'De inzet van ambtenaren was heel erg goed, de bestuurlijke ondersteuning ook heel erg goed. De burgemeester die ook echt duurzaam denkt en duurzaam handelt. Daar neem ik echt mijn petje voor af. Ik denk dat het een voorbeeld kan zijn voor de andere gemeentes' (Kiewiet, bijlage 3).

Bovenstaand citaat uit het interview onderstreept het vertrouwen vanuit de coöperatie jegens de gemeente Ameland. Het zonnepark, dat voor 30% van de gevraagde energie voorziet, is een initiatief van de burgemeester van Ameland. De AEC is daar ook ingestapt, samen met Eneco. Alle drie partijen waren gemotiveerd om het tot een succes te maken.

"Dit was de grootste succesfactor in de totstandkoming van het zonnepark [...] de samenwerking, het vertrouwen, en over je eigen schaduw heen kunnen springen". (Van Bezeij, bijlage 7)

Tussen de samenwerkende partijen was er sprake van wederzijds vertrouwen. Bij de andere initiatieven ontbreekt het op één of meerdere van de drie vormen van vertrouwen. Bij EcoStroom ontbreekt het institutionele vertrouwen.

'De overheid is steeds minder goed om met initiatieven en groepen en bewoners om te gaan. Die kwaliteit hebben ze niet. Ze werken alleen nog met hele grote professionele partijen en de wet verplicht ze om af en toe mee te werken maar daar hebben ze heel veel moeite mee.' (Ter Vuure, bijlage 5)

Dit heeft hen ertoe bewogen zich aan te passen zodat de afhankelijkheid van de overheid zo gering mogelijk wordt. Het vertrouwen richting de leden en samenwerkende partijen, wat gedeeltelijk overlappend is bij EcoStroom, wordt geprobeerd te winnen door de aanwezige kennis om te zetten in een professioneel overkomen om op die manier vertrouwen te winnen. De risico's voor de participanten worden zo klein mogelijk gemaakt. Door aanwezige kennis binnen de coöperatie en een commerciële insteek wordt geprobeerd partijen aan boord te krijgen van een project (Ter Vuure, bijlage 5).

Het Zuiderlicht heeft moeite om met hun initiatief gehoor te vinden bij overheden om steun te ontvangen. SDE-aanvragen zijn grotendeels geweigerd. De onzekerheid op het gebied van financiering van projecten draagt niet bij aan institutioneel vertrouwen. Ook het vertrouwen van de leden moet worden gewonnen. Dit is aan het minderen omdat het in 2016 bijna niet gelukt is om projecten van de grond te krijgen met als gevolg dat leden weinig rendement kregen uitbetaald. Het uitblijven van projecten draagt niet bij aan het opbouwen van vertrouwen.

'We hebben wel eens een spreker uitgenodigd, maar toen waren de leden veel meer geïnteresseerd in het financiële afhandeling van dingen. Dat was een beetje in de beginfase, dat leden nog het vertrouwen wilde hebben, want sommige hebben er echt veel geld in gestoken, in de leningen. Dat vertrouwen hadden we toen nog te winnen. Inmiddels merken we dat het minder wordt, hoewel je de cijfers moet blijven presenteren en verantwoorden' (Van Bezeij, bijlage 5).

Hoe het vertrouwen is tussen de samenwerkende partijen is niet eenduidig te zeggen. Er zijn voldoende potentiële projecten. Meestal gaat dat om geschikte daken voor de installatie van zonnepanelen, dus om de toegang tot daken. Het vinden van die daken is volgens het Zuiderlicht

geen probleem, 'die daken willen wel'. Bij de projecten die wel gerealiseerd zijn speelt vertrouwen ook een rol. Over een succesvol project van zonnepanelen op een school wordt dit gezegd:

'Nico ken ik al jaren, we hebben ooit nog samen les gegeven. De school ken ik ook al heel lang, geweldige school. Het kan niet anders dan dat ze 'ja' zeggen tegen zonnepanelen, dacht ik, en dat was ook zo. [...]Nico vertrouwde ons' (Zuiderlicht, bijlage 8)

Door deze interpersoonlijke vertrouwensband is het project toch tot stand gekomen, ondanks een klein financieel voordeel wat meer risico met zich meebrengt. Deze band maakte het mogelijk om minder SDE-subsidie aan te vragen waardoor de kans op toekenning vergroot werd. Dit is ook een voordeel van sociaal kapitaal waarin het bestaande netwerk kansen geeft. Voor de lange termijn is het waarschijnlijk wenselijk om meer vertrouwen in andere vormen te krijgen (Zuiderlicht, bijlage 8).

De EC Drentse Aa heeft nog geen positie verworven waarin het in staat is om vertrouwen over te brengen aan andere partijen. Daarvoor zijn de te klein en vertegenwoordigen ze te weinig draagvlak. Het is dan ook nog niet gelukt om in te stappen in een energieproject.

Op het gebied van institutioneel vertrouwen is een kentering gaande. Bij het opstarten was de opvatting dat er niet teveel verwacht moest worden van de overheid ter ondersteuning, in dit geval de gemeente.

'De lokale gemeente hebben geen cent over voor deze initiatieven. Laat ik het zo zeggen: burgers moeten dat ook niet meer verwachten' (Boersma, bijlage 6).

Maar deze houding is veranderd, bij de gemeente alsmede bij de coöperatie:

'Je ziet ook dat gemeente hier een draai in maken, en veel meer faciliterend en stimuleren bezig zijn.[...] Dus je ziet nu ook heel duidelijk in onze gemeente dat we elkaar weer raken en nu voor het eerst ook stimuleren. Zij komen bij ons kijken en wij gaan bij hun kijken. Samen organiseren wij meetings, dag van de duurzaamheid. Je ziet ze nu ook een andere taal spreken' (Boersma, bijlage 6).

Rol van sociale cohesie

Sociale cohesie is in dit onderzoek gelinkt aan twee codes. 'Sociale cohesie' en 'duurzaamheidsovertuiging'. In tabel 8.4 is te zien dat er één initiatief is waarbij de sociale cohesie in geringe mate aanwezig is, namelijk EC Drentse Aa. De coöperatie ziet dit zelf ook.

Paterswolde, dat is toch een soort forensendorp. [...] Ik denk ook echt dat dorpen die meer afgelegen zijn, daar zit meer cohesie om zoiets op te starten. Dat hebben we ook wel gezien. Dat van ons, ja, wij hebben wat meer tijd nodig' (Boersma, bijlage 6).

Sociale cohesie is aanwezig bij de initiatiefnemers. De 'frontstrijders voor duurzaamheid' hebben zich verenigt in de coöperatie maar kunnen niet de sociale cohesie binnen het dorp aanspreken om de burger aan zich te verbinden. Maar tevens is er ook binnen het initiatief sprake geweest van een conflict. Twee bestuursleden zijn sinds het opstarten vertrokken vanwege een verschil in inzicht. Dit kan een indicatie zijn van een geringere mate van samenhang. Conflicten zijn binnen groepen met veel samenhang weinig tot niet aan de orde (Kearns en Forrest, 2000). Op Ameland is er ook sprake geweest van conflicten binnen de coöperatie in het verleden (Leeuwarder Courant, 2010). Er werd echter ook aangegeven dat de oplossing van het conflict misschien wel tot meer samenhang heeft geleid.

'Toen hebben we een extra ledenvergadering georganiseerd en daar zaten honderden mensen. ik had nog nooit zoveel mensen gezien als toen, de hele tent zat vol. Ik denk dat dat uiteindelijk nog positief gewerkt heeft ook. Toen hebben we besloten om afscheid te nemen van de oude commissarissen en toen hebben we vier nieuwe commissarissen benoemd.' (Kiewiet, bijlage 3)

Na die aanvaring is er van conflicten geen sprake meer geweest. De aanwezigheid van sociale cohesie op Ameland heeft het initiatief een soepele start gegeven.

'Op Ameland, iedereen kent elkaar. Toen wij de AEC, Amelander Energie Coöperatie in de lucht zette, mensen werden nieuwsgierig en vroegen er naar. Wat is dat nou eigenlijk? En dan vertel je dus wat je wilt doen. Dat de beweging niet geld is, maar dat je Ameland wilt verduurzamen, maar we willen het ook zelf te vertellen hebben. Via die coöperatieve krachten. En dan neem je mensen mee in dat enthousiasme, en zo weet je ze aan je te binden, en dat lukt best goed. Je moet daar wel moeite voor doen om mensen ook enthousiast te maken voor hetzelfde idee. Maar als je daar wat tijd in steekt, meestal lukt dat wel' (Kiewiet, bijlage 3).

Opvallend is dat op Ameland de bewoners op het initiatief afkomen, dit voordeel hebben de andere coöperaties niet. Een burgemeester met een duurzaamheidsovertuiging draagt eveneens bij aan de sociale cohesie op Ameland.

Die duurzaamheidsovertuiging zien we ook sterk terug bij het Zuiderlicht in Amsterdam. Het doel is ook overkoepelend: metropoolregio van Amsterdam energieneutraal in 2028. De energiecoöperatie is daarin een middel en kleine spil in een groter geheel. De bijeenkomsten en activiteiten zijn ook gericht om mensen mee te krijgen in de 'zwerm' (Bijlage 2). Deze sterke overtuiging was al aanwezig bij de initiatiefnemers en door de tijd hebben meer gelijkgestemden zich gevoegd in de 'zwerm'.

De oprichters van EcoStroom kennen elkaar al lange tijd en 'weten wat ze aan elkaar hebben'. Omdat EcoStroom een projectcoöperatie is werkt de opbouw van sociale cohesie anders omdat er minder vastigheid is. Veel samenwerking is kortstondig en houdt grotendeels op na het voltooien van een project. Maar toch speelt sociale cohesie wel degelijk een rol bij het opstarten van projecten binnen EcoStroom. Onderstaand citaat onderstreept hoe sociale cohesie een rol kan spelen bij het winnen van vertrouwen. Dit is het antwoord op de vraag hoe een lid van het bestuur van EcoStroom, in staat is om vertrouwen te geven aan andere partijen.

'We hebben ook contacten met een andere binnen een grote VvE, die gene heeft op Amsterdam School of Real Estate afgestudeerd en daar is hij heel trots op. Dan sturen we haar als eerste naar zo'n gesprek toe want, behalve dat ze in Delft is afgestudeerd heeft ze ook in Amsterdam School of Real Estate de papiertjes. En dat geeft ontzettend de klik, dat is net alsof je van dezelfde studentenverenigingen bent, dat geeft een gemeenschappelijke binding. Dat maakt niet uit of het een kunstenaarsclub is of een corporalenvereniging. Het is dat je dezelfde taal kunt spreken. En zie je ook van elkaar waar je bent en zo kun je heel snel tot afspraken komen. Dan blijf je niet heel lang in de processen hangen. Dat is een heel groot voordeel.' (Ter Vuure, bijlage 5)

Rol van sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal is in dit onderzoek gelinkt aan verschillende codes. Ten eerste 'sociaal kapitaal', de tweede code is 'bridging'. De derde en vierde code zijn specialistische kennis en kennisoverdracht.

De coöperatie waarbij de aanwezigheid sociaal kapitaal erg duidelijk naar voren komt is het Zuiderlicht in Amsterdam. Er wordt veel energie gestoken in het verbinden van netwerken, toevoegen van schakels in de 'zwerm'. Het energieontbijt dat eens in de twee weken wordt georganiseerd is hiervan een voorbeeld (Bijlage 2). Het besef leeft ook heel duidelijk dat er niet alleen moet worden gezocht naar gelijkgestemden, de toevoeging van specialisten aan de zwerm wordt ook als waardevol gezien. Een middel om tot verbinding te komen is het gebruik van de koffiekar.

'We hebben een koffiekar en daarmee gaan we naar evenementen die al iets te maken hebben met duurzaamheid. Daar gaan we naar toe, zetten we gratis. Terwijl mensen een kopje koffie drinken vertellen we mensen het verhaal. Er speelt misschien al wat, dan gaan we het gesprek aan. Mensen zijn hier met een reden, rondom een project. Dan wijzen we mensen erop dat ze lid kunnen worden en dat doen ze dan vaak. Dat kost bij ons maar 1 euro, dat is bijzonder laagdrempelig. Voor 1 euro hoef je nog niks te doen maar dan draag je Zuiderlicht een warm hart toe. Dat creëert voor ons weer draagvlak. Daar zijn mensen toe bereid en we hebben dan een emailadres. We hebben ook die 1 euro lidmaatschap, datt is nodig om ze geen vreemden te maken. Maar ze mogen aan ons ook geld lenen, waardoor ze later mee kunnen investeren in een project' (Van Bezeij, bijlage 3)

Er worden veel acties ondernomen om mensen aan de coöperatie te binden. Dat wordt gezocht rondom projecten, maar gaat ook verder dan dat. Het gebruik van een koffiekar is hiervan een voorbeeld. Een duidelijk speerpunt in het beleid is dat iedereen mee mag doen in de zwerm. Over de postcoderoosregeling, waarbij projecten gebonden zijn aan locatie in de vorm van een postcoderoos zegt de coöperatie het volgende:

Dat strookt niet helemaal met ons DNA: iedereen kan meedoen, ook wie niet in Amsterdam woont, ook wie niet het geld heeft om mee te investeren. (Boon, bijlage 9)

Dit standpunt dat ze als coöperatie innemen heeft daarmee ook een keerzijde. Om aanspraak te maken op de postcoderoosregeling moeten je leden binnen de postcoderoos vallen waarmee niet iedereen kan meedoen en leden buiten de postcoderoos worden gediskwalificeerd.

Bij EcoStroom zien we een vergelijkbare aanwezigheid van sociaal kapitaal. Er is sprake van een actief beleid om leden te werven rondom projecten hoewel dat soms ook vanzelf gaat.

'De leden kennen elkaar vooral van projecten. Dat zie je ook in de aanmeldingen. Bijvoorbeeld, iemand meldt zich aan, een uur later meldt zijn bovenbuurman zich aan.' (Ter Vuure, bijlage 5)

Omdat EcoStroom wel aanspraak wil maken op de postcoderoosregeling wordt er actief gezocht op locatie, door middel van flyeracties en door bij bewoners aan te bellen om het verhaal te vertellen.

Ook bij de AEC op Ameland is sociaal kapitaal aanwezig. Er werd eerst geleerd van Samsø en Texel en vervolgens gedeeld op het Friese vasteland. Er is actief samenwerking gezocht met diverse

partijen. Allereerst met de eilandbewoners, maar later ook met de politiek en bestaande energiebedrijven en specialisten voor institutionele en technische ondersteuning, zoals we eerder zagen bij de realisatie van het zonnepark.

'We zaten al in een praatgroep, met wat mensen over duurzaamheid te praten, en toen heb ik gezegd: Ik heb een idee, laten we een coöperatie oprichten, wie doet er mee. Toen waren er een paar installateurs die zeiden, wij willen wel meedoen, de aannemer wilde wel meedoen, en zo hebben we steeds wat meer mensen met competenties aan ons weten te binden. Iemand met juridische ervaring, iemand met organisatorische ervaring, iemand met financiële ervaring. Zo zijn we steeds verder gegroeid'. (Kiewiet, bijlage 3)

Uit het data kan worden opgemerkt dat het functioneren van de oprichter, Johan Kiewiet enorm belangrijk was. Kiewiet geeft zelf ook aan dat hij de initiatiefnemer is geweest en dat het initiatief zonder hem niet had gestaan waar het nu staat. Een andere belangrijke schakel bij het onderhouden en uitbreiden van het netwerk was het gebruik van Facebook. AEC geeft aan enorme baat te hebben (gehad) bij het bereik van Facebook. Het heeft tientallen nieuwe klanten opgeleverd, bijvoorbeeld bij het project met het zonnepark.

De EC Drentse Aa blijft ook hierin achter. De coöperatie heeft moeite om verbinding te maken met andere netwerken. Zo geven ze aan dat het gebruik van Facebook als verbinder tussen netwerken meer aandacht verdient. Het besef is ook aanwezig dat dat een mogelijkheid is om een groter bereik te krijgen.

'Wij hebben het eerste jaar ons vooral gericht op het leden werven met ons eigen netwerk en die klanten. Je kan ook via die netwerken achterom komen.' (Boersma, bijlage 6)

Dit heeft alleen nog niet geresulteerd in een aanzienlijke groei in leden.

We zoeken nu een netwerker die zich bij ons wil aansluiten omdat wij vinden dat wij veel te weinig die relaties hebben met andere belangengroepen. [...] Via dat netwerk kan je weer andere netwerken krijgen. (Boersma, bijlage 6)

De verbinding die wel gevonden wordt vindt plaats op wijkniveau van verschillende dorpen. Daar fungeren wijkbewoners als spil tussen een wijk en de energiecoöperatie.

Kennis en kennisoverdracht

Vanwege de resultaten dient er een speciale vermelding te worden gemaakt voor de rol van kennis en kennisoverdracht. De coöperaties zeggen veel te hebben aan de aanwezige specialistische kennis die binnen hun coöperatie voorhanden is. Hierbij gaat het om kennis op organisatorische, communicatief, juridisch en (energie)technisch vlak. Ook houden de coöperaties zich actief bezig met het opdoen van kennis elders. Wat hier nog bijgevoegd mag worden is dat de coöperaties (met uitzondering van EC Drentse Aa) aangeven dat het hebben van korte lijntjes met de politiek ook een belangrijke factor kan zijn bij het al dan niet aangaan van een project. Bij Zuiderlicht spreken ze van gunnen als het om de rol van de gemeente gaat.

'Veel daken zijn van de gemeente. Dus dat is sowieso een partij waarmee je vrienden moet zijn en die jou iets moeten gunnen. Helaas is dat nog zo, dat zou natuurlijk niet zo moeten zijn.' (Van Bezeij, bijlage 4)

Veel van de documentatie van de coöperatie is *open source*. De data staat, vrij toegankelijk, op een website of is bij opvraag beschikbaar. Kennisoverdracht vindt ook veel plaats door middel van

ontmoetingen, bijeenkomsten en dergelijke. Het energieontbijt is hiervan een voorbeeld. Eén coöperatie staat hier anders in. Vanuit een commercieel oogpunt is besloten om andere coöperaties, concurrenten, op deze manier niet wijzer te maken. Er wordt wel aan uitwisseling van kennis gedaan, maar niet met coöperaties in de regio. Tevens geeft hij aan dat de kennis vaak specialistisch en specifiek voor een bepaald project waardoor het weinig zinvol is om dit te delen. Een voorbeeld hiervan zijn de contracten die worden afgesloten over het gebruik van daken voor zonnestroom. Ook de andere coöperatie in Amsterdam, Zuiderlicht, geeft aan dat dit zeer specialistisch is en daarom als bron van kennis weinig nuttig is. Wel is dit bij Zuiderlicht op aanvraag in te zien.

9. Conclusie

In hoofdstuk twee is getoond hoe de situatie in het energiesysteem zich in de afgelopen 25 jaar heeft ontvouwd tot aan heden. Daaruit blijkt dat het energieveld in Nederland nog steeds gedomineerd wordt door een op fossiele energie gestoeld energieregime. Dit het een remmende werking om *bottom-up* innovaties op de ontwikkeling en het marktaandeel van energiewinning uit hernieuwbare bronnen. Tevens lukt het de overheid niet om voor de lokale energie initiatieven die er zijn een stabiel investeringsklimaat te creëren. De gevolgen van dit probleem komen ook duidelijk naar voren bij de initiatieven 'Zuiderlicht' en 'Ecostroom' in Amsterdam. Voor de projecten die ze willen aangaan moeten nauwkeurige afwegingen worden gemaakt omdat de marges vaak klein zijn. Onzekerheid omtrent subsidieregelingen zorgen ervoor dat er veel problemen zijn om de *business-case* rond te krijgen. De coöperatie Ecostroom stelt dat de overheid niet is ingesteld op een energievoorziening die van onderop zijn weg naar boven vindt en heeft ook niet de kunde om daar goed op in te springen. Sommige coöperaties zien dan ook in dat, om als lokale energiecoöperatie te ontwikkelen, er niet teveel gekeken moet worden naar de overheid. Een vergrootte zelfstandigheid en verminderde afhankelijkheid vergroot de kansen om te blijven bestaan. Op Ameland en in de gemeente Tynaarlo is te zien dat de overheid bezig is met een omslag en in staat is om als partner op te treden binnen de zoektocht naar nieuwe mogelijkheden ten behoeve van duurzaamheid. Het neemt hierin meestal een faciliterende en adviserende functie aan. In dit onderzoek ligt de focus op de lokale energiecoöperatie en daarbij is het interessant hoe de energie initiatieven omgaan met een onzeker beleid vanuit de overheid. De initiatieven op Ameland en in de gemeente Tynaarlo lukt het dus om een actieve samenwerking met de lokale overheid tot stand te brengen. Bij de coöperaties in Amsterdam gebeurt dit minder. De stedelijke en complexe context van Amsterdam zou hierin een oorzaak kunnen zijn. Dit staat in contrast met een overzichtelijke microsamenleving op Ameland. Een op maatgemaakte ondersteuning van lokale energie initiatieven is daardoor lastiger te realiseren. Ecostroom reageert door een op maat gemaakte aanpak van projecten. In eerste instantie door als organisatievorm een projectcoöperatie te gebruiken. Veel projecten zijn postcoderoosprojecten, waarbij de het project zo wordt ingericht dat en, met ondersteuning van de postcoderoosregeling, voldoende rendement uit een project kan worden gehaald om een *business-case* rond te krijgen. Hiervoor is specialistische kennis op verschillende gebieden misschien wel noodzakelijk, maar in ieder geval zeer welkom. Bij energiecoöperatie het Zuiderlicht wordt de coöperatie ingericht naar een vooropgestelde visie waarbij de metropoolregio Amsterdam binnen afzienbare tijd energieneutraal moet worden. Daarbij wordt niemand uitgesloten en wordt geprobeerd zoveel mogelijk individuen en groepen mee te krijgen in de zwerm. Iedereen mag participeren. Regelingen als de postcoderoos zijn binnen deze visie problematisch omdat ze gebonden zijn aan een productielocatie in een daarbij behorende postcoderoos. Alleen de leden uit de postcoderoos kunnen participeren en strookt dus niet met de gedachte dat iedereen mee kan doen. Het Zuiderlicht is nog bezig haar weg te vinden binnen de gegeven situatie, de aanpassing verloopt vooralsnog niet geheel naar wens. Daarin is de coöperatie wel op zoek naar structurele verandering maar verloopt het op het gebied van aanpassingsvermogen van moeizamer. Eisen die Smith et al (2013) noemden voor het succesvol ontwikkelen van een lokaal energie initiatief. Bij Ecostroom verloopt de aanpassing vlotter omdat ze minder te maken hebben met beperkingen, als dan niet opgelegd door een gekozen visie. Deze vorm van projectcoöperatie brengt minder risico met mee, maar het brengt ook de vraag met zich mee: neemt door de tijdelijke vorm het vermogen om op lange termijn verandering teweeg te brengen niet af omdat een doel op lange termijn mist?

Coöperaties hebben het lastig, maar toch is een sprake van een grote groei, voornamelijk in het aantal coöperaties. De EC Drentse Aa en het Zuiderlicht laten zien dat hun groei naar het worden van een energiecoöperaties organisch verliep nadat het initiatief dat ze hadden genomen te groot was gegroeid of dat ze een impact op een grotere schaal wilde maken. Zelden groeien de lokale energiecoöperatie echter uit tot grote spelers binnen het energiesysteem. Energiecoöperatie het Zuiderlicht is met ongeveer 500 leden een relatief grote coöperatie in Nederland, maar heeft slechts een paar betaalde krachten in dienst en draait voor de rest op vrijwilligers. De vraag is waarom lokale energiecoöperatie zelden een impact maken buiten de regio waarin ze opereren. Een mogelijkheid is dat ze enkel lokaal willen blijven opereren. Om te groeien moeten de coöperaties projecten opstarten en daarin blijkt een op maat gemaakte aanpak een vereiste. De mogelijkheid bestaat dat als de energiecoöperatie te groot wordt het niet lukt om deze op maat gemaakte aanpak te hanteren. Bij het Zuiderlicht zijn er indicatoren dat dit het geval is. Daar is het de laatste jaren amper gelukt om een *business-case* succesvol rond te krijgen bij grote projecten die ze zijn aangegaan.

De coöperaties komen vaak voort uit een duurzaamheidsovertuiging. Alleen bij Ecoström was dit niet aanwijsbaar het geval. Dit is overeenkomstig met het rapport van TNO (Paradies et al., 2013) die ook een verband zag tussen participatie in een lokale energiecoöperatie en de morele verantwoordelijkheid die gevoeld wordt om te participeren in duurzame initiatieven. Deze duurzaamheidsovertuiging, het hebben van gedeelde waarden op het gebied van duurzaamheid, zorgt voor sociale cohesie. In de opstartfase zijn dit belangrijke waarden voor lokale energiecoöperaties. De aanwezige sociale cohesie zorgt voor een stabiele basis waaruit het gevormde netwerk zich verder kan ontwikkelen. De enige coöperatie waarbij de cohesie niet aanwijsbaar aanwezig is heeft ook moeite projecten op te starten. Het blijft nu voornamelijk hangen in een adviserende rol, terwijl de ambitie er wel is om te participeren in een lokaal energieproject.

De aanwezigheid van sociaal kapitaal was voor de coöperaties in dit onderzoek belangrijk voor de ontwikkeling en groei. Ten eerste voor het bereiken van nieuwe leden. Maar ook voor de toegang tot, en het binnenhalen van, kennis. De rol van kennis in een coöperatie is, op basis van de interviews, erg belangrijk. De EC Drentse Aa ervoer bijvoorbeeld in het forensendorp Paterswolde weinig sociale cohesie met de inwoners waardoor de basis al minder groot was. Dit kleine netwerk bezat vervolgens ook te weinig sociaal kapitaal om mogelijkheden te openen of als coöperatie te groeien. Dit geeft ook aan dat sociale cohesie en sociaal kapitaal nauw met elkaar verbonden zijn bij het opstarten en ontwikkelen van lokale energie initiatieven en dat ook de opstart en ontwikkelingsfase niet apart van elkaar kunnen worden beschouwd.

Het bindmiddel tussen sociale cohesie en sociaal kapitaal is vertrouwen. Sociale cohesie leidt tot vertrouwen, vertrouwen leidt tot sociaal kapitaal en vice versa. Aanwezigheid van vertrouwen is essentieel gebleken voor het opstarten en ontwikkelen van de onderzochte energiecoöperaties. Het vertrouwen werkt meerdere kanten op en dringt door op meerdere lagen. Vanaf het allerkleinste tot aan institutioneel niveau. Bij drie van de vier onderzochte coöperaties is vertrouwen nog niet in elke vorm aanwezig. Dit heeft bij elk, op een eigen manier, een remmende werking heeft op de ontwikkeling.

Aanbeveling voor ruimtelijk beleid

Bij juiste institutionele voorwaarden kunnen lokale energie initiatieven de drijvende kracht zijn achter innovatie en opkomst van een duurzame energievoorziening. Instituten zijn niet gericht op deelname van burgers en lokale gemeenschappen aan de energievoorziening. Als die focus verandert ligt hier wel een kans in een soepele overgang naar energieopwekking met behulp van hernieuwbare bronnen (Wolsink, 2010). De burgerbeweging kan de overheid steunen in activiteiten waartoe ze zelf niet geschikt voor zijn (Weterings et al., 2013). Vertrouwen richting de burger is daarvoor vereist. De lokale energiecoöperaties uit dit onderzoek gaven meermaals aan dat de overheid nog niet in staat is om 'dezelfde taal' te spreken. Zolang dit niet gebeurt zal het gebrek aan vertrouwen een negatief effect houden op de ontwikkeling van lokale energie initiatieven.

Aanbeveling voor vervolgonderzoek

In dit onderzoek zijn opstart en ontwikkelingsfase meegenomen in het onderzoek. Om daar veel nauwkeuriger uitspraken over te kunnen doen is het aan te raden om de coöperaties op verschillende momenten in de tijd te testen op dezelfde waarden. Dan is het beeld dat kan worden geschetst over de ontwikkeling van de coöperaties van start naar ontwikkelingsfase vollediger. In dit onderzoek was dit, wegens onvoldoende tijd, niet haalbaar. Om de opstartfase beter in kaart te brengen zal mogelijk in vervolgonderzoek aandacht kunnen worden geschonken aan gefaalde energie initiatieven. Hiermee kan een breder en completer beeld worden gegeven van de problemen en obstakels waar energie initiatieven tegen aan lopen ter ondersteuning van ruimtelijk beleid. Nu zijn alleen de coöperaties meegenomen die in staat zijn gebleken om te overleven, terwijl werd aangegeven dat overleven de grootste uitdaging was in de opstartfase (Ornetzeder & Rohrer, 2013; Hielscher et al., 2013 in: Seyfang et al., 2014). Dit geeft mogelijk scheve resultaten in de opstartfase omdat alleen de succesvolle partijen zijn gehoord.

De initiatieven op Ameland en in de gemeente Tynaarlo lukt het om tot samenwerking met de lokale overheid te komen. Bij de coöperaties in Amsterdam gebeurt dit minder en lijkt de afstand tot overheden groter. In vervolgonderzoek zou er aandacht kunnen worden besteed aan verklarende factoren van de verschillen tussen deze verschillende contexten. Mogelijk speelt hierbij de complexe context van stedelijke gebieden een rol.

Ook de rol van projectcoöperaties verdient aanvullend onderzoek. Deze vorm is in staat om hun activiteiten op maat aan te passen aan projecten en zijn in staat om flexibeler te opereren. In dit onderzoek had één coöperatie deze vorm. In tabel 8.1 is te zien dat het vermogen om aan te passen aan erg hoog was. Deze vorm van projectcoöperatie brengt minder risico met mee, maar het brengt ook de vraag met zich mee: neemt door de tijdelijke vorm het vermogen om op lange termijn verandering teweeg te brengen niet af omdat een doel op lange termijn mist? Smith et al. (2013) gaf aan dat het streven naar structurele verandering noodzakelijk is voor de ontwikkeling van lokale energie initiatieven. Of dit bij projectcoöperaties ook het geval is of dat de tijdelijke vorm dit belemmert zal verder onderzocht moeten worden.

Persoonlijke reflectie

Het doorlopen van het proces met als doel het produceren van een masterscriptie in de Sociale Planologie is een rijke leerervaring. Een dergelijk proces, waarin grotendeels aanspraak wordt gedaan op eigen kunnen, geeft veel inzicht over sterktes en zwaktes van de auteur. Zwaktes, die voorheen konden worden gecompenseerd door samenwerking met anderen, moet nu enkel en alleen door de auteur worden overwonnen. Bij het kiezen van het onderwerp ging het al snel de richting op van duurzaamheid. Persoonlijke interesse was hierin de leidraad en zorgde voor enthousiasme bij het verdiepen in de literatuur en de ontwikkelingen omtrent energie initiatieven.

Al snel was het besluit genomen op het onderzoek te richten op het verschil tussen stedelijke en rurale energie initiatieven, ingegeven door de gegevens uit het rapport van Hier Opgewekt. Dit werkte echter beperkend en hierdoor was ik in eerste instantie niet in staat om de lokale energiecoöperaties goed te vergelijken. Ik heb hiervan geleerd hoe belangrijk het is om voorafgaand de richting van het onderzoek te bepalen. Wanneer ik eerder het conceptueel model had gecreëerd, had ik meer overzicht en sturing gehad. Ik merkte dat ik een sterke behoefte had aan de visualisatie van mijn onderzoek, het lukte mij echter niet om dit daadwerkelijk in een model te gieten. Na het creëren van een conceptueel model werden de concepten minder abstract, dit hielp bij het houden van overzicht en het leggen van onderlinge verbanden. Dit bleef echter een uitdaging gedurende het hele proces.

Het interviewen van de energie initiatieven heb ik als nuttig en leerzaam ervaren. Het contact leggen ging soepel en de bereidheid om mee te werken bij de verschillende coöperaties was groot. Ik was goed ingelezen over de energie initiatieven, maar merkte alsnog dat het functioneren van lokale energie initiatieven niet terug te vinden is in literatuur. Tijdens het interviewen was het daardoor lastig om op sommige momenten door te vragen. Tijdens het onderzoek ben ik hierin wel gegroeid.

Achteraf bekeken had ik baat gehad bij meer structuur. Ik merkte dat het mij veel tijd kostte om overzicht te bewaren en mij te richten op de hoofdzaken. Gezien de hoeveelheid aan informatiebronnen heb ik mij soms verloren in bijzaken. Ferry van Kann is hierbij enorm verhelderd geweest bij het wijzen op hoofd- en bijzaken. Achteraf gezien had ik eerder hulp willen vragen. Het inzicht is gekomen dat het van belang is om het onderzoek goed te structureren, bijvoorbeeld door maken van een per stap uitgewerkt tijdspad. Hiermee wordt de auteur gedwongen om al na te denken over het proces. Door het nemen van kleine stapjes per keer bleef het overzicht behouden en is het onderzoek uiteindelijk succesvol afgerond.

Bibliografie

Literatuur

- Agentschap NL. (2010). *Kracht uit Eigen Energie: Gemeenten en Lokale Duurzame Energiebedrijven*. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken.
- Agterbosch, S., Ree, M. M., & Vermeulen, W. J. (2009). The relative importance of social and institutional conditions in the planning of wind power projects. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13(2), 393-405.
- Almond, G., & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (3e ed.). Princeton: Sage Publications, Inc.
- Baarda, B., de Goede, M., & Teunisse, J. (2005). *Basisboek Kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (2e ed.). Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Bebbington, A., & Carroll, T. (2002). Induced social capital and federations of the rural poor in the Andes. *The role of social capital in development: An empirical assessment*, 234-278.
- Bhaduri, S., & Kumar, H. (2011). Extrinsic and intrinsic motivations to innovate: tracing the motivation of 'grassroot' innovators in India. *Mind & Society*, 10(1), 27-55.
- Boeije, H. (2006). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Boom Onderwijs.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In I. & Szeman (Red.), *Cultural theory: An anthology (2011)* (pp. 81-93). John Wiley & Sons.
- CBS. (2016). *Centraal Bureau voor Statistiek*. Opgeroepen op december 1, 2016, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/13/nederland-voorlaatste-op-ranglijst-eu-hernieuwbare-energie>
- CBS. (2016). *Hernieuwbare energie in Nederland 2015*. Den Haag: CBS.
- Clark, D., & Chadwick, M. (2011). *Rough guide to community energy* (1 ed.). London: Rough Guides.
- Cresswell, J. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2e ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Delanty, G. (2003). *Community: key ideas*. London: Routledge.
- Devine-Wright, P. (2005). Beyond NIMBYism: towards an integrated framework for understanding public perceptions of wind energy. *Wind energy*, 8(2), 125-139.
- Dijk, van, B. (2017, Maart 20). Verdwenen vertrouwen wordt serieus probleem voor onze langetermijntoekomst. *Financieel Dagblad*, p. 15.
- Dinica, V., & Arentsen, M. J. (2003). Green certificate trading in the Netherlands in the prospect of the European electricity market. *Energy Policy*, 31(7), 609-620.
- Ellison, N., Steinfield, C., & Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook "friends": Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4), 1143-1168.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative inquiry*, 12(2), 219-245.

- Forrest, R., & Kearns, A. (2001). Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), 2125-2143.
- Fukuyama, F. (2000). Social Capital and Civil Society. *IMF Working Papers*, 74.
- Fukuyama, F. (2002). Social capital and development: The coming agenda. *SAIS review*, 22(1), 23-37.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American journal of sociology*, 1360-1380.
- Harvey, D., & Braun, B. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell.
- Healy, T., & Côté, S. (2001). *The Well-being of Nations. The Role of Human and Social Capital. Education and Skills*. Parijs: OECD.
- Hielscher, S., Seyfang, G., & Smith, A. (2013). Grassroots innovations for sustainable energy: exploring niche development processes among community energy initiatives.
- Huang, Z., Yu, H., Zhenwei, P., & Mei, Z. (2014). Methods and tools for community energy planning: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42, 1335-1348.
- Johnstone, N., Hascic, I., & Popp, D. (2010). Renewable energy policies and technological innovation: evidence based on patent counts. *Environmental and Resource Economics*, 45(1), 133-155.
- Kearns, A., & Forrest, R. (2000). Social cohesion and multilevel urban governance. *Urban Studies*, 37(5/6), 995-1017.
- Kemp, R., & Rotmans, J. (2009). Transitioning policy: co-production of a new strategic framework for energy innovation policy in the Netherlands. *Policy Science*, 42, 303-322.
- Kern, F., & Smith, A. (2008). Restructuring energy systems for sustainability? Energy transition policy in the Netherlands. *Energy Policy*, 36(11), 4093-4103.
- Kerpel, M. (2015). *Gemeentelijke barometer fysieke leefomgeving 2015*. Den Haag: Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG); Royal Haskoning DHV.
- Klooster, J., Schillemans, R., & Warringa, G. (2005). *Vrije stroom, vieze stroom, weg stroom? Effecten liberalisering elektriciteitsmarkt. Notitie voor de Bezinningsgroep Energie*. Delft: CE.
- Leeuwarder Courant. (2010, September 1). Nieuwe RvC voor Ameland energiebedrijf. *Leeuwarder Courant*.
- Maxwell, J. (2005). Conceptual framework: what do you think is going on. *Qualitative research design: An interactive approach*, 41, 33-63.
- Misztal, B. (1996). *Trust in Modern Societies: The Search for the Bases of Social Order*. Cambridge: Polity.
- Morrone, A., Tontoranelli, N., & Ranuzzi, G. (2009). *How Good is Trust? Measuring trust and its role for the progress of societies*. Parijs: OECD.
- Negro, S., Hekkert, M., & Smits, R. (2007). Explaining the failure of the Dutch innovation system for biomass digestion—A functional analysis. *Energy Policy*, 35(2), 925-938.
- NEV. (2016). *Nationale Energieverkenning*. Amsterdam/Petten: Energieonderzoek Centrum Nederland.

- Noordelijk Lokaal Duurzaam. (2016). *Noordelijk Lokaal Duurzaam*.
www.noordelijklokaalduurzaam.nl.
- NOS. (2016). *NOS.nl*. Opgeroepen op Oktober 19, 2016, van <http://nos.nl/artikel/2100426-ondanks-klimaatakkoord-nieuwe-kolencentrale-nog-zonder-co2-afvang.html>
- Ornetzeder, M., & Rohrer, H. (2013). Of solar collectors, wind power, and car sharing: comparing and understanding succesful cases of grassroots innovations. *Global Environ. Chang.*, 23, 856-867.
- Paradies, G., Wijn, R., & Attema, R. (2013). *Drijfveren voor actieve participatie in lokale energie coöperaties*. Delft: TNO.
- Putnam, R. (1995). Bowling Alone: America's decline social capital. *Journal of democracy*, 6(1), 65-78.
- Putnam, R., Leonardi, R., & Nanetti, R. (1993). Making democracy work: Civic institutions in modern Italy.
- Rice, S. (2010). Sampling in Geography. In S. F. N. Clifford (Red.), *Key methods in geography* (pp. 230-252). SAGE.
- Rooijen, van, S., & Wees, van, M. (2003). Green electricity policy in the Netherlands. An analysis of policy decisions. *CICERO Working Paper*, 8, 1-22.
- Roorda, C., Verhagen, M., Loorbach, D., & Steenbergen, F. v. (2015). *Doe-democratie: niche, visie of hype?* Rotterdam: Drift.
- Rotmans, J. (2005). *Maatschappelijke innovatie; tussen droom en werkelijkheid staat complexiteit*. Rotterdam: DRIFT.
- Rotmans, J. (2010). *Transitieagenda voor Nederland: investeren in duurzame innovatie*. Nieuwkoop: Ecodrukkers.
- Rotmans, J. (2011). *Staat van de Energietransitie in Nederland*. (pp. 1-28). Rotterdam: DRIFT.
- Rotmans, J., & Horsten, H. (2012). *In het oog van de orkaan : Nederland in transitie*. Bostel: Aeneas.
- RVO. (2016). *Locaties voor energiecoöperaties. 1 november 2016*. Eversheds.
- RVO. (2017). *SDE+ Voorjaar 2017*. Zwolle: RVO.
- Salverda, I., Pleijte, M., & Papma, A. (2012). *Meervoudige overheidssturing in open, dynamische en lerende netwerken, Een essay over de nieuwe rol van het ministerie van Economische Zaken in de energieke netwerksamenleving*. Wageningen: Alterra.
- Schoor, T., van der, & Scholtens, B. (2015). Power to the people: Local community initiatives and the transition to sustainable energy. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 43(1), 666-675.
- Schwencke, A. (2012). *Energieke BottomUp in Lage Landen. De Energietransitie van Onderaf. Over vrolijke energieke burgers - Zon- en windcoöperaties - Nieuwe nuts*. AS I-Search.
- Schwencke, A. (2013). *Postcoderoos-regeling: Consultatie energiecoöperaties. Reacties op verlaagd EB kortingsregeling coöperatieve opwekking*.
- Schwencke, A. M. (2015). *Lokale Energiemonitor 2015*. Utrecht: Hier Opgewekt; RVO.

- Schwencke, A. M. (2016). *Lokale Energiemonitor 2016*. Hier Opgewekt; RVO.
- Seyfang, G., & Smith, A. (2007). Grassroots innovations for sustainable development: towards a new research and policy agenda. *Environmental Politics*, 16(4), 584-603.
- Seyfang, G., Hielscher, S., Hargreaves, T., Martiskainen, M., & Smith, A. (2014). A grassroots sustainable energy niche? Reflections on community energy in the UK. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 13(1), 21-44.
- Seyfang, G., Park, J., & Smith, A. (2013). A Thousand Flowers Blooming? An examination of community energy in the UK. *Energy Policy*, 61(1), 977-989.
- Smith, A., Fressoli, M., & Thomas, H. (2013). Grassroots innovation movements: challenges and contributions. *Journal of Cleaner Production*, 1-11.
- Spit, T., & Zoete, P. (2003). *Gepland Nederland: Een inleiding in ruimtelijke ordening en planologie*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Thomas, G. (2011). *How to do Your Case Study. A Guide for Students & Researchers* (1st ed.). London: SAGE.
- Turner, J., Hogg, M., Oakes, P., & Reicher, S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- Uzzi, B., & Dunlap, S. (2005). How to build your network. *Harvard business review*, 83(12), 1-9.
- Verschuuren, P., & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers.
- Walker, G., & Devine-Wright, P. (2008). Community Renewable Energy: What Should It Mean? *Energy Policy*, 497-500.
- Walker, G., Devine-Wright, P., Hunter, S., High, H., & Evans, B. (2010). Trust and community: Exploring the meanings, contexts and dynamics of community renewable energy. *Energy Policy*, 38, 2655-2663.
- Weterings, R., van Harmelen, T., Gjaltema, J., Jongeneel, S., Manshanden, W., Poliakov, E., & Schoots, K. (2013). *Naar een toekomstbestendig energiesysteem voor Nederland*. Delft: TNO; Universiteit Utrecht.
- Wolsink, M. (2010). De homo economicus onder stroom. Energie-opwekking en -gebruik in smart grids. In S. Pront-van Bommel (Red.), *De consument en de andere kant van de energiemarkt* (pp. 136-166). Amsterdam: Centrum voor Energievraagstukken.
- WRR. (2009). *Vertrouwen in burgers*. Den Haag: Wetenschappelijke raad voor het overheidsbeleid.

Websites/Documenten

Amelander Energie Coöperatie

<https://www.amelandenergie.nl/>

CBS.nl

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/09/groei-windmolenpark-zorgt-voor-toename-groenestroom>

EC Drentse Aa

<http://www.ecdrentseaa.nl/>

Energiecoöperatie Zuiderlicht

<https://www.zuiderlicht.nu/>

<https://www.zuiderlicht.nu/sde-1000-panelen-op-scholen/>

<https://www.zuiderlicht.nu/tag/ameland/>

<https://www.zuiderlicht.nu/500-ste-lid/>

Greenchoice

<https://www.greenchoice.nl/energievangers/ecostroom/>

<https://www.greenchoice.nl/energievangers/zuiderlicht/>

Hier Opgewekt

<http://www.hieropgewekt.nl/kennis/verlaagd-tarief/de-regeling-het-kort>

<http://www.hieropgewekt.nl/kennis/dossier/verlaagd-tarief-zonneparken/saldo-de-postcoderegeling-nog-steeds-niet-aantrekkelijk>

Leeuwarder Courant

<http://www.lc.nl/archief/Nieuwe-RvC-voor-Amelander-energiebedrijf-20667035.html>

Noordelijk Lokaal Duurzaam (NLD)

<http://www.noordelijklokaalduurzaam.nl>

NOS

<http://nos.nl/artikel/2100426-ondanks-klimaatakkoord-nieuwe-kolencentrale-nog-zonder-co2-afvang.html>

Projectenorganisatie Ecoström

<http://ecostroom.nu/>

<https://www.youtube.com/watch?v=fyq7azcDW8Q>

<https://www.youtube.com/watch?v=gHG6zarQZ0>

<https://www.youtube.com/watch?v=cfGejtsAupE>

Wij Krijgen Kippen

<http://www.wijkrijgenkippen.nl/energieontbijt-66-ontbijtspreker-ruurd-priester/>

Bijlage

Bijlage 1

Interviewvragen

- Voorstellen
- Onderzoek introduceren
- Toestemming vragen voor opnemen

Inleidend

Hoe ziet uw organisatie eruit? Welke activiteiten? Hoeveel leden? Wat is de juridische term? Wie heeft het voor het zeggen? Hoe worden beslissingen genomen?

De mensen die onderdeel/lid zijn van uw coöperatie, wonen die over het algemeen in dit gebied?
Bijna allemaal/meer dan de helft/minder dan de helft/bijna niemand

Heeft u ook een indicatie of het merendeel er al lang woont?
Het merendeel woont er 0-5/5-10/15+

Zijn er dominante opvattingen, ideeën, lokale problemen of iets dergelijks? Wat is de houding van de lokale overheid?

Opstartfase

Wanneer bent u gestart met het initiatief?

Wie heeft het initiatief tot opstarten genomen? Waarom is het initiatief genomen? (Problemen?) (Geen vertrouwen in handelen van andere partijen?)

Hoe zijn de initiatiefnemers bij elkaar gekomen? Kenden ze elkaar? Rol van sociale netwerksites?

Wat is de achtergrond van de verschillende initiatiefnemers?

Was van te voren duidelijk waar aan begonnen werd? Was er een plan gemaakt? Meer organisch?

Wat is de grootste uitdaging die je bij de opstartfase ben tegengekomen? En wat is de grootste uitdaging, vandaag de dag? (Overleven?)

Ontwikkelingsfase

Is er sprake van ontwikkeling door de jaren heen? Groei/krimp? Wat is jullie ambitie op dat gebied?

Is wat er nu is opgebouwd dat wat je ervan verwacht had?

Wat is het doel? Wat is de lange termijn visie?

Is er wel eens sprake van onderlinge conflicten? Waarover gaat dat zoal, voorbeeld?
Zelden tot nooit, weinig, af en toe, regelmatig

Zijn er specifieke kenmerken in dit gebied waarom de coöperatie juist hier een succes is/kan (ge)worden?

Is er documentatie beschikbaar voor derden? Worden de gebruikte formats gedeeld?

Bijlage 2

Observatieverslag 22-09-2016

Energieontbijt(NEWNRG-ontbijt), 'Wij krijgen kippen'. Dit alles vindt plaats het MiniRondeel. Een integraal duurzame kippenboerderij aan de rand van de Zuidas in Amsterdam.

Inloop van een half uur waarin informeel wordt kennisgemaakt, koffie kan worden gehaald bij de koffiekar en gebakken eieren, verse sinaasappelsap en croissants kunnen worden genuttigd onder het mom van Energieontbijt. Eieren zijn overigens afkomstig van de kippen die scharrelen in en rondom de aangewezen plekken van het MiniRondeel. Na een half uur wordt iedereen verzocht een plaats te nemen in de zaal. Al met al zijn een man of veertig aanwezig bij het energieontbijt. Er wordt begonnen met een voorstelronde. Alle aanwezigen vertellen wie ze zijn en wat ze komen brengen of delen, en wat ze komen halen. De ochtend wordt geleid door Pauline Westendorp, zij zit het energieontbijt voor en is tevens voorzitter van de energiecoöperatie 'Het Zuiderlicht'. De urgentie van duurzame energie wordt eerste aangestipt met enkele voorbeelden van klimaatverandering. Volgens wordt 'gevierd' dat de ondernemingsorganisatie van Nederland, VNO-NCW, om is en vol wil inzetten op duurzame energie. Er worden vervolgens verschillende cases gedeeld waarin bestaande en nieuwbouwhuizen het streven hebben om volledig energieneutraal te zijn, het zogenaamde 'nul op de meter'. Het doel van het delen van de cases is om verschillende mogelijkheden en innovatie te delen en de, nog te overwinnen, problemen voor te leggen aan de aanwezige specialisten en geïnteresseerden. Na de uitleg is er een kleine vragen/discussieronde. Bij een eventuele mogelijkheid tot hulp wordt er een onderlinge verbinding gelegd en verder gegaan met het programma. De partijen in kwestie diepen het contact onderling uit, op een later tijdstip.

Dat de focus erg ligt op het 'verbinden' wordt nog eens onderstreept door het praatje van Pauline Westendorp die zich focust op de 'zwerm'. De zwerm duidt de groep aan van mensen die zich inzetten voor het metropoolgebied Amsterdam en het streven om die in het jaar 2028 volledig duurzaam te maken. Het is belangrijk om de zwerm uit te breiden, niet alleen met gelijkgezinden maar ook professionele partijen die op bijv. technisch gebied ondersteuning kunnen bieden om de opgedane ideeën en de bestaande plannen te kunnen concretiseren.

Elke week worden sprekers uitgenodigd met een boodschap die moet bijdragen aan de energietransitie in de metropoolregio Amsterdam. Op de betreffende ochtend was dat Ruurd Priester die als expert op het gebied van digitale strategie, innovatie en design verbonden is aan de Hogeschool van Amsterdam. Hij is bezig met de ontwikkeling van een platform die energie initiatieven eenvoudiger bij elkaar moet brengen. Het plan is geïnspireerd op de bekende sociale media als Facebook en Twitter. Men maakt dus een profiel, dat als geïnteresseerd persoon, maar ook als organisatie. Met dit profiel heb is het de bedoeling om projecten te delen, evenementen onder de aandacht te brengen, ideeën te opperen of gewoonweg op te zoeken wat er gaande is op het gebied van duurzaamheid in de nabije omgeving. Mensen willen helpen met de energietransitie, maar weten niet hoe. Dit platform moet sociale cohesie en vervolgens vertrouwen schenken aan mensen. Het is een middel om netwerken zichtbaar te maken en netwerken met elkaar te verbinden. Het platform is dus bedoeld als hulpmiddel. Veel online platforms zijn nu nog (te) geïsoleerd, daar moet dit plan verandering in gaan brengen. Er zijn echter wel kosten verbonden aan een lidmaatschap.

Vervolgens wordt er aandacht geschonken aan het probleem waar veel energie initiatieven in Amsterdam mee te maken hebben en dat is de om projecten financieel rond en kloppend te

krijgen. Vaak zijn ze daarvoor afhankelijk van subsidieregelingen. Dat zijn er veel, stellen allemaal andere eisen aan een project en zijn te verkrijgen bij de RVO tot de gemeente Amsterdam, van de provincie tot de belastingdienst. Om duidelijk te krijgen wat er allemaal nodig is met betrekking tot subsidie is er een overzicht gemaakt waar je welke subsidie kan aanvragen, welke eisen daar aan worden gesteld en hoeveel er in de potjes van de regeling zitten.

Bijlage 3

1. Interview AEC

I: Ik heb wat open vragen, af en toe heb ik wat schalen ingebouwd om het mij wat makkelijker te maken, in vergelijking met andere interviews. Maar in principe zijn het allemaal open vragen. Zou u kunnen beginnen met uw naam en uw functie binnen de coöperatie en ook het noemen van de volledige naam van de coöperatie?

H: Ik ben Johan Kieviet, ik ben initiatiefnemer en voorzitter van de de Raad van Bestuur van de Amelander Energie Coöperatie, en dat is ook de volledige naam. En wij zijn de bedrijfsvorm: Coöperatie. 2009 zijn we opgericht, maart 2009. Dus we draaien al een tijdje.

I: Dat heb ik gelezen inderdaad, Ameland en Texel waren de eerste op het gebied van de coöperatie.

H: Texel was de eerste, wij zijn een kopie van Texel.

I: Het is natuurlijk redelijk vergelijkbaar. Je kunt het redelijk één op één trekken. Het zijn beide Waddeneilanden natuurlijk, Ameland is kleiner. Het zou nog wel iets makkelijker kunnen gaan op Ameland, iets minder complex. In theorie, de praktijk is natuurlijk weerbarstiger. Maar wat zijn de activiteiten die jullie voornamelijk doen?

H: Wij zijn begonnen als wederverkoper van GreenChoice. Daar hebben we ons geld mee verdiend de eerste jaren. Op die manier hebben we heel wat klanten en leden aan ons weten te binden. En toen we wat groter worden zei de gemeente Ameland van dat we wel een interessante partij waren en de gemeente Ameland had wel duurzame ambities en die wilden graag met ons samenwerken. En dat is steeds groter geworden. En dat heeft uiteindelijk geleid tot de bouw van het zonnepark, waar wij allebei in zitten. Samen met Eneco dan. We zijn één derde eigenaar, alle drie.

I: Daar wordt nu het meeste energie uit gewonnen en daarmee wordt Ameland van energie voorzien? Is hij al volledig operationeel?

H: Ja.

I: Hoeveel leden heeft de AEC?

H: 260 leden

I: En waar komen die vandaan?

H: Hoofdzakelijk van Ameland. Maar er zijn ook toeristen die hier een zomerwoning hebben, die kunnen ook lid worden. Dat zijn enkele tientallen.

I: En weet u ook of de beweegredenen waarom mensen buiten Ameland willen helpen met de energievoorziening van Ameland?

H: Dat zijn vooral ook hele duurzame mensen. Die vinden het idee heel erg goed en willen laten zien dat ze het idee ondersteunen. Enkele komen zelfs ook op de ledenvergadering, als ze dan ook hier op Ameland zijn en het ze uitkomt. Maar meestal willen ze laten zien, we ondersteunen dat project, de coöperatie. Ze willen, samen met Ameland, Ameland verder proberen te krijgen.

I: Even een vraag over hoelang de leden hier wonen. Is dat 0-5 jaar, 5-10 jaar, 10-15 jaar of meer dan 15 jaar?

H: Ik denk wel het merendeel meer dan 15 jaar.

I: Wie heeft het initiatief tot opstarten genomen?

H: Ik.

I: In u eentje?

H: Ja. Het is eigenlijk gekomen, ik ben geïnspireerd geraakt door een tripje die we met de andere waddeneilanden hebben gemaakt naar het eiland Samsø, in Denemarken. Die hebben ze, bij wijze van proef, binnen 10 jaar CO₂-neutraal gemaakt. Toen dacht ik: maar hoe krijg je nou die bewoners van dat eiland mee? Dat ben ik ze gaan vragen. En daar ben ik echt geïnspireerd geraakt. We moeten het echt via zo'n coöperatie doen. Dat is de manier om het te doen. En toen hoefde ik eigenlijk alleen maar Texel te kopiëren, want zij hielpen ons. Dus dat was makkelijk.

I: Is Texel ook begonnen naar aanleiding van die trip?

H: Nee. Die waren al eerder daar mee bezig. Zij zijn een beetje afgeleid van de veerdienst, de Teso. Dat is ook een coöperatie. Die is eigendom van de Texelaars en dat loopt gewoon heel erg goed. En wat we met die veerdiensten doen kunnen we met energie eigenlijk ook doen, dus waarom doen we dat niet? Zo zijn zij begonnen. Zij hebben daarmee het voorwerk voor ons gedaan. En daar zijn we ze eeuwig dankbaar voor.

I: En is die trip naar Samsø volledig verantwoordelijk voor het opstarten of zijn er nog andere oorzaken, ideeën of problemen waardoor u heeft gekozen voor dit initiatief?

H: Daar ben ik echt geïnspireerd geraakt. Toen dacht ik, we moeten het via een coöperatie doen. We zaten al in een praatgroep, met wat mensen over duurzaamheid te praten, en toen heb ik gezegd: Ik heb een idee, laten we een coöperatie oprichten, wie doet er mee. Toen waren er een paar installateurs die zeiden, wij willen wel meedoen, de aannemer wilde wel meedoen, en zo hebben we steeds wat meer mensen met competenties aan ons weten te binden. Iemand met juridische ervaring, iemand met organisatorische ervaring, iemand met financiële ervaring. Zo zijn we steeds verder gegroeid.

I: En hoe bind je die mensen? Gebeurt dat door activiteiten te organiseren, open avonden, waarin het netwerk steeds, stukje bij beetje wordt uitgebreid?

H: Dat is natuurlijk het interessante, met name voor jouw studie. Maar op Ameland, iedereen kent elkaar. Toen wij de AEC, Ameland Energie Coöperatie in de lucht zette, mensen werden nieuwsgierig en vroegen er naar. Wat is dat nou eigenlijk? En dan vertel je dus wat je wilt doen. Dat de beweging niet geld is, maar dat je Ameland wilt verduurzamen, maar we willen het ook zelf te vertellen hebben. Via die coöperatieve krachten. En dan neem je mensen mee in dat enthousiasme, en zo weet je ze aan je te binden, en dat lukt best goed. Je moet daar wel moeite

voor doen om mensen ook enthousiast te maken voor hetzelfde idee. Maar als je daar wat tijd in steekt, meestal lukt dat wel. Dus het concept is gewoon goed.

I: Ben u de enige initiatiefnemer, of zijn er nog andere personen die de boel op sleeptouw nemen?

H: Nee, dat heb ik eigenlijk wel zelf gedaan.

I: Wat is uw achtergrond?

H: Ik heb 25 jaar bij de NAM gewerkt, aardgas onder Ameland vandaan gehaald. En ik vond dat we de energievoorziening op een duurzame manier moesten doen. Als je 25 jaar bij een baas werkt dan ga je ook nadenken. Wat wil ik met mijn verdere werkzame leven. Wil ik bij de NAM blijven werken? Inmiddels had ik in mijn vrije week, want ik werkte off-shore toen, had ik toen die energiecoöperatie opgezet. Toen dacht ik bij mezelf, wat zou het toch mooi wezen als ik daar mijn volledige baan uit zou kunnen halen. En toen ben ik in het diepe gesprongen. Ik heb ontslag genomen bij de NAM en ik ga met duurzame energie aan de slag. Ik ben ZZP-er geworden, zonnepanelen op daken plaatsen, ik ga energie-advies geven, ik ga mensen helpen met isoleren. Ondertussen heb ik, om nog genoeg geld op de plank te krijgen, mezelf verhuurd aan een oliemaatschappij, maar dat is nu niet meer nodig.

I: U zei het al een beetje, maar wist u van te voren waar u aan begon?

H: Klopt, ik zei het al een beetje. Het is een sprong in het diepe. Maar ik geloofde in het concept en ik dacht bij mezelf. In de toekomst moet iedereen naar duurzame energie, dat is onvermijdelijk. En dat gaf mij het vertrouwen van ik spring in het diepe. Dat is gewoon de toekomst, daar kun je niet om heen.

I: En heeft u ook echt een plan gemaakt of heeft u het meer in kleine stapjes gedaan en op u af laten komen?

H: Ik heb het in kleine stapjes gedaan. Ik had het plan, wat gaan de Amelander Energie Coöperatie aangaan, en die kunnen misschien een klein beetje betalen, en dan ga ik de overstap maken naar de Friese Energiekoepel. Dat heb ik ook gedaan, alleen daar heb ik geen geld aan kunnen verdienen. Dat is gewoon vrijwilligerswerk geweest. Ik heb in Friesland 40 energiecoöperaties helpen oprichten.

I: Door middel van uw kennis? Kennisoverdracht via informatieavonden?

H: Informatieavonden, daar heb ik gewoon het verhaal van Ameland verteld. Kijk, wat ik heb gedaan op Ameland kan ook bij jullie in het dorp.

I: Wat op Samsø gebeurde probeert u weer door te geven?

H: Exact. Daar heb ik dus geen geld aan kunnen verdienen. Dat is dan jammer. Ik kon mezelf inmiddels goed bedruipen en dat is nog steeds zo.

I: En wat was de grootste uitdaging in de opstartfase die u ben tegengekomen?

H: Je wilt zoveel mogelijk energiekanten en leden aan jouw coöperatie te binden. Dat was eigenlijk de grootste uitdaging, maar dat is eigenlijk ook wel heel goed gelukt. Het was wel een uitdaging, maar het is een uitdaging die gelukt is. Hoe groter je bent, hoe meer mensen je aan je bindt, hoe belangrijker je wordt. Ook voor de politiek, de gemeente.

I: En wat is vandaag de dag de grootste uitdaging?

H: De grootste uitdaging is nu die extra stap te maken. We hebben het zonnepark opgericht. Dat is goed voor 20% van de elektriciteitsbehoefte van Ameland, maar we willen nu, samen met een heleboel andere bedrijven en de gemeente, de energietransitie op Ameland versnellen en een voorbeeld zijn voor de rest van Nederland. Dus dat is nu de grootste uitdaging, maar daarvoor moet je heel veel samenwerken met andere partijen. Daar ben ik toe bereid en dat gaat met tot nu toe heel goed af. Alleen, dan moet je ook samenwerken met een bedrijf als Eneco, bijvoorbeeld. Dat wordt door mijn leden nog al eens gezien als het grote, boze energiebedrijf, terwijl ik vind dat we met dat soort clubs moeten gaan samenwerken om verder te komen. Want als wij een kleine coöperatie zijn en blijven en alleen maar zelf verder gaan, kunnen we die extra versnelling niet maken. En die hebben we wel nodig.

I: Als jullie kunnen laten zien aan Nuon en Eneco dat het een succesvol concept is, waarin ook winst valt te behalen, dan zullen zij uiteindelijk ook overstag moeten gaan. Zoals u zei, het is waarschijnlijk de toekomst.

H: In Nederland zijn we heel goed in het maken van plannen. We zijn ook goed in het uitvoeren van plannen. Wij hebben gezegd, we gaan niet alleen een plan maken voor een zonnepark, we gaan het ook uitvoeren. En dat hebben we ook met volledige motivatie opgezet. Het moet bij ons vandaan komen, maar ook van Eneco, en ook van de gemeente. We hebben gezegd; het belangrijkste is dat het zonnepark er komt.

I: Dus de rol van de gemeente was wel belangrijk?

H: Zeer belangrijk.

I: Er waren geen belemmeringen wat betreft vergunningen? Er werd u geen strobreed in de weg gelegd?

H: Nee, klopt. De inzet van ambtenaren was heel erg goed, de bestuurlijke ondersteuning ook heel erg goed. De burgemeester die ook echt duurzaam denkt en duurzaam handelt. Daar neem ik echt mijn petje voor af. Ik denk dat het een voorbeeld kan zijn voor de andere gemeentes.

I: Wat er nu is opgebouwd, is dat wat je ervan had verwacht?

H: Ja, eigenlijk meer wat ik ervan gehoopt had. En wat dat betreft hebt ik altijd de wind in de rug gehad, dus wij hebben het concept van Texel mogen kopiëren en wij hebben eigenlijk mee kunnen liften van de bouw van het zonnepark. Ik heb daar mijn eigen bijdrage aan kunnen leveren. Maar daar zijn wij eigenlijk ook op een rijdende trein gesprongen. Alle kansen die er waren hebben we met twee handen aangepakt en daar gaan in door. En dat doen we nu ook met die nieuwe versnelling, die nieuwe energietransitie die we op Ameland van plan zijn te doen samen met die grote partijen. Dus ook die rijdt al, en daar springen wij op. En dan zeggen wij: die kant moeten wij op, soms sturen we een beetje bij. Soms zeggen we van: we moeten het wel samen met de Amelanders doen. Dat is de schakel die wij inbrengen. Waar wij belangrijk in kunnen zijn om dat het sociale aspect, daar heb je echt ons voor nodig en dat wordt ook onderkend door andere partijen. Die zeggen van: de energievoöperatie die hebben we nodig, want die energievoöperatie heeft veel meer vertrouwen dan de gemeente dat heeft volgens het normale politieke proces. En dat is zo belangrijk van ons: dat wij er zijn. En die conclusie, die trok ik al op Samso. Dat is de belangrijke schakel die je nodig hebt om die transitie ook in Nederland door te maken.

I: Een soort bemiddelingspartij?

H: Ja, je moet de burgers een stem geven. Anders dan gaat het fout, zoals het overal in de politiek fout gaat: wij worden niet gehoord, er wordt niet naar ons geluisterd.

I: Een duidelijke top down. De burger voelt: het wordt mij opgelegd dus ik zet mijn hakken in het zand.

H: Juist, in plaats van dat je er in mee gaat, in mee participeert, in mee stuurt en in mee bepaalt. En dat kan van onderop, via de coöperatieve weg.

I: Op die manier kunnen inderdaad dezelfde plannen een hele andere uitwerking hebben bij de mensen.

H: Ja, maar wij sturen ook bij. Je kan eigenlijk de kracht van de mensen gebruiken via een coöperatie om mee te denken, dan zeggen ze: maar het gaat de verkeerde kant op, dat is niet de kant die we willen. Meestal hebben de hardste schreeuwers de grootste stem, maar in een coöperatie werkt dat toch een beetje anders, dat doe je met zijn allen.

I: Hoe gaat de besluitvorming in de coöperatie?

H: Wij doen als bestuur een voorstel aan de leden, bijvoorbeeld wij gaan een zonnepark bouwen en dat kost zoveel, de verwachte opbrengst is zoveel en dat zijn de risico's. Willen jullie daarin mee? Want de leden zijn de baas, en de leden zijn ook de eigenaar van de coöperatie want zij moeten betalen. Vaak willen ze meer informatie hebben en geven wij zoveel mogelijk informatie. En dan zeggen ze van: we zeggen ja of we zeggen nee. Dan hebben we een raad van de commissarissen die het bestuur controleert of het allemaal wel koosjer is en of er geen belangenverstrengelingen zijn en of het goed verloopt. En dat loopt goed.

I: En het is gewoon dat wanneer meer dan de helft er mee eens is de plannen doorgaan of is het iets meer compliceert dan dat?

H: Het moet eigenlijk altijd wel een ruime meerderheid zijn. Maar volgens de statuten moet het inderdaad een meerderheid zijn, maar daar laat ik het nooit op aankomen. Dat zal dan nog steeds ondemocratisch wezen, het moet echt een overgrote meerderheid zijn. Bijvoorbeeld over het zonnepark, er waren 45 stemmers, en er waren 5 tegen. Die waren dan niet eens met het zonnepark, want die vonden dat het op een verkeerde plek kwam. Maar 40 kiezers voor, dat soort meerderheden zeggen wij dat is prima.

I: Is er ook wel een sprake van onderlinge conflicten binnen de coöperatie?

H: Ja, wij hebben een keer een hele sterke aanvaring gehad in het begin. Met de oprichting hadden we weinig leden. We hadden de statuten overgenomen van Texel dus we hadden gezegd: we gaan de raad van commissarissen instellen. Maar leden hadden we amper, dus die konden ook geen raad van commissaris kiezen. Dus we toen hebben als bestuur mensen gevraagd: wil jij commissaris worden. Er was eentje bij, die was altijd heel fanatiek. Die was altijd controller geweest bij de Rabobank en die ging ook de coöperatie financieel controleren, alsof wij de Rabobank waren. Dus wij moesten op gegeven moment elke maand financiële verslagen inleveren terwijl het net een beginnende coöperatie was. Dus het ging maar om een paar 1000 euro. Toen hebben we gezegd: doe dat maar niet, dat werkt alleen maar als een strop. Maar die man drukte een dusdanige zware stempel op het bestuur, dat op gegeven moment mensen uit het bestuur, dat is vrijwilligerswerk, tegen mij zeiden: ik vind het niet meer leuk. Als hij blijft, dan stop ik ermee. Toen zei ik, wacht dat doen we anders, ik ga een vergadering organiseren met commissarissen, drie mensen en ik ga hem de wacht aanzeggen. Eigenlijk hoort het andersom te werken, de commissaris kan het raad van bestuur naar huis toe sturen. Maar ik heb gezegd: hoor eens, wij kunnen niet samenwerken, we moeten stoppen. Dus dat heb ik gezegd tegen die commissaris en toen zeiden die andere twee commissarissen alsof het aanvoelde komen: als hij ermee stopt, stoppen wij ook. Toen heb ik gezegd: nou, dan bedank ik jullie voor jullie inzet, ik neem afscheid van jullie alle drie. Ik laat mij niet chanteren. En toen was de beslissing genomen

en toen was het moddergooien. Daar krijgt de pers dan lucht van, ik kreeg telefoontjes van omroep Friesland wat er aan de hand was en dat wij wel een ledenvergadering moesten organiseren. Toen zei ik: dat bepaalt de pers niet, dat bepaal ik zelf wel: en ja, dat gaan we doen. Toen hebben we een extra ledenvergadering georganiseerd en daar zaten honderden mensen. ik had nog nooit zoveel mensen gezien als toen, de hele tent zat vol. Ik denk dat dat uiteindelijk nog positief gewerkt heeft ook. Toen hebben we besloten om afscheid te nemen van de oude commissarissen en toen hebben we vier nieuwe commissarissen benoemd. Die hadden zich aangemeld: wij willen wel en wij willen door. Van die vier zijn er nog drie steeds commissaris. Maar toen was het dus even een relletje.

I: Dat was dus het grote conflict maar zijn er ook nog vaker kleine conflictjes of meningsverschillen?

H: Vooral in het begin. In het begin had ik een beetje het idee dat ik er alleen voor stond. Ik trok ook veel naar mij toe. Ik deed eigenlijk al het werk, ik voelde mij een beetje in mijn eentje. Toen heb ik echt steun gezocht, en daar heb ik iemand voor gevonden. En die zei: ik wil wel in het bestuur en ik heb juridische achtergrond, wat we op dat moment hard nodig hadden, en ik steun jou. En toen kreeg ik meer voeten aan de grond en konden we verder groeien. Inmiddels zit die persoon niet meer in het bestuur maar ik heb nu andere mensen in het bestuur en ik heb nu veel meer vertrouwen gewonnen. We zijn verder doorgegroeid, doordat we met zonnepark konden meedoen. We hebben echt alles waargemaakt, wat we beloofd hadden aan onze leden. Dat vind ik nog wel het mooist, alles wat we zeggen, maken we ook waar.

I: Is er ook documentatie beschikbaar, bijvoorbeeld voor derden of anderen initiatieven? Of gebeurt dat mondeling door informatie avonden?

H: Wij hebben in de Koepelcoöperatie van Friesland onze kennis gedeeld, ze mochten onze statuten gebruiken. We hebben zelfs onze statuten een beetje omgebouwd tot modelstatuten voor een begincoöperatie in Friesland. Die hebben we ter beschikking gesteld, en kon iedereen gratis gebruik van maken. Want die steun hebben wij in het begin ook gehad van Texel, wij mochten het ondernemingsplan van hen gebruiken. Dat was natuurlijk geweldig. Die kennis hebben wij ook doorgegeven. Wij hebben er ook voor gezorgd dat er in Friesland, vanuit de provincie, een potje kwam met aanloopgeld, subsidiegeld voor beginnende coöperaties. Met 2500 euro konden ze dan beginnen om informatie mee te halen, foldertjes te drukken en een beetje marketing te doen. En dat is goed verlopen.

I: De mensen die bij jullie aan de slag gaan, waar selecteren jullie die op? Jullie hebben natuurlijk ook veel vrijwilligers.

H: Ja, we hebben veel vrijwilligers.

I: Ben jij de enige die betaalt werkt bij de energiecoöperatie?

H: Ja, we gaan dit jaar wel een beslissing nemen om de penningmeester ook een vergoeding te geven. Hij doet behoorlijk veel en doet het ook behoorlijk goed. Je mag tot 1500 euro belastingvrij onkostenvergoeding uitbetalen. Dat gaan we doen aan de penningmeester, dit jaar voor het eerst. Omdat hij onevenredig veel werk doet.

I: De rest van de vrijwilligers... jij bent eigenlijk blij dat ze mee doen.

H: Ja, die doen ook niet zoveel werk. Er zitten bij ons in het bestuur twee installateurs, die zeggen: wij willen geen geld hebben, dat is misschien ook belangenverstremgeling. Maar wij willen wel graag meedenken en meehelpen met de coöperatie. Uiteindelijk is het voor ons voordelig als we de duurzame kant opgaan, want dat is gewoon werk voor ons, dus wij willen

het alleen versnellen. Dat is prima. De secretaris zegt, ik wil het als een vrijwilligersbaantje behouden, dus wat notities schrijven en notulen maken, dat vind ik geen enkele moeite. Dus verder is dat geen evenredige belasting van de vrijwilligers. En sommige dingen besteden we gewoon uit aan een professionele partij, bijvoorbeeld drukken van folders en het helpen opzetten van een goede folder, en daar betalen we gewoon voor.

I: Spelen sociale netwerksites nog een belangrijke rol?

H: Sites?

I: Ja, zoiets als Facebook.

H: Ja, Facebook. Iedereen ook op Ameland die zit elke dag op Facebook. Dus daar heb je een handig apparaat met enorm potentieel. Die heb ik ook al gebruikt voor advertenties te zetten, bijvoorbeeld toen het zonnepark net begon elektriciteit te produceren, toen hebben we een marketingcampagne erin gegooid om meer marketingklanten te krijgen, meer energiekanten. En dan kun je dus echt een Amelandse groene zonnestroom krijgen. En daar heb ik ook een Facebook advertentie voor gemaakt en vrij simpel kan je dat opzetten. En dat heeft een heel groot bereik gehad over heel Ameland. Dat heeft toch weer tientallen klanten binnengehaald.

I: Dat is reclame en informatievoorziening?

H: Ja inderdaad

I: Bedankt, ik ben wel door mijn vragen heen.

Bijlage 4

2. Interview Zuiderlicht

I: Ik heb nog wat vragen over het Zuiderlicht, over de energie coöperatie. Werken jullie ook met leden? Kunnen mensen lid worden?

Z: Zeker, ik weet niet precies hoeveel leden we hebben. Op de site van Greenchoice staat de laatste stand. We hebben veel leden, bijna 400 denk ik. Dit weekend gaan we er denk ik overheen.

I: Oké, en jullie groeien snel?

Z: Nou we bestaan al zo'n ruim drie jaar. Dus dat groeit gestaag. We hebben in het begin gezegd we zoeken ons leden rondom en met onze projecten. Maar we hebben een koffiekar en daarmee gaan we naar evenementen die al iets te maken hebben met duurzaamheid. Daar gaan we naar toe, zetten we koffie, gratis koffie. Terwijl mensen een kopje koffie drinken vertellen we mensen het verhaal, er speelt misschien al wat, en dan gaan we het gesprek aan. Mensen zijn hier met een reden, rondom een project. Dan wijzen we mensen erop dat ze lid kunnen worden en dat doen ze dan vaak. Dat kost bij ons maar 1 euro, dat is bijzonder laagdrempelig. Voor 1 euro hoef je nog niks te doen maar dan draag je Zuiderlicht een warm hart toe. Dat creëert voor ons weer draagvlak. Daar zijn mensen voor bereid, we hebben dan een emailadres. We hebben ook die 1 euro lidmaatschap. Dit is nodig om ze geen vreemden te maken, ze mogen aan ons geld lenen, waardoor ze later mee kunnen investeren in een project.

I: Dus het is een constant bezig zijn van netwerk vergroten en uitdiepen

Z: Ja, daar was die 1 euro voor. We willen dat het laagdrempelig was, zodat je niet eerst 50 euro moet betalen en dan heb je nog niks, zodat ook meer mensen dit kunnen gaan doen. We hebben later in gezien dat die kleine eerste stap: voor 1 euro en het geven van je emailadres dat dit mooi is om een kweekvijvers te maken van mensen die best wel willen investeren en we eigenlijk alleen maar een beroep hoeven te doen als er een project is. Dan zeggen we: nou mogen jullie investeren. Dat werkt dus, dit weten we nu. We konden één keer ergens extra panelen ergens opzetten, we hadden 60 extra panelen. Hier hadden we natuurlijk extra geld voor nodig. Je hoeft maar te roepen en in acht dagen waren we er. Dit ebde nog zolang na, dus nu hebben we heel veel teveel. We hebben nu teveel, dus we hebben een stop. Je kan momenteel niet meer lenen aan Zuiderlicht.

I: Oké, dus er zijn weer nieuwe projecten nodig?

Z: Er zijn nu nieuwe projecten nodig. Ik weet niet of je het SDE debacle kent. Dat zijn heel veel

projecten. En, de dakeigenaren willen, iedereen wil. Met grootverbruikers moet je natuurlijk wel iets verzinnen om het een business case te geven.

I: En, jullie leden, waar komen zij eigenlijk vandaan?

Z: Ze mogen overal vandaan komen, we hebben ook een Belgisch lid, die heeft ons via internet gevonden. Dat mag, dat heeft geen beperking. Onze ouders ofzo he, zijn bijvoorbeeld ook lid, en komen ook overal vandaan. Je draagt dus bij aan de energietransitie van metropool Amsterdam. Dus iedereen die iets heeft met of de energietransitie of met Amsterdam kan meedoen. Maar natuurlijk de koffiekar trekt vooral mensen uit Amsterdam aan nog steeds rondom het project.

I: Jullie zijn niet gefocust op een bepaald deel in Amsterdam of een wijk?

Z: Nee, toevallig hebben grotere projecten in Zuid en nog groter project in Oost, en er komen nog wat bij. Dat zijn de wat grotere olievlekken, maar er komen meer projecten aan. Je ziet natuurlijk ook dat dit ook iets met burendoen, burendie de panelen zien liggen die zijn eerder geneigd hierin te investeren. Plus de gebruikers van het gebruik, want dat vinden wij leuk. Dus dat je via het dak van de voetbalclub je ook bij de voetballers uitkomt. En dat je via het dak van de school bij de scholieren de leraren en ouders van de leerlingen uitkomt. Dus dat je ook mensen bereikt die misschien anders iets minder snel lid zouden worden van de energiecoöperatie.

I: En, hoe is de samenwerking met andere partijen bijvoorbeeld lokale overheden, ik denk dat jullie daar ook veel mee moeten samenwerken?

Z: Nou ja, sowieso zijn veel daken van de gemeente. Dus dat is sowieso een partij waarmee je vrienden moet zijn en die jou iets moeten gunnen. Helaas is dat nog zo, dat zou natuurlijk niet zo moeten zijn. Ze zouden eigenlijk blij moeten zijn dat iemand bedenkt hoe je daar... Maar goed dat komt, en dat is aan het veranderen. En de gemeente heeft in de beginfase ook subsidie verleent. Dus dat is inderdaad een partner. En andere partners, zijn onze klanten en mensen die ons het vertrouwen geven en het dak aanbieden.

I: Ja precies. En hoe zijn jullie zelf bij elkaar gekomen?

Z: Wij woonden in woonboten, achter het Olympisch stadion. We keken uit op voetbalvelden, dat paviljoenachtige clubgebouw van ASC Arsenal. Dat was toen zo'n niet gebruikt altijd zonnig plat dak. En, wij hebben relatief veel zonnepanelen. Op gegeven moment bereik je een grens, of een draaivermogen of een dakoppervlak of dat je dak niet geschikt is. En we dachten hoe mooi zou zijn om energie met de buurt op te wekken op zo'n plat dak. Een groot gebaar kunnen maken. En toen hebben we bedacht: hoe moet dat dan? We dachten dat het redelijk snel gepiept zou zijn. Ik zeg: we, maar ikzelf was er toen nog net niet bij. Maar toen is gewoon aan de keukentafel gebrainstormd bedacht: hoe doen we dat? Dit waren energie-experts, dus mensen met een eigen energie bedrijf: Pauline en een communicatie specialist zat hierbij en Frank van het eerste uur. Dus helemaal in die duurzame energie hoek. Dus professionals hebben het bedacht en hebben we toen een coöperatie opgericht. Zij zijn naar Ecopower gegaan in België, onder andere, en die hebben het model 1 op 1 over kunnen overnemen en hiermee aan de slag gegaan. Dus toen het dak, en dat bleek een erg complex verhaal, dus dat duurde heel lang. En toen zijn er verschillende, kleinere projecten gerealiseerd voordat Arsenal werd gerealiseerd. Die kwam helemaal op het eind. Dus ook het IJburg college met heel veel panelen dat is ook nog vooraf gegaan aan Arsenal. Maar met het idee over Arsenal is het begonnen.

I: Dus, het hebben van een specialisme was wel noodzaak om tot verdere ontwikkeling te komen?

Z: Noodzaak weet ik niet, maar het helpt natuurlijk enorm. We hebben inmiddels nog een energie-expert, echt een professional van Startcraft. Dat zij erbij is heel erg fijn, dat je heel goed weet wat er aan de hand is in Nederland en hoeveel kansen je maakt op een FTE subsidie en dat soort dingen. Dus dat je weet wat er om je heen gebeurt.

I: Oké. Wat is de achtergrond dan van de initiatiefnemers?

Z: Wisselend tussen communicatie, energie en de duurzame energie.

I: Oké. Wat is de grootste uitdaging die jullie zijn tegengekomen tijdens de opstartfase, tijdens het beginnen?

Z: Het is nog niet heel veel veranderd, het blijft dezelfde uitdaging. Dat is het vinden van middelen, dat zijn dus regelingen, waarmee je daken en grote zonneprojecten kunt realiseren waarmee je je business case rond krijgt. Want een grootgebruiker, is gewoon echt lastig om zo'n dak ehm... En kijk SDE was 2014 een mooi jaar om aan te vragen, toen hadden we nog maar twee daken, dus twee keer aangevraagd en vanuit dat oogpunt is dat mooi geweest en hebben we dat makkelijk kunnen financieren. En kan je het ook rondkrijgen zodat je je leden die daarvoor investeren er ook enig rendement uithalen. Maar die SDE is natuurlijk al in 2015 en eerste helft in 2016 is die al leeg voordat een coöperatief zonder dak eigenlijk aan de beurt komt. En nu heb je de Postcode Roos regeling en die doet het en die werkt. Maar dat sluit net niet lekker aan, op hoe wij zeggen: iedereen mag mee doen, het maakt niet uit waar je woont. Dus ook niet in welk postcode gebied je woont, je mag gewoon lekker mee investeren. Maar dit werkt bij de PostcodeRoos regeling anders. En dat is een hele erge beperking, wie daar van mee mogen profiteren. Wat we nu doen is het opnieuw, maar wel volgens de regels, dus heel veel uitzoekerij van wat vindt de belastingdienst wel goed en wat niet, zien de investering los te halen van het afnemen van de energie die is daarin één. Je moet de energie afnemen en je moet dan ook panelen soort van kopen tijdelijk. In ieder geval, dat willen wij lostrekken. Dat komt eraan. Op het moment dat we dat hebben, wij meer kunnen salderen, dat kan ook niet op elk dag niet altijd financieel voordelig, en de SDE-subsidie aanvragen, als daar voldoende geld in zit, en je kan de PostcodeRoos regeling gebruiken. Als je voor elk dak een passende oplossing hebt dan kan je echt vaart gaan maken. Want het is niet dat we niet genoeg daken hebben die willen. Die daken willen wel!

I: Nu elke keer weer een nieuwe zoektocht naar nieuwe kansen en mogelijkheden om aan te grijpen?

Z: Ja, om de business case rond te krijgen, dat is de grootste uitdaging

I: Hoe is de ontwikkeling door de jaren heen geweest? Is er groei geweest? Is de groei gestaag gegaan, of is er geen groei geweest?

Z: Nou, wij zijn begonnen met zeer kleine daken, echt symbolisch, reflect ships, een beetje aandacht, om te beginnen en alle stappen een keer te doorlopen. Om business cases rond te maken om te verzekeren, er komt natuurlijk ontzettend veel bij kijken. In die zin zijn de 16 panelen hier, tweedehands panelen, zijn natuurlijk echt van waarde geweest. We hebben twee jaar rente uitgekeerd: 2% is het minimum wat we beloven. Meer zat er ook niet in, gezien het kleine aantal projecten. Maar ook die stappen, we hebben alles doorlopen. We hopen dit jaar nog wat projecten te realiseren, anders wordt het een vette dip. Maar daar vertrouw ik op, dat dat nog lukt. In leden gaan we enorm goed, dat is een stijgende lijn. En, we doen via Greenchoice, dat is ook een belangrijke partner trouwens. Iedereen die bij Greenchoice klant is, en dit via

Zuiderlicht doet of die een 1 euro lid is bij zuiderlicht, daar krijgen wij 25 euro per aansluiting van. Die hebben nu ook een landelijke campagne gestart en dan krijgen we ook leden via Greenchoice die dan bij Zuiderlicht terecht komen. De groei gaat gewoon heel gestaag, bijvoorbeeld het aantal likes op Facebook, het mensen dat zich aanmeldt, mensen willen heel graag lenen. Dat werkt momenteel frustrerend, mensen zouden best wel meer willen, maar dat kunnen we nu even niet bieden, maar dat komt.

I: Ja, en wat is de rol precies van de leden?

Z: Ik denk dat we zowat twintigtal actieve leden hebben, dus dat mag, daar zijn we hartstikke blij mee. Zoals; aanstaande zaterdag gaan we op een slimme markt staan, van een lid trouwens weer die dat organiseert, met de koffiekar. Dus wij verzorgen de koffie en gaan er een aantal leden mee. Er zijn ook een aantal leden die helpen met de administratie of met andere dingen. Dus dat mag en dat vinden wij fijn. Er zijn ook net een paar leden die hier terecht komen. Er zijn ook leden die via het lidmaatschap van Zuiderlicht nu ineens een huis vul-op-de-meter aan het verbouwen zijn. Na 1 euro kan heel wat gebeuren, dat is heel mooi. Een heleboel leden zien we helemaal nooit. Dat vinden het gewoon prima. Zij hebben bijvoorbeeld voor een kind of een kleinkind een lening afgesloten. Dat kind krijgt bijvoorbeeld zakgeld van de zon, elk jaar een percentage, op gegeven moment dat bedrag. Dat gebeurt veel, dat zijn niet de mensen die we zien. Laten we zeggen dat wanneer we een nieuwsbrief uitzenden en we vertellen echt wat we doen, bijvoorbeeld toen we laatste een oude windmolen hadden gezien. Nou, dat wordt wel gelezen en dat vinden mensen wel leuk en daar reageren mensen wel op. Korte berichtjes, maar wel leuk

Hebben jullie leden vergadering?

Ja, twee keer per jaar. Ook daarin leren we. We hebben wel eens een spreker uitgenodigd, maar toen waren de leden veel meer geïnteresseerd in het financiële afhandeling van dingen. Dat was een beetje in de beginfase, dat leden nog het vertrouwen wilde hebben, want sommige hebben er echt veel geld in gestoken, in de leningen. Dat vertrouwen hadden we toen nog te winnen. Inmiddels merken we dat het minder wordt, hoewel je de cijfers moet blijven presenteren en verantwoorden. Maar dat hoeft natuurlijk maar 1x per jaar. De andere ledenvergadering kunnen we wat leuker maken, daar kan wat meer inspiratie inzitten of wat meer de inhoud ingaan of juist, weet ik veel, de borrel opzoeken, zodat je elkaar wat meer spreekt. In het begin hebben we heel veel leden gehad die kwamen. Dat was natuurlijk ook een andere groep mensen die we in het begin hebben aangetrokken dan de groep die we nu via de markten aantrekken. De primaire band is nu minder warm. In het begin was het echt de burens van, de familie van. Voor iedereen heel spannend en super geïnteresseerd. We merken dat het groepje die nu naar de ALV gaan kleiner wordt, terwijl we juist meer leden krijgen.

I: Is er wel eens sprake van onderlinge conflicten?

Z: Tussen ons onderling of wij met de buitenwereld?

I: Ja, tussen jullie onderling of met de leden misschien.

Z: Conflicten met de leden hebben we nog niet meegemaakt maar ze zijn soms wel kritisch, en stellen vragen. Wat natuurlijk erg fijn is. Wij onderling: ja, uiteraard. Het is natuurlijk wel eens lastig. Je bent een professionele organisatie, je beheert heel veel geld en we leven van weinig. Het grootste deel van de mensen is niet betaald, en er zijn twee mensen die een klein beetje betaald krijgen en moeten veel werk doen. En dat roept wel spanning op. En zeker als je bedenkt dat het nu stagneert, en daar wordt iedereen heel zenuwachtig van en is het heel spannend. Waar ligt dat dan aan? De ambities zijn torenhoog en ondertussen lijkt het alsof er en heel jaar niks

gebeurd. En dat is spannend en wordt er ook even een jaar bijna niets uitbetaald, dus ook dat is spannend. En ook voor de mensen die het werk doen en er bijna niks van terugzien. Maar we komen er altijd weer uit, we kunnen elkaar altijd weer omhelzen daarna.

I: Hebben jullie ook documentatie beschikbaar voor derden, hoe jullie het aanpakken, een succesproject, wat je kunt delen met anderen?

Alles is open source, we zijn ook heel open via onze nieuwsbrieven. We delen eigenlijk dan ook alles. Dus z'n business case Arsenal hebben we weliswaar aan de leden, dus echt de leden, wel eens uitgelegd. Mensen vragen wel eens: jeeetje waarom duurt dat zo lang? Nou, dat leggen we dan wel eens uit, wat zal het zijn, 1.5 a4tje leggen we dat dan uit. Bijvoorbeeld ook de molen, ook hoe we de PostcodeRoos naar onze hand willen zetten, dus a la Zuiderlicht willen maken. Dat staat op onze website. Verder zijn ook alle business modellen, alle Excel sheets en alles wat er achter, het zit is allemaal open source. Dat is niet leesbaar genoeg, interessant genoeg om zomaar op je website te hebben, maar als iemand dat wil hebben en ook andere coöperaties: kom langs, en we sturen je alles op!

I: Laatste vraag: wat nu allemaal bereikt is en wat er nu allemaal staat, is dat wat jullie ervan verwacht hadden?

Z: Nou, we hadden wel verder willen zijn.

I: Dus de ambitie was wel hoger?

Z: De ambitie was veel groter dan dat we gerealiseerd hebben, zeker het afgelopen jaar. Vorig jaar waren we best happy, dus ik denk dat ik vorig jaar best een ander antwoord kunnen geven. Maar op dit moment is het zwaar frustrerend, dat je het geld op de plank hebt liggen, dat je de dakeigenaren bereidwillig hebt, dat je de businessmodellen rondrekent, maar dat een subsidie die anderhalf jaar geleden nog wel mogelijk was dat dat dan nu niet meer mogelijk is, en dat een andere subsidie die bedacht is, de Postcode-Roos regeling, dat die ook al 3 jaar bestaat maar pas dit jaar echt bruikbaar is geworden en gebruikt wordt, dat zijn regelingen die door iemand bedacht zijn. Wij zijn een bestaande coöperatie met een eigen manier van doen. Dan moet er weer wat gesleuteld worden. Dat kost tijd, dat levert intern wat spanningen op en daar reageren de leden ook op. Godzijdank hebben we de molen kunnen kopen en die is op dit moment symbolisch maar die wordt het absoluut niet. We hebben daarmee toegang gekregen tot een windmolenpark. Dat was een hele mooie en belangrijke zet voor Zuiderlicht. En dat leden daarmee ook opgelucht ademhalen van hé hé, we dachten al dat het afgelopen was, einde zaak en einde oefening. En natuurlijk z'n is bijzonder mager, hoe ga je daar voor leveren als je dat doorrekent, dan is dat een kil en koud plaatje. Dat blijft gewoon nog heel lang tijd en energie vragen.

I Best vreemd, want als je hier rond kijkt denk je dat de capaciteit, energie en wil overal wel aanwezig is?

Z: Als je hier rondkijkt, achter ons, dat is goed om je hier op te laden.

I: Dat is niet representatief voor de maatschappij

Z: Dat is erg goed om je hier op te laden. De beleidsmakers van de gemeente Amsterdam komen hier ook, onder gelijkgestemden komen ze zich weer opladen, maar zij moeten wel weer terug naar het gebouw hierachter. Ik zag laatst ook programma van politieke partij die ze hadden doorgelicht, en ik weet niet waar duurzaamheid stond, maar super laag. Dat wil je hier niet geloven, maarja.

Bijlage 5

3. Interview GWL Ecostrroom

I: Ik ben dinsdag naar Ameland geweest, daar heb ik een energiecoöperatie bezocht. Vanochtend ben ik bij het energieontbijt geweest.

J: Van het Zuiderlicht?

I: Ja voornamelijk van het Zuiderlicht. Maar ook andere partijen kwamen daar. Daar heb ik inderdaad iemand van het Zuiderlicht geïnterviewd. Ik wil graag kijken naar de sociale kant. Ik wil kijken waarin Amsterdam zich verschilt van bijvoorbeeld Ameland, of een ander plattelandsinitiatief wat ik nog ga onderzoeken. Wat is daar voor nodig en wat is er in Amsterdam voor nodig? En verschilt dat wezenlijk? Dat is het voornaamste wat ik wil onderzoeken.

De eerste vraag is, hoeveel leden heeft Ecostrroom?

J: Ecostrroom heeft op dit moment een kleine 200 leden. Inderdaad als je het vergelijkt met Zuiderlicht, die hebben iets meer leden, maar minder panelen. We hebben een andere doelgroep, we zetten ons zelf ook anders in de markt.

I: Hoe is jullie doelgroep anders?

J: Waar wij in onze communicatie altijd voor zorgen is dat je een groepsproject mogelijk maakt maar het moet wel rendabel zijn om te deel te nemen. Dat betekent dat wij ook mensen krijgen die heel milieu begaand zijn maar ook mensen die eigenlijk zeggen, het is gewoon een goede investering. Op het moment dat het plaatje rond is, zoals volgende week hebben we de openingsborrel van PEK Ecostrroom, dat is een bouwmarkt, een Praxis, dat maakt ons eigenlijk niet uit. Wij benaderen dat echt als een bouwproject, het is een harde wereld, duurzaamheidsprojecten komen uit de goudigheid van de sokken. We proberen dat bij elkaar te nemen.

I: Oké, dus iets meer ook vanuit de economische benadering in plaats van een activistische benadering?

J: Ja, de activistische benadering van Zuiderlicht vinden wij prachtig, wij hebben ook wel een ontbijt van meegenomen van verse leg eieren. Maar een aantal van onze klanten vinden dat helemaal niet relevant. Dat is dus echt een andere aanpak en dat is niet beter of slechter, zo zitten wij er helemaal niet in. Je krijgt voor een deel overlappende doelgroepen. Maar wij zijn wel heel hard in het uit onderhandelen met inkopen en aanbestedingen om te zorgen dat onze leden rendement hebben.

I: En jullie leden, waar komen die vandaan?

J: Het hangt ervan af, welke regeling je binnen valt. Postcode Roos moet dat echt binnen de postcodes zijn, en dan pakken zij alle postcodes die er om heen zitten.

I: Het is wel voornamelijk Amsterdam?

J: Al onze leden zijn natuurlijk in Amsterdam, grote markt. Binnenkort hebben we een project 'Osdorp' op de rand van Amsterdam. Een deel postcode Roos en een deel SDE+, dus er zijn verschillende varianten. En we weten ook dat we dan gewoon mensen van buiten Amsterdam gaan trekken.

I: Hoe bereik je dat soort mensen?

J: Er zijn verschillende manieren, we zijn heel goed in [...] Maar we hebben ook gewoon een samenwerkingsovereenkomst met Greenchoice. Net als trouwens Zuiderlicht. Maar we hebben ook wel linkjes met Nuon. In Osdorp krijgen we twee postcoderoosprojecten, zorgen we gewoon dat ze allebei een andere leverancier hebben, zodat mensen kunnen kiezen GreenChoice of FGI of SDE+ waar ze hun eigen ding kunnen behouden, maar iets minder rendement hebben. Dan kan je keuzes gaan aanbieden.

I: De samenwerking met de gemeente, hoe kijk je daar tegen aan?

J: Het gaat meer om de overheid, de overheid is steeds minder goed om met initiatieven en groepen en bewoners om te gaan. Die kwaliteit hebben ze niet. Ze werken alleen nog met hele grote professionele partijen en de wet verplicht ze om af en toe mee te werken maar daar hebben ze heel veel moeite mee. In de bouwwereld hebben ze het idee allang losgelaten dat ze denken dat de bouw een uniform iets is, alle huizen zijn anders alle projecten zijn anders. Daar heeft men jaren over gedaan om dat te accepteren als overheid, met die wetenschap is men gewoon aan de slag gegaan. Maar met duurzaamheid denken ze alsnog alles uniform te kunnen krijgen eigenlijk. Maar elk project is anders eigenlijk. Zeker als je binnen die kleine marges die er zijn probeert het rendabel voor je deelnemers te krijgen of zelfs meer dan rendabel. Dan moet je die verschillen die er zijn meepakken. En soms is een dak wat groter, het draagkracht van het dak, als je 10 kg per vierkante meter hebt of 100, dan kunnen er gewoon meer panelen op. Het is heel simpel maar het betekent gewoon dat je project dan meer rendabel wordt. Dat is in het aanbieden, ja hoe doe je dat? Pak je dan meer marge of niet? Als coöperatie, keer je dan meer uit? Hoe is je prijzenpaneel, hoe ga je dat neerzetten? Dat zijn allemaal beste lastige vragen. Maar, de overheid is daar op dit moment gewoon niet mee bezig.

I: Hebben ze ook te weinig specialisten?

J: Het gaat niet zozeer om specialisten, kijk specialisten worden natuurlijk niet ingezet op het moment dat het bewonersinstituten er zijn, want dat is duur. Maar ze zijn gewoon gewend om te subsidiëren maar niet om het resultaat te bekijken. Dus het zit er nog niet in en dat zal best nog een tijd duren voordat ze initiatieven volwaardig zullen behandelen. Ik denk niet dat de subsidiekraan open hoeft. Maar er zijn wel een aantal dingen, in Amsterdam heb je bijvoorbeeld erfpacht. Erfpacht op een dak, als je dus op een dak iets doet, dan gooi de erfpacht weg, dus daar wil je niet naar toegaan. Dan moet je dus heel vele belasting betalen als je panelen op je dak hebt. Dat is niet de bedoeling en dat weten ze ook. Maar ze zijn gewoon niet in staat om daar mee om te gaan.

I: Om daar flexibel op in te spelen?

J: Ja, en dat is ook moeilijk.

I: Wanneer bent u gestart met het initiatief?

J: Ecostrroom is gestart door van Kleef, in 2010/2011. We hadden gewoon echt een dak, en het voordeel van Noortje, wat Noortje anders heeft dan alle anderen mensen in deze branche is dat ze een bouwer is, niet alleen een ingenieur maar ze is ook gebiedsontwikkelaar en gewend om met bouwpartijen te spreken. Dat heeft een voordeel dat je een natuurlijke professionaliteit hebt, een goed aanbestedingsbeleid hebt, economische zaken had ze vormgegeven voor een geheel, veel aanbestedingen gedaan, maar ook heel veel bouwervaringen. Het spreken, het afsluiten van contracten met bouweigenaren, doe die de energie koos voor die partijen, de binnenkant van de motor is altijd het belangrijkste. Als je zorgt dat dat allemaal goed zit, dat vraagt veel kennis. Wij hadden die kennis dat betekent dat je veel sneller en makkelijker dan een groep collega's stappen kan zetten.

I: Ze is in staat andere partijen vertrouwen te geven?

J: We hebben ook contacten met een andere grote VvE, die gene heeft op Amsterdam School of Real Estate afgestudeerd en daar is hij heel trots op. Dan sturen we haar als eerste naar zo'n gesprek toe want, behalve dat ze in Delft is afgestudeerd heeft ze ook in Amsterdam School of Real Estate de papiertjes. En dat geeft ontzettend de klik, dat is net alsof je van dezelfde studentenverenigingen bent, dat geeft een gemeenschappelijke binding. Dat maakt niet uit of het een kunstenaarsclub is of een corporalenvereniging. Het is dat je dezelfde taal kunt spreken. En zie je ook van elkaar waar je bent en zo kun je heel snel tot afspraken komen. Dan blijf je niet heel lang in de processen hangen. Dat is een heel groot voordeel.

I: Zij heeft ook het initiatief tot coöperatie genomen? Of zijn er meerdere initiatiefnemers?

J: Wij zitten daar wat anders in dan sommige andere initiatieven. De coöperatie is technisch gezien de vorm waarin je dit en dat voor elkaar krijgt, wij daar doen daar ook niet moeilijk over. Als de wet voorschrijft dat je een coöperatie moet zijn, dan starten wij een coöperatie bij lokale partijen. Dat betekent dat Ecostrroom heeft een voorzitter van de huurdervereniging, een actief SP lid, de voorzitter van de huurdersvereniging, daar hebben we afspraken met lokale bibliotheken daar, met andere initiatieven uit de buurt. Gezamenlijk pakken we dat op en gaan we daarmee aan de slag. Wij zorgen wel dat de professionaliteit aan boord is en ook geborgd is om samen met lokale netwerken tot afspraken komen. Dus wij Onze coöperatie is in eerste instantie een vorm en we merken dat dit ook een werkbare vorm is. Dus wij eerst met zo'n borrel GWL, was meer dan 70% aanwezig. Dus het is niet alleen maar gebakken lucht. Mensen kennen elkaar. Dat zie je ook in de aanmeldingen: iemand meldt zich aan, en even later belt de buurman van een verdieping hoger. Dat kunnen wij natuurlijk zien, en dat is geen toeval. Dus wij zien dat dat gedragen wordt, zowel bij PEK als bij GWL. Mensen vinden het heel fijn om mee te doen. Sommige mensen hebben maar 1 paneel en moeten echt sparen om dat ene paneel te bekostigen. Anderen doen mee voor 15, maar dat maakt natuurlijk niet zoveel uit. Een andere vorm van berekening, als het ware.

I: Wat is de rol van de leden? Doen zij mee met de besluitvorming?

J: Nee, technisch wel, het is een coöperatie, dus iedereen kan meedoen met het proces. Maar het doel is strikt van deze coöperatie om het rendement te genereren. Dus eenmalig opgezette organisatie en het blijft natuurlijk bestaan dat hij moet uitkeren. Want dat is natuurlijk de vorm waar we aan gebonden zijn, wattages natuurlijk afleveren. Iedereen mag in het bestuur deelnemen en elk jaar moeten we ook een ledenvergadering uitschrijven. Je woont natuurlijk in verschillende postcode gebieden, en dat kunnen hele grote zijn. Dus sommige mensen kennen elkaar uit die club en vinden dat leuk, andere niet. Het is niet dat je daarnaast nog extra activiteiten gaat doen, dat is uitdrukkelijk niet de bedoeling. Technisch gezien moeten we de vergadering uitschrijven. We moeten jaarstukken produceren, we moeten uitkeren. Mensen weten ons te vinden en we worden ook aangesproken door leden op straat en via borrels. Maar we gaan niet daarnaast nog extra activiteiten houden.

I: Dus niet elk project dat wordt aangepakt wordt aan de leden voorgelegd?

J: Nou, dat zijn aparte coöperaties!

I: Oke, dus het zijn projectcoöperaties?

J: Ja, en als EcoStroom zorgen we dat er altijd twee mensen in het bestuur hebben zelf. Zodat we in de besturen controle hebben, de wetgeving geeft aan dat dit een vorm is waarin dit kan. Maar als je dat beroep zonder kennis zou willen starten, dat gebeurt wel vaker maar dat is per definitie een ramp omdat je specialisten aan boord moet hebben: technische en juridische kennis, je moet aanbesteden, een organisatiemodel kunnen neerzetten. Die marges zijn heel klein. Dan heb je ene hele kleine, snelle, effectieve en commerciële organisatie nodig die een coöperatieproject kan neerzetten. En dat kan, maar het is heel moeilijk. Wij hebben dit bij PEK gepresenteerd en twee mensen die zich op dat coöperatieve model storten en dat coöperatieve gevoel willen meten. Die draaien ook met ons mee, dus die zijn aan ons gekoppeld maar niet verbonden. Dus die draaien mee het hele project. Die kunnen het hele project zien en alle mensen aanspreken om het coöperatiegevoel te verstevigen. Die hebben gevraagd of ze dat konden doen en dat is prima. Iedereen is bij ons welkom en ze zijn heel open en transparant. Sommige mensen vinden dat ook heel belangrijk. Maar wij zorgen eerst echt gewoon dat het juridisch en financieel op orde is en dat de administratie klopt. Wij draaien gewoon echt een project en de vorm waarin het gegoten is, dat is de werkgever. Die aanpak, daar zijn we ook helderder en zuiverder in dan Zuiderlicht, daar verschillen we ook echt in naar buiten toe en ook hoe we ons presenteren, dus wat zakelijker dan Zuiderlicht. Maar we geven wel meer rendement aan onze leden, dat is natuurlijk de andere kant van het verhaal, want wij realiseren sneller dingen. Dus zakelijker, die eitjes daar zijn lekker, maar wij willen juist dat het een beetje de knutselhoek ontstijgt en het een professioneel gebeuren wordt. En als je dat doet, moet je niet teveel met gebakken eitjes gaan rondwandelen, vind ik. Dan moet je je zelf als professional verkopen om het vertrouwen te winnen. Daarom gaan wij bewust geen eitjes uitdelen. We proberen ons in deze markt, waarbij je heel snel als een soort vrijwilliger wordt gezien, als een professionele partij te functioneren.

I: Hoe hebben jullie elkaar als initiatiefnemers gevonden? Hoe zijn jullie bij elkaar gekomen?

J: Hoe bedoel je? De mensen van het eerste bestuur?

I: Ja, het eerste bestuur.

J: Dat waren mensen die elkaar al wel kende, zoals Noortje ken ik al heel lang. We hebben gezien dat we verschillende kwaliteiten hebben. Ik ben gids door het jaar heen, in april/mei/juni werk ik 60 uur per week. In november en januari komt er geen kip naar Amsterdam, dus dan heb ik heel veel tijd. En dan ga ik met goed flyer materiaal en afspraken de deuren af, en ga ik bellen. Dat vinden mensen heel raar maar dat is gewoon ondernemerschap. Ik heb dan tijd, dus dan ga ik gewoon leden werven. Dat betekent aanbellen, flyertje door de bus gooien en mail contact hebben, om zoiets uit de grond stampen.

I: Dat doe je op willekeurige locaties?

J: Ik ben op het GWL terrein begonnen, daar heb ik bij mensen aangebeld, om vanuit de middle of nowhere, dus puur op van die gelamineerde platen waar ik op projectplanning stond, en wat gaan we doen, en dat we gesteund werden vanuit verschillende woningbouwverenigingen op dat terrein, en dat gemeente Amsterdam de voorfinanciering had, dat geef in ieder geval een beetje vertrouwen. En met zo'n start, dat moet je wel voor elkaar regelen, dan kun je naast je werk uren draaien. Dat creëert een basis van vertrouwen. Op dit moment zijn er een aantal projecten in de lucht. We zijn onlangs door GroenLinks Amsterdam genomineerd als het meest duurzame project en door de SP als voorbeeldproject benoemd. We zijn door de CDA geprezen, landelijk. Je ziet het al, we zijn dan ook niet zo van, dat iedereen die maar wil mag met ons mee doen. Er zit geen voorkeursbehandeling in, je moet zelf ook wel een politiek netwerk hebben. We hebben gewoon een hele heldere koers en die houden we vol. Noortje en ik zijn complementair, wij vullen elkaar mooi aan, zij kan niet aanbellen en gesprekken voeren met willekeurige mensen. En ik ben gids, ik steek een verhaal af, al is dat nou voor Gouda of Groningen, maakt mij helemaal niks uit. Ik heb mijn feiten op orde en dan ga ik gewoon babbelen.

I: Wist je van te voren waar je aan begon? Had je een duidelijk plan, van over twee of drie jaar willen we hier staan?

J: Je weet wel een aantal dingen, de regelgeving is heel fluïde. Ik ben 7 jaar raadslid geweest. Als de regelgeving fluïde is, betekent dat de processen versneld of vertraagd kunnen worden. Je weet wel dat een aantal dingen op de helling zitten, qua wetgeving. Maar je weet ook waar het lastig gaat en waar het goed gaat. Dus je weet gewoon: we stappen erin en we gaan er energie in stoppen. We hopen onze planning te halen behalen. Dat is in zo'n situatie heel moeilijk en we hebben ook wat tijd verloren onderweg. Dat heeft ook met de regelgeving en andere zaken te maken. We hebben nu het hele project en traject onder controle plus alle wetgevingen en wetgevingen voor ons. Geconstateerd door verschillende Tweede Kamer fracties en andere beleidsmakers.

I: Wat is de uiteindelijke ambitie?

J: Dat is een goede vraag. We willen nu een stagiair hebben. Die positief en goed is en behept is met passie voor duurzaamheid, maar we zijn natuurlijk klein en niet heel groen rendabel. We hebben op dit moment een te klein budget. Mochten we groter groeien, dan moeten we misschien iemand aannemen. In die fase zitten we nu, om te kijken hoe we dat doen. We hebben er natuurlijk wel voor gezorgd dat we goede afspraken hebben gemaakt met de notaris. De notaris kent ons. Morgen gaan we weer naar de notaris voor een nieuwe coöperatie. Op gegeven moment moet je ergens gaan professionaliseren, verder gaan groeien. Dan moet je je team ook uitbreiden. En niet alleen mensen die bestuurlijk iets doen en al dan niet wat werk willen verrichten, maar ook mensen die misschien in dienst worden genomen vanuit EcoStroom, dus niet vanuit de coöperatie maar..

I: Dus geen duidelijk einddoel van: dan is het af? Of, dan zijn wij tevreden?

J: Het geeft ontzettend veel voldoening, het is heel veel uren maken, maar mensen houden zich ook bezig met andere zaken.

Jack heeft bijvoorbeeld allemaal grote projecten gedaan, bijvoorbeeld bij EcoStroom, maar werkt ook bij Enexis en die zich in zijn vrije tijd bezig houdt voor dierenrechten, op zichzelf niet echt een grote ster maar wel ontzettend belangrijk. Er zijn ook andere mensen die wel van alles kunnen en er heel veel tijd in gaan stoppen, dan moet je dat niet perse het financieel gaan compenseren. Dat kan ontzettend gaan tegenvallen maar het geeft wel ontzettend veel voldoening als er een project af is: als het laatste paneel verkocht is en de panelen liggen op het dak. En dan is er weer ruimte om verder te gaan. Zolang we er lol in hebben en we kunnen doorgroeien, dan gaan we dat doen. We moeten even kijken of we er nog meer tijd in kunnen gaan stoppen of niet. Ik zal zelf het gidsen niet willen opgeven, dat vind ik veel te leuk, dat is mijn passie en mijn beroep. Maar in de winter is er wel tijd om het ernaast te doen.

I: Dus of mensen er hun volledige baan ervan maken?

J: Dat zou misschien over anderhalf jaar, of een jaar, wel kunnen in ons geval. De vraag is of je dat zou willen en of het misschien niet handiger is om eerst één of twee stagiaires te hebben voor het opzetten van de administratie of het bijhouden van bepaalde stromen. We zijn er ook over in gesprek met de hogeschool InHolland. Het is meer de richting waar wij in denken, dus de proceskosten blijven groeien, maar ik weet dat het voorstel in het gemeenteraad ligt, in Amsterdam, om daar iets mee te doen. Dat is ingestoken door Zuiderlicht. Dat is hartstikke prima, als zij daarmee op eigen voeten willen komen. Wij willen vooral zelf onze processen op orde hebben. Je moet het toch zelf doen.

I: Is er wel eens sprake tussen onderlinge conflicten tussen de initiatiefnemers?

J: Tuurlijk, als je een groep mensen hebt die je verzameld. Sommige mensen werken gewoon als koppels minder sterk. Ik houd mij bijvoorbeeld om die reden ook niet met de Osdorp bezig en Jack houdt zich niet met Landlust en Noud bezig. Wij kunnen het goed vinden, maar soms heb je drie mensen met dezelfde kwaliteiten, terwijl je er maar één nodig hebt. Dan ga je elkaar in de weglopen, haantjesgedrag. Maar het is niet zo dat wij nu een financiële of een andere ruzie tot nu toe hebben of verwachten.

I: Zijn er specifieke kenmerken in Amsterdam waarom het hier een succes kan worden?

J: Ik woon Amsterdam en het is altijd goed als je veel langs moet gaan en het is je eigen omgeving. Dat is makkelijker. Amsterdam is ook groot en een hoge dichtheid. Dat betekent veel mensen en veel afnemers. Amsterdam is ook een stad met veel groene mensen. Dat betekent dat een project makkelijker in Amsterdam dan in Rotterdam te realiseren valt. Maar in Haarlem of Utrecht zouden we ook heel makkelijk zo'n project kunnen draaien. Alleen het lastige is dat wanneer je gaat aanbellen in Utrecht dan moet je de kaart van: waar ben ik eigenlijk? erbij elkaar halen. Als gids ben ik wel bekend in Utrecht, maar dat zouden we echt met lokale mensen daar moeten gaan doen. Maar we hebben af en toe overleg met andere coöperaties, laatst in Tilburg en Haarlem. Die vragen ons dan om advies, hoe je bepaalde dingen moet doen.

I: Hebben jullie ook documentatie beschikbaar voor derden of bepaalde formats?

J: Dat is lastig. We krijgen dat soort vragen vaak, maar dan wordt je eigenlijk weer als een soort vrijwilligersclub gezien. Terwijl als je je bedrijfstoestanden overboord wil zetten. Ik ben toevallig afgelopen week bij zo'n club geweest en die was vrij gepikeerd. Het is hartstikke mooi dat jullie dat ook willen gaan doen, en succes. Maar wij hebben drie jaar geploeterd om het eerste project van de grond te krijgen. Het is mooi dat jullie contracten hebben met gebouweneigenaren, maar je hebt er niks aan die van ons omdat alle gebouwen anders zijn. En die verwachten dat wij dat maar allemaal gratis te beschikking stellen. Ik zit toevallig dinsdag aan tafel voor een 1e gesprek met een nieuwe gebouweigenaar. Ik ben iemand die snel wil beslissen. Dan weet ik binnen een uur of die mensen met ons verder wil, als dat zo is, dan komt dat contract. Als mensen zien dat we goede contracten hebben en de gebouweigenaren zijn allebei ervaren vakmensen uit het vastgoed. Dan is een derde club is dan ook niet zo bang om daar zijn handen aan te branden. Het komt door wat wij doen. Het is voor ons belangrijk en je gooit kennis overboord. Heel veel mensen denken: dat vinden wij ook leuk, wij zijn enthousiast. Maar het is best lastig om te doen. Wij hebben gelukkig mensen die fiscale kennis hebben, en juridische kennis, politieke kennis, en een netwerk. En dat in zo'n kleine organisatie. Noortje is ook architect en in de bouwwereld. In het bestuur zit ik met Bas en Noortje, mensen uit de bouwwereld. Dus die contracten met bouwbedrijf, dat gaat veel makkelijker, want je weet waar je over praat. Anders moet je allemaal kennis inhuren of je hebt een voorbeeldcontract en dat deel je dan. Dat slaat gewoon nergens op.

I: Dus het is eigenlijk wel noodzaak om specialisten in je organisatie te hebben in een complexe omgeving als Amsterdam, waar veel partijen en belangen zijn?

J: Veel gebouweigenaren willen alle risico's afdekken. In sommige besturen hebben we mensen die perse een bestuursaansprakelijkheidsverzekering willen, anders willen ze niet in zo'n bestuur zitten. Dat regelen wij allemaal. Maar dat gaan we niet aan de leden communiceren, dat wij een bestuursaansprakelijkheidsvergadering hebben. En hoe perse alle details uit het dakcontract in elkaar zitten, en hoeveel we daarvoor betalen om te huren of te leasen. De ene keer kom je op het ene uit en de andere keer op het andere, en dat wisselt ook. Zelfs als de informatie openbaar is, heb je er niks aan als je het niet kan lezen wat er staat.

I: Ik ben zelf dinsdag op Ameland geweest en dat is een hele andere vorm van werken en een hele andere omgeving.

J: Ja, Ameland is natuurlijk heel mooi. Ik weet dat op Terschelling vier postcodezones hebben. Op Ameland weet ik dat ze twee of drie zones hebben. Iedereen in Ameland kan mee doen in principe, dat kan heel gunstig zijn. Maar er wonen natuurlijk veel minder mensen.

I: Ja, op gegeven moment houdt het ook op.

J: Ja, dan houdt het gewoon op. Het is natuurlijk een hele grote markt. Het kan best zo zijn dat ik denk, we hebben een mooi gebouw in Haarlem en we gaan in Haarlem een projectje draaien.

Bijlage 6

4. Interview Drentse Aa

M: Mijn scriptie gaat over lokale energie initiatieven en ik ben dan benieuwd wat er nodig is om zo'n initiatief op te starten en ook wat er nodig is om het verder te ontwikkelen. Het opstarten is één, maar hoe trek je het naar een hoger plan? Ik heb daarvoor coöperaties geïnterviewd, eentje in Ameland en twee in Amsterdam, en u dus nog. Ik wil kijken of hier nog een enig onderscheid in zit. Dus tussen coöperaties die zich echt bevinden op landelijk gebied, ruraal gebied en die twee die duidelijk in de grote stad zitten. Dus ik kijk of er verschil zit in het opstarten en de kansen die ze hebben en aangrijpen. Mijn eerste vraag is eigenlijk: hoe ziet uw organisatie eruit en wat is uw rol in de organisatie?

D: Ik ben penningmeester van de energiecoöperatie, ik doe dit nu twee jaar samen met de secretaris en de voorzitter en nog een algemeen lid. Wij zijn in eerste instantie breder begonnen met communicatiemensen en technische mensen. Dat was de start: mensen met een duurzaam hart hadden elkaar gevonden en zijn met elkaar in gesprek geraakt. Na een jaar hebben we daar echt een bestuurtje boven gezet en hebben we een technische werkgroep en een communicatiewerkgroep/klantenwerkgroep.

M: Dat heb ik inderdaad op de site gezien.

D: Je kan niet doorgaan om met zijn allen steeds te praten welke stappen je gaat ondernemen, wat ga je wel doen, wat ga je niet doen? Dat zijn we wat efficiënter gaan organiseren.

M: Iedereen doet dat op vrijwillige basis?

D: Ja, ik heb zelf bewust toen een dag minder gaan werken om hier ruimte voor te hebben. Ik vond dat wel praktisch.

M: Oké, en welke activiteiten onderneemt de energie coöperatie de Drentse Aa?

D: We hebben eerst een businessplan gemaakt, een ondernemingsplan. Dat heb je dan in de kast liggen. En vervolgens zijn we aan het werk gegaan. Onze energiecoöperatie zit in een verband met een Drentse Koepel. Ameland zit in een Friese koepel. We zijn min of meer participant in het Noordelijk Lokaal Duurzaam. Dan krijg je een soort incentive, dat het belangrijk is om enerzijds klanten te werven voor NLD en anderzijds onze groep ook groter maken, ons ledenbestand. Daar hebben we eerst op gefocust op die twee doelgroepen. Daar zijn we begonnen met thema's te organiseren en te communiceren met dorpen. Gaandeweg zijn we tot de ontdekking gekomen, na drie kwart jaar, dit gaat wel heel erg stroperig. Want, we kunnen dit wel communiceren, maar we zijn er niet alleen om klanten en leden te werven. We moeten concrete projecten maken, duurzame energieprojecten die mensen aanspreken. Want dan heb je iets concreet en kun je mensen boeien en binden. Toen hebben we ons verdiept in projecten. Dan moet je denken aan, zonnepanelenprojecten op een sportschool, of iets met een verwaarloosde boerderij met de daar omliggende buurt. Dus het was heel erg projectgericht en daarvan hebben we ook vorig jaar gezegd: dat krijgen we niet van de grond. Daarvoor zijn we zelf te klein, en we hebben toch steeds mensen nodig die ons daarbij helpen, denkvermogen en handen. Toen hebben we op een gegeven moment gezegd, dat hebben we niet zelf gezegd maar we kregen contact met buurtkracht, een team van Enexis, toen kregen we ondersteuning. Daar zat een plan achter, een aanpak om concrete wijken en mensen te binden aan een thema.

M: Oké, dus een specifiek plan voor een bepaalde wijk?

D: Ja, en niet van te voren invullen van: dit gaan we doen. Maar vanaf de *bottom* met mensen die daar geïnteresseerd voor zijn.

M: dus daar ook de ideeën ophalen

D: Ja, inderdaad

M: En hoeveel leden heeft de coöperatie nu?

D: We hebben nu 20 a 25 leden

M: Oké, dus een relatieve kleine coöperatie

D: Ja, nog wel

M: En wanneer is het opgestart?

D: Eind 2014, kijk wij zijn een dorp, Paterswolde is toch een soort forensendorp. We kennen naburige coöperaties, zoals Ameland helemaal, geïsoleerd, dat is een outlier, statistisch. Maar ik denk ook echt dat dorpen die meer afgelegen zijn, daar zit meer cohesie om zoiets op te starten. Dat hebben we ook wel gezien. Dat van ons, ja wij hebben wat meer tijd nodig om bij die mensen te komen.

M: De mensen die wel lid zijn, zijn dat mensen die langere tijd in het gebied wonen?

D: Het begint nu iets te veranderen. De leden waren echt wel frontstrijders, mensen die al heel lang met duurzaamheid bezig zijn. Ze wilden lid worden om met elkaar erover te praten en het zijn geen mensen die nog vragen hebben.

M: Mensen die iets willen doen, maar niet meer geprikkeld hoeven te worden?

D: Ja inderdaad.

M: Het initiatief is puur vanuit het idee: we willen iets duurzaam doen? Of zit er nog een andere gedachte achter, dat het bijvoorbeeld meer efficiënter moet gebeuren.

D: Nee, we willen duurzame energieproductie stimuleren en duurzaam gedrag stimuleren omdat we vinden dat wij als lokale gemeenschap een statement moeten maken. Dat we het niet van de overheid of van wie dan ook moeten verwachten. Dat het bij jezelf begint en dat we zelf de mogelijkheid hebben om er iets aan te doen. Daar zit dan ook de gedachte verder achter dat je ook voor je toekomstige generaties nu moet beginnen. Dus dat je teruggaat naar je lokale mogelijkheden om iets duurzaam neer te zetten voor de toekomst.

M: Oké, en de houding van de overheid, dus de lokale overheid, kunt u daar iets over zeggen? Werken zij goed mee, of lopen jullie tegen problemen aan?

D: Nou, dat is juist in deze tijd, de afgelopen 3 a 4 jaar, is daar een kentering gaande. De lokale gemeente hebben geen cent over voor deze initiatieven. Laat ik het zo zeggen: burgers moeten dat ook niet meer verwachten. Je ziet ook dat gemeente hier een draai in maken, en veel meer faciliterend en stimuleren bezig zijn. Ook zijn we tot de ontdekking gekomen, mijn eigen ervaring bij een gemeente geweest, wij kunnen dat niet organiseren. Wij kunnen niet via *old-school* methode gaan oppakken, beleidsmatig etc. Nee, wij moeten dat beleid ophalen. Dus je ziet nu ook heel duidelijk in onze gemeente dat we elkaar weer raken en nu voor het eerst ook

stimuleren. Zij komen bij ons kijken en wij gaan bij hun kijken. Samen organiseren wij meetings, dag van de duurzaamheid. Je ziet ze nu ook een andere taal spreken, vinden wij. Dat is vooral na Parijs, dat heeft ook wel meegewerkt.

M: Dat was natuurlijk een redelijk groot succes. Landen waarvan je het niet zal verwachten, dat zij opeens een kentering hadden gemaakt. Best frappant om te zien dat bijvoorbeeld China nu, een kartrekkersrol krijgt op het gebied van duurzame energie.

D: Dat werkt wel door op allerlei niveaus denk ik.

M: En de verschillende energienemers, hoe zijn die bij elkaar gekomen?

D: Ja, vriendschappen maar ook via de politieke partijen, leden van politieke partijen. Kleine netwerkjes.

M: Dus over het algemeen kenden ze elkaar al wel en de netwerkjes zijn een beetje bij elkaar gekomen.

D: Ja, met elkaar kenden we elkaar wel, maar er waren ook mensen bij die ik nog niet kende. Het is toch wel echt bij elkaar gezocht, dat het moet kloppen. Er is ook eentje weggegaan, van de oprichters.

M: Die was het niet eens met de gang van zaken?

D: Nee, hij vond ons niet daadkrachtig genoeg. Terwijl wij zoiets hadden van: we moeten een route op, maar we moeten openstaan voor allerlei ontwikkelingen. Hij wou heel snel een hele website in elkaar timmeren met visie erin. Wij waren nog zo van, we zijn net begonnen. Je kan wel een visite kaartje maken maar het moet wel kloppen met wat wij vinden. Daar zaten wij nog middenin. Hij was veel meer van: dat zet je toch neer en daar ga je met zijn allen naar toe. Maar wij waren meer van wij kunnen nog via een bepaalde route ergens komen.

M: Hij was dus iets radicaler.

D: Ja inderdaad.

M: Spelen sociale netwerksites nog een belangrijke rol om mensen te bereiken, of onderling?

D: Dat doen we te weinig

M: Te weinig, dus wel de ambitie om dat meer te doen?

D: Ja, we zoeken nu een netwerker die zich bij ons wil aansluiten omdat wij vinden dat wij veel te weinig die relaties hebben met andere belangengroepen. Die zijn er gewoon, maar je moet dat leuk vinden om dat op te zoeken. Dat zijn hele eenvoudige dingen, maar je moet eens met een lokale Rabobank organisatie praten. Via dat netwerk kan je weer andere netwerken krijgen, bijvoorbeeld met scholen.

M: Ja dat zag ik in Amsterdam heel erg terug. Ik ben daar bij een energieontbijt geweest, iedereen had zo zijn contactjes en nodigen allerlei mensen uit. Ze gooien een probleem in de groep en proberen zo mensen bij elkaar te brengen om samen tot een oplossing te komen. Alles is gericht op netwerken, uitbreiden en verbinden. De essentie van die hele bijeenkomst, grappig om te zien om die focus te zien. Iedereen had zijn eigen specialiteit.

D: Ja, wij hebben het eerste jaar ons vooral gericht op het leden werven met ons eigen netwerk en die klanten. Je kan ook via die netwerken achterom komen.

M: Succes trekt natuurlijk ook aan.

D: Reuring veroorzaken en succes maken.

M: Was er van te voren duidelijk waar aan begonnen werd? Er was natuurlijk een businessplan. Was het een sprong in het diepe?

D: Ja het was zeker een sprong in het diepe. Daar hebben we elkaar ook steeds op aangesproken, van het moet niet zo gaan, maar zo.

M: Dus geen vaste blauwprint die jullie gingen volgen.

D: Nee, daar waren we niet van gecharmeerd. Nu hebben we die wijkteams. We wisten in de eerste jaren soms van gekkigheid niet wat er allemaal langs kwam aan initiatieven, van de gemeente, van de provincie, maar ook van de NLD en andere maatschappijen, het initiatief bij ons op het vliegveld Eelde. Daar moet je ook wat van vinden als lokale energie coöperatie. Je kan overal weg achteraan sjouwen, maar je moet je afweging erin maken. Dus planmakerij. Je kan elke avond wel ergens naar toe en je gezicht laten zien, dat moet gewoon niet. Het vizier eerst op het programma, wie zijn we?

M: Wat zou u bestempelen als de grootste uitdaging bij het opstarten?! U heeft er natuurlijk al wel het een en ander over gezegd? Het leden werven was een grote uitdaging.

D: Ja, het leden en klanten werven was een middel.

M: voor bestaansrecht.

D: Ja, om capaciteit en geld te creëren. Dat was het doel om duurzame projecten neer te zetten.

M: Dat was de grootste uitdaging, om het überhaupt van de grond te krijgen.

D: Ja, precies.

M: wat zou u vandaag de dag als grootste uitdaging beschouwen? Is dat hetzelfde, of is dat wel verschoven?

D: Dat is wel verschoven, naar toch meer een beweging in gang te zetten. Mensen enthousiast te krijgen en je merkt ook dat mensen op ons zitten te wachten. Mensen zitten op dat soort bewegingen te wachten en mensen willen graag aanhaken. En, dan gebeurt het wel, je kan die mensen een platform geven. Daar zit ook een stuk vertrouwen om heen omdat je als consument wordt dood gegooid met isolatie maatregelen, panelen en mensen hebben continue vragen. Hele ingewikkelde vragen of hele simpele vragen waardoor ze blijven zitten waar ze zitten. Ze hebben even dat stapje: Hé, dit zijn mensen die we kunnen vertrouwen, komen uit onze eigen wijk en we kennen er een paar van. Dus een beweging in gang krijgen en dat is eigenlijk nog wel belangrijker dan het uiteindelijke doel: de markt in. Er is voldoende en steeds meer besef dat je gewoon die kant op gaat.

M: Fossiele energie gaat steeds meer geld kosten

D: Ja, maar dat was 4 jaar geleden nog ondenkbaar, waar we nu zitten!

M: Ja, dat is heel erg snel gegaan. Ik ben nu drie kwart jaar bezig met dit onderwerp en binnen die tijd zie je de verschillen, nieuwe documenten. Je moet je bronnenlijst hele tijd updaten, veel mensen zijn er mee bezig. Nederland was natuurlijk ook een land dat behoorlijk afhankelijk was van gas. Die gasproductie is nu een beetje onder druk gekomen waardoor er in de politiek ook een switch is gekomen.

D: Ja, ik hoorde ook deze week dat de NAM, een grote organisatie, dat die amper nieuwe business heeft. Er zijn minder putten nodig.

M: Inderdaad, niet ver genoeg vooruit gekeken. Ik las op jullie site dat er onlangs de voorzitter is opgestart. Was dat dezelfde persoon waar u al eerder over sprak?

D: Nee, dat was iemand anders, er is dus nog iemand opgestart inderdaad.

M: Heeft dat een grote impact gehad? De voorzitter is een belangrijk persoon, en heeft uitgesproken ideeën.

D: Ja, hij had uitgesproken ideeën, ook in zijn hele life style een grote focus. Hij was de man van de domotica.

M: Domitaca, daar heb ik nog nooit van gehoord.

D: Domus is huis. Dus je hele huis vol ICT zetten om je huis energieneutraal te maken.

M: Dus 0 op de meter

D: Ja, en met je hele buurt, zorgen voor pieken en dalen in de energiebehoefte. Dat het dan zo wordt geautomatiseerd dat niet alle machines tegelijk worden gedraaid maar mooi achter elkaar op basis van zonnepanelen. Hij was niet de man om de beweging in gang te zetten. Hij zag de mooie technische projecten voor zich, innovatieve. Waar hij zijn mooie en goede ideeën in kwijt kon. Daar jagen wij niet achteraan.

M: Hij was meer op zoek naar technische innovatie dan sociale innovatie?

D: Ja, precies. Ik had gesprekken met hem gevoerd, zo gaat dat niet. Welk project je ook doet, je moet eerst mensen mee krijgen. Je kan geen idee bij de mensen neerleggen: zo gaan we doen. Nee mensen moeten met het idee meegroeien, zo creëer je draagvlak. Hij was meer een technicus, een beetje een nerd.

M: Ja, ik las laatst een quote, natuurlijk ook een beetje mijn eigen straatje omdat ik een sociale opleiding doe. Maar 75% van innovatie is sociaal. Een quote van een professor. Ik denk daar zit wel wat in, het gaat in eerste instantie om de mindset.

D: Ja? Kijk maar naar die nobelprijswinnaar die bij mij in het dorp woont, Ben Feringa. Die met de patiënt praat, en met de mensen. Ik denk dat dat gewoon een succesfactor is.

M: Wat er nu staat qua energievooperatie, is dat wat jullie ervan hadden verwacht bij het opstarten?

D: Nee.

M: Hadden jullie verwacht verder te zijn of?

D: Ja, verder te zijn en meer projectgeld via de NLD route. We hadden verwacht wat projecten te hebben lopen. Maar nu zijn we deels nog verder omdat we bijvoorbeeld in Vries al 60 mensen actief zijn geweest met woningisolatie. Dus die hebben gezamenlijk al een stap gezet.

M: 60 woningen?

D: Ja, 60 adressen.

M: Vries is niet zo groot, dus dat is best wel veel.

D: Ja, dus ik geloof er vast in dat dit gewoon de goede route is. Je pakt dan zo'n wijk, en mensen daar omheen horen dat ook en willen aanhaken en willen meeliften. Daar is een enorme behoefte aan.

M: Wanneer zegt u: het is af, het uiteindelijke doel is behaald?

D: tja..

M: Of is er niet perse sprake van een einddoel?

D: We denken er wel eens aan hoor. Zo van: we zijn er niet voor onszelf. En, we hebben nu Vries en Eelde, een wijkteam. Eelde hebben we net opgestart. Zuidlaren komt er ook bij, een grote plaats, daar komt nog eentje. Ik in Eelde nog een paar. Ik denk als wij over twee jaar 6/7/8 van die wijkteam draaien hebben, zou voor mij een punt zijn van: genoeg.

M: Dus het doel is om de beweging in gang te zetten en zelfvoorzienend te maken?

D: Ja, het zou mooi zijn als we vanuit die wijkteams de stofzuiger erachter aan kunnen zetten. Dus dat al idee mensen die mee hebben gedaan aan de projecten lid worden van de NLD waardoor er nog meer geld is. Maar dat is een mooi denkbeeld, maar wij weten ook niet of de NLD het red. Die is nog in een opstartfase. Die zijn ook nog niet zo ver als waar ze wilden zijn. Ze moeten nu ook nog steeds certificaten kopen om aan groene energie te voldoen. Ze maken nog niet de groene energie die nodig is voor de vraag.

M: Dus dan koop je energie van andere mensen om genoeg energie?

D: Ja, rommelenergie. Geen zuivere groene energie.

M: Hebben jullie ook documentatie beschikbaar zodat mensen kunnen zien wat jullie allemaal doen en dit kunnen nagaan om te leren? Of zijn er bijvoorbeeld formats beschikbaar voor die sociale wijkteams? Dus ervaringen die jullie eerder hebben gedaan, worden die gedeeld? Wordt de informatie gedeeld, kort gezegd?

D: Ja, de protocollen die we hebben voor de wijkteams, wat voor de ene klaar is, gebruiken we ook voor de ander. Ook als we een selectietrekking gaan doen om isolatieboeren te krijgen, of zonnepanelenleveranciers. Dat zijn ook checklisten die we delen zodat je weet dat je de juiste duurzame spullen krijgt om te besparen om te isoleren. Dat bedoel je hé?

M: Ja

D: We proberen op onze website ook zoveel mogelijk te koppelen en te linken. Maar aan de andere kant hoeven we ook niet alles te hebben want ook het energieloket Drenthe, provincie, natuur, milieufederatie heeft ook heel veel materiaal. Ik denk dat we daar wel eens te weinig gebruik van maken. Dat is ook wel leuk, het lijkt er wel op dat milieufederatie jarenlang heel erg druk zijn geweest. Maar op die wijkteams hebben ze niet heel veel invloed meer. Dus je merkt ook dat die wijkteams er met hun buit vandoor gaan, waardoor milieu en natuurfederatie wel eens bang is dat ze minder subsidie krijgen. Het succes is hun voorbij gevlogen zou je kunnen zeggen.

M: Ja, nog een keer terug op de coöperatie, hebben jullie ook een ledenvergadering eens in de zoveel tijd?

D: Ja, in 2015 zijn we daarmee begonnen. We vinden wel dat dit nodig is. Mensen komen niet voor die bestuurlijke dingen maar we hameren het wel netjes af. We zijn nu ook benoemd als bestuursleden met die paar leden die we hebben. Twee keer per jaar.

M: Hoe wordt die besluitvorming dan gedaan? Worden er dan ook belangrijke besluiten genomen op zo'n ledenvergadering?

D: Nog niet echt, we hebben nu gezegd we gaan met die wijkteams bezig en daar zetten we de middelen op in. Maar we ook hebben van te voren gedacht we hebben een bestuurlijk platform nodig om duurzame projecten te gaan goedkeuren: welke projecten doen we wel en welke projecten doen we niet? Dat speelt nu minder, het is meer die beweging. Waardoor je als energiecoöperatie ook minder risico's loopt, financiële risico's die trek je niet bij je. Uiteindelijk is het een individu in zo'n wijk die aansluit, een wijkactie.

M: Jullie zijn meer de verbindende factor, het platform wat mensen bij elkaar brengt?

D: Ja. Het is ook wel grappig want bij het lidmaatschap kopen mensen een certificaat en dan worden ze lid van ons. Zo'n certificaat geeft recht op een aandeel in de business. Maar die business is er niet. Dat geeft ook aan hoe we er eerst over dachten en hoe we er nu in zitten.

M: Ja, er wordt weinig geld aan verdiend op die manier.

D: Ja, nu hebben mensen dat ook niet zo beleefd hoor. Maar het was wel even een *mindset* bij ons.

M: Ja, het zou inderdaad wel kunnen als je een startkapitaal hebt of allemaal wat geld bij elkaar legt. Als je dan bijvoorbeeld een project met zonnepanelen hebt waar je winst uit haalt en dit keer je onderling weer uit. Zo inderdaad doen veel coöperaties het, maar dat is dus nog niet haalbaar gebleven.

D: Nee, we zijn er heel dichtbij geweest, dat was een zonnepanelenproject van EON in Vries. Die zijn toen met ons in gesprek geweest. Die hebben een prachtige deal voor burgers in Vries om te participeren in een panelenpark, daar liggen nu 80 panelen geloof ik. Maar daar is niet zoveel belangstelling voor. Daar hadden wij in kunnen participeren.

M: Maar dan zou je zeggen dat jullie net te klein zijn om daarin door te pakken?

D: Nou we hebben wel heel veel interesse daarin gehad. We dachten van: dan hebben we een keer een project waar we ook al bestuurlijk in zitten en waar een verdienmodel in zit. Maar, het is nog niet afgeketst. Maar zij willen eerst daar 2 jaar meedraaien, als EON, een marketing tour. Daarna willen ze kijken of ze daarmee verder gaan. We hebben ook een gesprek georganiseerd met EON en NLD. Want EON wekt energie op, en als NLD die afneemt, dan heb je een soort lokale *selffulfilling* energie cirkel.

M: Ja precies, dan heb je het zelfvoorzienend op lokaal niveau.

D: Ja, op lokaal niveau en dat is eindelijk wat je nastreeft. Dat doet Ameland ook, die wil ook zelfvoorzienend zijn. En die zijn ook zelfvoorzienend, heb ik begrepen of..?

M: Nog niet helemaal en ook nog niet helemaal 100% groen volgens mij. Het streven ligt er wel op korte termijn. Ik weet in ieder geval dat het grote zonnepark die op het eiland staat voor 25% Ameland voorziet van energie.

D: Oké

M: Misschien zullen ze verder nog wel wat kleine zonnepanelen hebben, maar volgens mij nog niet 100%.

Bijlage 7

Interview van energiecoöperatie Zuiderlicht met de Amelander Energie Coöperatie

[Een zee van zon: 5 lessen uit 'energieproeftuin Ameland'](#)

september 20, 2016/in [Nieuws](#) /door [Aukje van Bezeij](#)

Een veld vol zonnepanelen midden op het Waddeneiland Ameland. Dat roept vragen op, zoals: hoe hebben ze dat voor elkaar gekregen? Maar ook, waarom niet in plaats van 10 hectare zonnepanelen één ranke windmolen voor de kust. Bijvoorbeeld waar nu nog en boortoren van de NAM staat?

Ik vraag het Johan Kiewiet, zelf oud NAM medewerkers, maar in het huidige leven oprichter en voorzitter van de Amelander Energie Coöperatie (AEC). Met hem bezoek ik Nederlands' grootste zonnepark, de eerste grote stap naar verwezenlijking van de ambitie om in 2020 volledig op eigen, schone energie over te gaan.

“Ambitieuw”, geeft Kiewiet met een grijns toe. “Zelfvoorzienend worden, dat is onze belangrijkste motivatie en op een eiland kan dat. (..) Een eiland is een microsamenleving en daarom een ideale oefentuin voor het testen van nieuwe uitvindingen en het experimenteren met eigen, schone energie.”

Oftewel, wij als Zuiderlicht die in veel complexere Metropoolregio Amsterdam werken, kunnen leren van wat er op Ameland gebeurt. 23.000 zonnepanelen midden in een natuurgebied plaatsen is een indrukwekkende prestatie. Waar we via wijze lessen uit kunnen halen.

Een paar cijfers:

- 4 jaar is er aan gewerkt
- 23.000 zonnepanelen beslaan maar liefst 10 hectare land
- kosten zijn €7,2 miljoen
- de productiecapaciteit bedraagt 6 megawattpiek (MW)

Per jaar leveren de panelen 5,6 miljoen kilowattuur wat meer dan genoeg is voor het totale energieverbruik van de 1.500 Amelandse huishoudens, ofwel 20% van het totale elektriciteitsgebruik van het eiland.

1: werk samen (1) + spring over je eigen schaduw heen

Initiatiefnemer is Albert de Hoop, burgemeester van Ameland. Het verhaal wil dat hij tijdens zijn vakantie in Frankrijk, zeg maar tussen de zonnebloemen een veld zonnepanelen zag. En dacht, “dat wil ik ook”. De AEC wilde meteen meedoen. Eneco heeft het team verder aangevuld. Drie partijen die alle even gemotiveerd waren om het project te laten slagen en er samen heel veel tijd en niet doorberekende uren in hebben gestoken.

“Dit was de grootste succesfactor in de totstandkoming van het zonnepark”, aldus Kiewiet: “de samenwerking, het vertrouwen, en over je eigen schaduw heen kunnen springen”. Samen zijn ze in staat geweest om ieder met een eigen achtergrond diverse hobbels te nemen:

- **De mens** – de AEC had al het vertrouwen van veel Amelanders en heeft gezorgd voor communicatie en draagvlak.
- **Techniek en regelgeving** – Eneco heeft de Europese aanbesteding gedaan en was verantwoordelijk voor techniek en management.
- **Financiering en vergunningen** – de gemeente heeft zorg gedragen voor de grond, vergunningen en subsidies.

2: kritiek is goed, luister ernaar

De panelen zouden vogels en vliegtuigen verblinden, het elektriciteitsnetwerk plat leggen, meeuwenkoloniën doen verdwijnen, de natuur onherstelbaar verstoren en de schoonheid van het dorpje Ballum aantasten. Het is een bloemlezing van argumenten die ik op internet ben tegengekomen.

Kiewiet, die samen met de gemeente met de bewoners in gesprek is gegaan, lacht een paar argumenten weg maar erkent dat er veel angst is geweest voor het onbekende. Tijdens de gesprekken heeft iedereen kunnen zeggen wat hij of zij er van vond. En dat heeft gewerkt. Maar liefst een derde van de Amelanders is lid geworden van de coöperatie en een deel heeft mee geïnvesteerd.

En de zonnepanelen liggen er, in het verlengde van het vliegveld. “Op arme grond, waar voorheen gras werd gemaaid voor koeien”, aldus Kiewiet. Als we later op een ‘uitkijkpunt’ voor de zonnepanelen staan vertelt hij dat studenten en namens de AEC broer en natuurkenner Theo Kiewiet onderzoek doen naar beplanting van de aarden wal rond en de grotere ruimtes tussen de panelen. “Wanneer die plannen door gaan wordt de biodiversiteit groter dan die ooit geweest is”. Maar zover is het nog niet, de AEC is hierover nog in gesprek met de gemeente.

Les 3: benut kansen, trek niet aan halfdode paarden

Als je alleen naar de productiecapaciteit (6 MW) kijkt dan is het zonneveld eigenlijk een omgevallen offshore windmolen in een weiland. “Waarom geen echte windmolen voor de kust?”, vraag ik. Genoeg wind. Kiewiet antwoordt dat de eilanders bang zijn dat toeristen niet tegen een windmolen aan willen kijken. Dat ze het natuurgebied niet willen verstoren.

Maar wie op een heldere dag aan de wadkant staat ziet niet eens zo ver weg nu toch al een hele batterij aan windmolens op het vaste land staan? En wie richting het natuurgebied de Oerd naar de Noordzee kijkt ziet de horizon ‘vervuild’ door boortorens. Van de NAM voor de NAM. Dan toch liever een windmolen: van Amelanders voor Amelanders? Die als een vuurtoren waarschuwt voor risico’s die deze kwetsbare eilanden lopen. Die ons de koers wijst naar een duurzame toekomst die we samen kunnen vormgeven?

Maar een ander serieus obstakel vormend de gedeputeerden van Provincie Friesland die niet instemmen met molens op Ameland. De gedeputeerden hebben tijd nodig, de Amelanders en hun toeristen misschien ook.

En Ameland heeft niet alleen veel wind meer ook heel veel zon. En voor mij ligt nu wél een zinderende blauwe zee van zon!

Les 4: maak Freonen (en doe soms concessies)

Freonen, weet ik van Bouwe de Boer, energieambtenaar van de gemeente Friesland, betekent vrienden. Je zegt zoiets als ‘frunnen’. En die heb je nodig om je grootschalige, duurzame ambities te realiseren.

Op Ameland heet de vriendenclub ‘Durzaam Ameland’. Het zijn de minsten niet: naast de gemeente zijn er de NAM, GasTerra, Philips en Eneco. Voor een aantal projecten werken ze samen met de AEC en het Energie Transitie Centrum (EnTranCe) van de Hanzehogeschool in Groningen. Studenten, wetenschappers, marktpartijen, overheid, bewoners en toeristen (leden van de AEC) werken zo samen en zorgen voor de benodigde kennis, middelen en draagvlak.

Gezien de ambitie om als eiland van het gas af te gaan is de vriendschap met fossiele reuzen als de NAM en Gasterra, die in ruim 30 jaar tijd zo’n 40 miljard kuub Amelands gas hebben gewonnen en verhandeld, opvallend. Ook zij scharen zich achter de ambitie om Ameland in 2020 op eigen schone energie te brengen. Toch? Met gasbaten van het gas af? Of gaat dat nog te ver, en geldt gas op Ameland ook als eigen en schone energie?

Dat zou je denken als je naar recente investeringen van Ameland kijkt:

- 45 over het eiland verspreide brandstofcellen die van gas elektriciteit maken wanneer de opbrengst van het zonnepark onvoldoende is en zo het elektriciteitsnetwerk balanceren
- gasgestookte warmtekrachtinstallatie voor de zwembaden
- een experiment met waterstof in aardgas voor huishoudens
- en een aardgastankstation voor de autobussen

30 jaar gaswinning, gaat dat misschien in je systeem zitten? “Ja, de gaswinning op Ameland speelt zeker een rol”, zegt ook Kiewiet. Maar ook hij benadrukt toch vooral dat de samenwerking op het gebied van duurzaamheid met partijen als de NAM en GasTerra hoopvol stemt. En zo is het!

Kiewiet wordt persoonlijk blijer van biogas uit rioolwater, de plaatsing van nog meer zonnepanelen op parkeerplaatsen en bedrijfsgebouwen, elektrische deelauto’s en de elektrische bussen die vanaf 1 januari 2017 op het eiland rijden.

Les 5: doe meer met minder

Omdat het nog steeds over Ameland gaat, het eiland met de altijd veranderende lichtval, luchtspiegelingen en landschappen, sluit ik dit verhaal een beetje poëtisch af. Met groen licht.

Om trekvogels niet te storen in hun gedrag is de openbare verlichting op Ameland sprookjesachtig groen. De lampen worden sterker als er mensen langs komen en dimmen wanneer het weer stil is op straat of de strandovergang. Zelfs de boortorens zijn groen verlicht. Dat is zuiniger en beter voor de vogels, maar soms overstijgt de uitwerking de aanleiding.

Bijlage 8

SDE voor 1000 panelen op scholen

Eerder dan we zelf verwachtten kregen we een hartverwarmende brief van de RVO. Zuiderlicht krijgt **SDE-subsidie voor bijna 1000 zonnepanelen**. Ze komen te liggen op twee schooldaken: het IJburg College 2 in Amsterdam Oost en de Apollo in Buitenveldert. Dat is dubbel profijt: immers naast financieel ook educatief rendement.

Met minder meer kans

“Na bijna 2 jaar achter het net vissen zijn we hier erg blij mee. Het werd tijd”, zegt Frank Boon van Zuiderlicht.

Hij heeft deze ronde strategisch aangevraagd: minder. Met minder SDE (Stimulering Duurzame Energie) per kWh krijg je lang niet altijd je businesscase rond. Maar voor deze twee scholen lukte het wel.

Frank: *“De Apollo heeft een perfecte combinatie van dakoppervlak, aansluitingen en energievraag, waardoor we met een kleiner bedrag per kWh toch een voor iedereen gunstige business case konden maken.”*

Voor Nico Moen, directeur van Het IJburg College 1 en 2 lag het nog iets anders. Hij is bekend met het extra rendement van de 480 zonnepanelen op IJC-1 en zegt over de aanvraag voor 720 panelen op zijn tweede school: *“Met minder SDE subsidie hebben we misschien minder financieel voordeel. Maar de echte opbrengst is dat we als school groene energie opwekken en dat we de kinderen daarvan bewust maken.”*

Echte buurtdaken en bijzondere Zuiderlicht leden

Wat de totstandkoming van deze twee projecten bijzonder maakt is dat niet Frank, maar actieve Zuiderlichtleden het eerste contact met de locaties hebben gelegd.

Op IJburg zijn dat **Marinus Knulst & Linda Vosjan**. Linda: *“Nico ken ik al jaren, we hebben ooit nog samen les gegeven. De school ken ik ook al heel lang, geweldige school. Het kan niet anders dan dat ze ‘ja’ zeggen tegen zonnepanelen, dacht ik, en dat was ook zo. Linda sluit af met de woorden “Nico vertrouwde ons”, en dat is misschien wel de kern van het hele verhaal.*

In Amsterdam Zuid/Buitenveldert zijn de initiatiefnemers **Marleen Schliesser & David van Bezooijen** van het Natuur en Milieu Team (NMT) Zuid. David heeft ooit een tiental buurtbewoners en Zuiderlicht bijeen gebracht om hardop te dromen over een buurtdak.

David: *“Mijn doel was om bewoners van Zuid de mogelijkheid te geven om op een groot buurtdak zelf energie op te wekken. De meeste van ons hebben helemaal geen dak maar de stad heeft daken genoeg die we niet gebruiken.”*

Zo'n onbenut dak was het dak van buurthuis Olympia. Toen dat niet geschikt bleek kwam buurtbewoner Marleen met een ander dak aanzetten. Ook dat dak is voor Zuiderlicht op niets uitgelopen, maar, vertelt David, *“na het eerste gesprek met die dakeigenaar zei Marleen tegen me, ik weet nog een school. We zijn er meteen binnen gegaan. Dat was de Apollo.”*

Marleen heeft letterlijk de deur geopend van de Apollo, David heeft uiteindelijk alle partijen aan tafel gezet. Gerda Heringa, directeur van de Apollo, laat weten blij te zijn met het goede nieuws van de RVO.

En nu?

“Op 21 maart, als de zon weer aan gaat, liggen ze er”, aldus Marinus, over de panelen op het IJburg College 2. Dan wordt het gebouw ook opgeleverd. Het is een mooi streven.

Bijlage 9

Verslag ALV: een groeiende zwerm

Presentatie door Frank Boon

Terug blikken en vooruit kijken

Zuiderlicht groeit. Steeds meer mensen sluiten zich aan en worden lid. Een aantal draagt op de één of andere manier bij aan de projecten of de ledenwerving van Zuiderlicht. Wat het afgelopen jaar bijzonder maakt is dat de groep leden en niet leden die actief betrokken is bij Zuiderlicht enorm is toegenomen.

We vinden dit een mooie gelegenheid om al die leden en niet leden eens in het zonnetje te zetten. Oftewel in de zwerm te plaatsen. Dat doen we aan de hand van een terugblik op 2016, de stand van zaken nu en een vooruitblik op 2017.

Een groep leden en niet leden zonder wie Zuiderlicht niet zou staan waar het in 2016 stond, supporters en sponsors van het allereerste uur, zijn: Marion, Heidi, Pallas, Marijke, Aleid, Eelco en Carlos, Radboud, Luc, Michael, Yoram en Anne. En zonder daken geen eigen lokale energie dus danken we hier ook dakeigenaren, leveranciers en installateurs: Anja, Andre, Bert, Rob, Wim, Ron, Nico, Christiaan, Johan, Jim. Guus en Jos.

Ledenwerving

Wat het afgelopen jaar goed is gegaan is de ledenwerving.

- Lidmaatschappen, van 174 naar 480
 - Leningen, van 106 naar 113
 - Afnemers van energie*, van 42 naar 89
- * van Greenchoice, via Zuiderlicht

Het gaat hier vooral om een groei van het aantal leden, niet van het aantal leningen. Dit heeft te maken met het feit dat we in 2016 eigenlijk maar één nieuw project hebben gerealiseerd.

Waarom dan toch een bijna verdriedubbeling van het ledenbestand? Omdat we hebben gemerkt dat het lidmaatschap voor een euro een kleine eenvoudige eerste stap is die de volgende stap naar het afnemen van stroom of het mee investeren in een volgend project vereenvoudigt. Met de huidige euro- en leenleden denken we dat we de projecten die voor 2017 op stapel staan snel kunnen financieren.

Koffiekar

Veel leden zijn lid geworden om en rond de koffiekar. Met de koffiekar zijn we onder andere aanwezig geweest op het 25-jarig huwelijksfeest van Willemien, Festival de Rode Loper, de geveltuinendag / NMT-markt, de Lentemarkt, de Slimme Markt en op de open dagen van Amstelglorie en het Marineterrein.

Dank aan onze barrista's – voor de goede koffie – en vrolijke lieden rond de koffiekar – voor het goede verhaal: Jackeline, Peter, Ika, Thijs, Willemien (!), Heidi, Dolf, Dave en Marly.

Energieopbrengst 2016

Was 2016 een zonnig jaar? Ja. De zonnepanelen van Zuiderlicht hebben het dan ook goed gedaan met een totaalopbrengst van iets meer dan 160.000 kWh. Dat is circa 10.000 kWh meer dan verwacht.

Begraafplaats: 1.642 kWh
 MiniRondeel: 2.905 kWh
 Arsenal: 41.000 kWh
 IJburg College: 115.150 kWh

En wat nieuw was dit jaar: we hadden voor het eerst ook opbrengst uit wind.

Samen met Amsterdamse coöperaties werkt Zuiderlicht onder de naam [Amsterdam Wind](#) aan de realisatie van windmolens in onze eigen stad en haven. Voorlopig komt dit neer op praten en lobbyen. De Provincie stelt helaas hoge, bovenwettelijke eisen aan het plaatsen van molens. Tot nu toe is geen enkele aanvraag goedgekeurd.

Toch is Zuiderlicht sinds de zomer van 2016 is Zuiderlicht de trotse mede-eigenaar van [windmolen 'de Grutto'](#). De molen staat in Zeewolde. Op het randje van de Metropoolregio Amsterdam, het werkgebied van Zuiderlicht. De aankoop geeft ons recht om straks mee te ontwikkelen en deel te nemen aan de realisatie van nieuwe molens in Zeewolde. Als alles goed gaat wordt dit het grootste Nederlandse windpark op land.

De Grutto heeft sinds Zuiderlicht mede-eigenaar is ruim 402.000 kWh opgewekt. Zuiderlicht is voor bijna 10% mede-eigenaar. We kunnen dus stellen dat we in 2016 in totaal 200.000 kWh aan lokaal en duurzame stroom hebben opgewekt.

Dank aan Siward, Inge, Charlotte, Rolf, Richard, Marcel, Kees, Felix en Nick.

Paultje

Een heel andere mijlpaal is de eerste echte uitreiking van Paultjes aan door leerlingen beoordeelde en uitverkoren 'Duurzame Docenten'. Het heeft [4 mooie verhalen en 2 filmpjes](#) opgeleverd die we delen op onze website. Hulde aan de docenten en de leerlingen van het IJburg College.

Lang leve Paultje & Jeroen! En Marc, Figen, Trifosa, Kees, Barrie, Ronald en Karin.

Niet alleen successen

In 2016 hebben we ook teleurstellingen moeten verwerken. Samen met Alliander DGO, Waternet en Greenspread hebben we gewerkt aan de ontwikkeling van een duurzame en coöperatieve energievoorziening voor de nieuwe wijk Centrum Eiland. Het consortium is niet door de selectie van de gemeente gekomen. Wat overigens niet wil zeggen dat de samenwerking ten einde is, noch dat de ideeën van tafel zijn.

Dank aan Marinus, Els, Stefan, Otto, Matthijs, Maarten en Vincent.

Op de windmolen na heeft Zuiderlicht geen nieuwe projecten gerealiseerd. Dat lag zeker niet aan het aantal dakeigenaren dat graag hun dak gevuld zag met zonnepanelen van Zuiderlicht. In het voorjaar hebben we voor 7 daken SDE+ aangevraagd.* Geen van de aanvragen van Zuiderlicht is in die eerste ronde gehonoreerd.

* SDE staat voor Stimulering Duurzame Energie, een regeling van de RVO die onrendabele duurzame installaties – zoals zonnepanelen op daken met grootverbruikaansluitingen – rendabel maakt met een vergoeding per kWh.

Dank aan alle dakeigenaren die er vertrouwen in houden dat de panelen, de leden die de daken gevonden hebben en/of ons helpen met de ontwikkeling: Danielle, Radboud, Leander, Gerda, David, Marleen, Bart, Dave, Nico, Marinus, Rob, Piet, Anja, Marcel, Dolf, Nienke, Co, Edwin, Piet-Hein, Alexander, Maarten, Anne Mariken en Gerben.

Stof voor evaluatie

Deze afwijzing van aanvragen heeft pijnlijk bloot gelegd hoe afhankelijk Zuiderlicht is van vooral één financieringsregeling. Een regeling die we eerder ook wel als ‘Russisch roulette’ hebben bestempeld, omdat een paar grote projecten de hele subsidiepot kunnen leegtrekken.

Een andere regeling waar grotere zonnedaken aanspraak op kunnen doen is de zogenaamde ‘**postcoderoosregeling**’. Deze biedt een belastingvoordeel voor omwonenden (in de postcoderoos) die in de panelen investeren en er de energie van afnemen. Het was lange tijd een onaantrekkelijke regeling, maar sinds begin 2016 is deze verbeterd en wordt er op steeds grotere schaal gebruik van gemaakt. Tot op heden nog niet door Zuiderlicht. Reden is dat de regeling complex blijft en Zuiderlicht veel belang hecht aan eenvoud. Daar komt bij de fysieke begrenzing van het postcodegebied en de koppeling energie afnemen en mee investeren. Dat strookt niet helemaal met ons DNA: iedereen kan meedoen, ook wie niet in Amsterdam woont, ook wie niet het geld heeft om mee te investeren.

Toch zijn we de regeling aan het bestuderen, om er uit te halen wat passend is bij Zuiderlicht. Om de regeling zo toe te passen dat wij leden een eenvoudige en aantrekkelijk aanbod kunnen blijven doen, binnen de grenzen die aan de regel zijn gesteld. In de eerste helft van 2017 plannen we een pilot. Wanneer dit goed gaat rollen we het zo snel mogelijk uit naar andere daken.

Dat doen we niet alleen. We krijgen financiële steun en werken hierin samen met Ko, Eric, Froukje Anne, Jeroen, Nikola, Tjeerd, Maarten, Sander, Nina, Renate, Pieter, Emile en Rob.

‘IJ-stroom’ en ‘Club-energie’

Wanneer we gebruik gaan maken van de postcoderoosregeling gaat de opgewekte stroom niet of slechts gedeeltelijk naar de gebouwgebruiker. De stroom gaat naar energieafnemers in het postcodegebied rondom een project.

Om daar alvast mee te oefenen hebben ASV Arsenal en het IJburgcollege een deel van hun stroom beschikbaar gesteld voor een pilot. Deze hebben we ‘te koop’ aangeboden op een Marktplaats die ontwikkeld is door Enwire en Greenchoice. Doel van de marktplaats is een helder aanbod en een eenvoudige administratie. Zuiderlicht is de eerste gebruiker van de Marktplaats. Nagenoeg alle stroom is afgenomen.

Dank aan de ontwikkelaars en gebruikers van de Markplaats, oftewel de afnemers van IJ-stroom en Club-energie: Joost, Jeroen, Nikola, Marga, Jan, Maureen, Bert, Otto, Timo, Bep, Yolanda en Frank

2016: jaar van het fundament

Samengevat was 2016 niet het jaar waarin er veel projecten zijn gerealiseerd. Het was wel het jaar waarin het fundament hiervoor is gelegd. En daar hebben veel mensen en organisaties aan bijgedragen. De administratie en de boekhouding zijn op orde; we hebben de leden; we hebben een accountant; we hebben ambassadeurs en actieve leden die daken aandragen, projecten initiëren en presentaties verzorgen; we hebben mensen die energie afnemen en leden die in hun eigen omgeving weer nieuwe leden vinden en aandragen, etc., etc....

We zijn daarmee heel veel mensen vergeten, om er maar snel nog een paar te noemen: Michou, Ria, Pieter-Jan en vele, vele anderen. Dank aan ieder die lid is geworden en lid is gebleven!

2017: 3 nieuwe projecten

Het nieuwe jaar beginnen we goed. In de tweede ronde SDE+-aanvragen van 2016 hebben we namelijk wel succes gehad. We hebben goed gerekend en hebben voor drie projecten bewust minder aangevraagd. En toegezegd gekregen. In het voorjaar kunnen we ruim 1.100 nieuwe panelen plaatsen op de daken van het IJburg College 2, VMBOT-school De Apollo in Buitenveldert en de R.K. Begraafplaats aan de Fred Roeskestraat, waar al een paar panelen van Zuiderlicht liggen.

Deel II

Voor het tweede deel van de Open ALV hebben we het woord gegeven aan **Marjan Minnesma** en **Bouwe de Boer**.

Het verhaal van Marjan "*Opschalen en Opschieten*" komt er nog aan. Zo uitgeschreven, zwart op wit 'komt het nogal nauw', zoals Marjan dat zelf verwoordt. Er wordt daarom nog met grote aandacht aan gewerkt.

Paultjes

En omdat we altijd alles vieren hebben we de avond feestelijk afgesloten met Paultjes.

Omdat we zo vreselijk blij zijn met onze nieuwe zonedaken, en met onze fijne Zuiderlichtleden die daken hebben gevonden en er de deur hebben plat gelopen om alles rond te krijgen waren er Paultjes voor **Marinus&Linda** (dak IJburgcollege 1 & 2) en voor **Marleen&David** (dak De Apollo).

En omdat we zo vreselijk blij en vereerd waren met onze gastsprekers waren er ook Paultjes voor Bouwe en Marjan.

En omdat de Paultjes weer in de maak zijn en we er niet genoeg hadden gaven Bouwe en Marjan ze eerst aan de dakzoekers, en de dakzoekers ze vervolgens weer aan Bouwe en Marjan. Wat een prettige chaos.

Hoeraaa voor Marjan en Bouwe, hoeraaa voor deze bijzondere leden!